

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
SİSTEMATİK FELSEFE VE MANTIK BİLİM DALI

ARİSTOTELES'İN POETİKA'SININ
SANAT VE ETİK İLİŞKİSİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Alper Elvan POLAT

BURSA - 2018

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
SİSTEMATİK FELSEFE VE MANTIK BİLİM DALI

ARİSTOTELES'İN POETİKA'SININ
SANAT VE ETİK İLİŞKİSİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Alper Elvan POLAT

Danışman:

Dr. Öğr. Üyesi Elif NUYAN

BURSA - 2018

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe Anabilim Dalı, Sistemantik Felsefe ve Mantık Bilim Dalı'nda 701443013 numaralı Alper Elvan Polat'ın hazırladığı "Aristoteles'in Poetika'sının Sanat ve Etik İlişkisi Açısından İncelenmesi" konulu Yüksek Lisans Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 16./06/2018 günü 10.30. - 12.00. saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının ..başarılı.....(başarılı / ~~başarısız~~) olduğuna ..oybirliği....(oybirliği / ~~oyçokluğu~~) ile karar verilmiştir.

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı

Dr. Öğr. Üyesi Elif Nuyan

Uludağ Üniversitesi

ÜYE

Dr. Öğr. Üyesi Atanur Esenyel

Düzce Üniversitesi

ÜYE

Doç. Dr. Metin Becermen

Uludağ Üniversitesi

16./06/2018

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 12/06/2018

Tez Başlığı / Konusu: **Aristoteles'in Poetika'sının Sanat ve Etik İlişkisi Açısından İncelenmesi**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 85 sayfalık kısmına ilişkin, 12/06/2018 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 10'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

12/06/2018
Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Alper Elvan POLAT

Öğrenci No: 701443013

Anabilim Dalı: Felsefe

Programı: Yüksek Lisans

Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Elif Nuyan
12/06/2018

* Turnitin programına Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Aristoteles'in Poetika'sının Sanat ve Etik İlişkisi Açısından İncelenmesi” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

12/06/2018

Alper Elvan Polat

Adı Soyadı:

Öğrenci No:

Anabilim Dalı:

Programı:

Statüsü:

701443013

Felsefe

Tezli Yüksek Lisans

Y.Lisans

Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Alper Elvan Polat
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Felsefe
Bilim Dalı : Sistematiik Felsefe ve Mantık
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : ix+78
Mezuniyet Tarihi : ... / .../ 2018
Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Elif Nuyan

ARİSTOTELES'İN POETİKA'SININ SANAT VE ETİK İLİŞKİSİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Aristoteles, henüz dünya için bilimlerde ve felsefede büyük atılımların gerçekleşmediği İlk Çağ ortamında, bilimlere sunduğu katkılarla kendinden sonraki dönemler üzerinde büyük izler bırakmıştır. Modern anlamda bilimlerin henüz sınıflandırılmadığı ve alt dallarına ayrılmadığı dönemde Aristoteles, merkezine insanı aldığı çalışmalarla çağının ötesine geçebilmiştir. Aristoteles'in kendisini felsefe alanında, hatta bu alanın en temellerinde var edebilmesinin önemli etkenlerinden biri de yine felsefe tarihindeki yeri ve önemi tartışmasız olan Platon'dur. Platon ve Aristoteles modern dönemlerde de tartışılmaya devam eden kimi problemler üzerinde sistematiik olarak kafa yoran ve düşünce üreten ilk filozoflardandır. Bu problemlerden biri de 'etik' ve 'sanat' kavramlarıyla bunlar arasında olup olamayacağı soruşturulan ilişkidir.

Bu çalışmada Aristoteles'in etik ve sanat üzerine düşünceleri belirlenmeye çalışılmış, bu bağlamda Platon'un Aristoteles üzerindeki izleri de ele alınmıştır. Her iki filozofun da sanat ve etik üzerine olan görüşleri karşılaştırılarak Aristoteles'in sanat ve etik üzerine ayırt edici görüşleri elde edilmeye çalışılmıştır. Aristoteles'in bahsi geçen kavramlara dair izlenimlerinin elde edilmesinin ardından bu iki kavram arasındaki ilişki belirlenmeye çalışılmış, bu noktada da diğer eserleriyle birlikte Aristoteles'in *Poetika*'sına değinilmiştir.

ANAHTAR KELİMELELER: Aristoteles, Etik, Sanat, Poetika

ABSTRACT

Name and Surname : Alper Elvan Polat
University : Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Philosophy
Branch : Systematic Philosophy and Logic
Degree Awarded : Master
Page Number : ix+78
Degree Date : ... / .../ 2018
Supervisor : Dr. Öğr. Üyesi Elif Nuyan

THE STUDY ON RELATIONSHIP BETWEEN ART AND ETHICS ON ARISTOTLE'S POETICS

Aristotle, during the First Age when the great breakthrough in science and philosophy hadn't been made yet, left a huge mark in the subsequent eras with his contributions to science. In the era when the science hadn't still been classified and subcategorized in the modern sense, Aristotle managed to go beyond his time with the works where "man" was in the center. One of the most important factors of how he was able to create himself in philosophy or even in the foundations of this field was Plato whose place and importance in the history and philosophy cannot be questioned. Plato and Aristotle are two of the first philosophers who tackled with some of the problems which continue to puzzle many in the modernity and who created thoughts. One of the problems is the concepts of ethics and art the relation of which is questioned whether to exist between them.

In this study, Aristotle's thoughts on ethics and art were attempted to be identified; within this context, Plato's traces on Aristotle have been addressed. By comparison of both philosophers thoughts on ethics and art, it was aimed to bring forward Aristotle's distinctive ideas on ethics and art. Having collected Aristotle's impressions on concepts in question, the goal was to determine the relation between the concepts with *Poetics*.

KEY WORDS: Aristotle, Ethics, Art, Poetics

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iii
YEMİN METNİ	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ARİSTOTELES'İN SANAT FELSEFESİ

1.1. BİR KAVRAM OLARAK SANAT FELSEFESİ	5
1.2. ARİSTOTELES ÖNCESİ SANAT: PLATON'UN SANAT GÖRÜŞÜ	6
1.3. ARİSTOTELES'TE SANAT	9
1.3.1. YARATIM OLARAK SANAT: POIESIS	14
1.3.2. TAKLİT OLARAK SANAT: MİMESİS.....	16
1.3.3. ARINMA OLARAK SANAT: KATHARSİS	20
1.3.4. GÜZELİN BİÇİMSELLİĞİ VE ESTETİK	23
1.4. ARİSTOTELES'İN MADDE – FORM ANLAYIŞINDA SANAT	26

İKİNCİ BÖLÜM

2. ARİSTOTELES'İN ETİK ANLAYIŞI

2.1. ARİSTOTELES ÖNCESİ DÖNEMDE ETİK	29
2.2. ARİSTOTELES'TE ETİK.....	32
2.2.1. ARİSTOTELES'TE MUTLULUK: EUDAIMONIA	36
2.2.2. ARİSTOTELES'TE ERDEMLER	41

2.2.2.1. Düşünce Erdemleri.....	42
2.2.2.2. Karakter Erdemleri.....	44
2.3. ARİSTOTELES VE PLATON'UN ETİK ANLAYIŞLARININ KARŞILAŞTIRILMASI.....	46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ARİSTOTELES'İN POETİKASINDA ETİK VE SANAT İLİŞKİSİ

3.1. POETİKA KAVRAMI ÜZERİNE	52
3.2. ARİSTOTELES'İN POETİKA'SI	54
3.3. ARİSTOTELES'TE SANAT VE ETİK İLİŞKİSİNE DAİR BELİRLEMELER. 60	
3.3.1. POETİKA'NIN AHLAKİ İZDÜŞÜMÜ: KATHARTİK ETKİ.....	61
3.3.1. TRAGEDYA ve AHLAKİ ETKİLERİ.....	64
3.4. ARİSTOTELES'İN İZİNDEN: ANDREI TARKOVSKY'DE SANAT	67
SONUÇ.....	72
KAYNAKÇA.....	75

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı geçen eser
bkz.	: Bakınız
b.y.	: Basım yeri yok
b.	: Baskı
c.	: Cilt
ev.	: Çeviren
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
m.ö.	: Milattan önce
s.	: Sayfa
Üni.	: Üniversitesi
vd.	: Ve diğlerleri
vb.	: Ve buna benzer
Yay.	: Yayınevi

GİRİŞ

Etik; sorumluluk, ödev, erdem gibi kavramları analiz ederek kavramsal olarak iyiye ve doğruya; kötüye ve yanlışla dair yargıları ele alan ve tanımlamaya çalışan bir felsefe disiplini. Mengüsoğlu etiği, insanın bütün hareket ve eylemlerinin temelini yani onun konuşmalarında, bir şeyi savunmasında ya da reddetmesinde, beğenmesinde yahut beğenmemesinde, saygı duyup duymamasındaki temeli inceleyen felsefe¹ olarak dile getirmiştir. Felsefe tarihi boyunca etik, üzerinde en çok durulan felsefe kavramlarından biri olagelmış, değişen çağların özelliklerine göre meslek etiği, tıp etiği, medya etiği gibi çeşitli dallarda kendisini var etmiştir. Etik ile ilgili süregelen tartışmalarda Kuçuradi, etiğin içinde bulunduğumuz yüzyılda adeta ortaçağını yaşadığını, bu sebeple etik değerler ile hesaplaşılması gerektiğini aksi halde değerler adına değer kaybetmenin çağımıza damga vuracağını ifade etmiştir.²

Bir kavram olarak sanatın ise üzerinde uzlaşmış bir tanımı olmamakla birlikte, kısaca sanat, doğanın sunduklarına ek olarak insan eliyle yaratılmış olanı ifade etmektedir. Sanatın bu yaratım sürecini, bu sürecin arkaplanını ve sanatın insan ile doğaya ilgisini ele alan; sanatın özünü, ödevini ve anlamını konu edinen felsefe alanı ise sanat felsefesinin temelini oluşturmaktadır. Bu tanımlamalar eşliğinde ilk bakışta birbirlerinden farklı konu ve alanlarda değerlendirilen sanat ve etik kavramları Aristoteles'in felsefi anlayışında politika temelinde bir araya gelmektedir. Nitekim Aristoteles, felsefenin yeşerdiği Antik Yunan coğrafyasında İlkçağ'dan çağının ötesine ulaşan, modern dönemlerde dahi tartışılabilen argümanlar üreterek insanlık tarihine büyük katkı sunmuştur.

Bilimlerde ve teknolojide oldukça hızlı bir ilerleme kaydeden insanoğlu, sanatsal ve kültürel faaliyetlerindeki art alanlarının oluşmasında şüphesiz Aristoteles gibi düşünürlerin miraslarını taşımaktadır. Gerek etik, gerekse sanat kavramı, asırlardır neliği tartışılan ve tartışılmaya da devam eden bir alan olarak ilk soruşturmalarını Platon ve Aristoteles tarafından geçirmiş, kendisinden sonraki çağlarda da etkisi ve yankısı devam edecek kavramsallaştırmalarla zenginleşmiştir. Sanatın neliğini, sanat eserlerinin ölçütlerinin neler olabileceğini eserlerinde ele alan ilk filozoflardan olan Aristoteles,

1 Takıyettin Mengüsoğlu, Felsefeye Giriş, 8. b, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003, s. 263.

2 Ioanna Kuçuradi, Etik, Ankara: Türk Felsefe Kurumu, 1999, s. 21.

yalnızca sanat kavramına kendisini sıkıştırmamayı, sanatın birey üzerindeki etik, siyasi ve sosyal etkilerini de irdelemiştir. Sanat felsefesine ve etik olan ile sanatsal olana dair tüm akıl yürütmelere bir temel teşkil eden Aristoteles'in felsefesi ele alınmaksızın etikte, sanat felsefesinde ya da sanat ile etik ilişkisini inceleyen araştırmalarda bir ilerleme kaydetmek bu bağlamda olanaklı görünmemektedir.

Aristoteles, M.Ö. 384 senesinde bugünkü Yunanistan'ın Selanik yakınlarında olan Stageira kasabasında doğmuştur. Babası Nikomakhos, Makedonya Kralı II. Amyntas'ın yakın çevresinden olmakla birlikte onun özel hekimliğini de üstlenmiştir. Aristoteles'in annesinin de babasına mesleğinde yardım ettiği ve ebelik yaptığı bilinir. Aristoteles, ilk çocukluk yıllarını ailesinin yanında geçirirken onların mesleklerinden etkilenmiş ve henüz o yıllarda gözlem yapma, inceleme yeteneğini geliştirmiştir. Aristoteles, ailesinin de etkisiyle insana ve insan doğasına karşı erken yaşlarda bir merak içerisine girmiştir. Başka bir deyişle, Aristoteles'in içine doğmuş olduğu ortam onun bilime ve doğaya ilgisine bir zemin hazırlamıştır. Erken yaşlarda hem annesini hem de babasını kaybeden Aristoteles, on yedi yaşına geldiğinde eğitim görmek için Atina'ya gitmiş ve burada Platon'un öğrencisi olmuştur. Akademi'nin bir üyesi olarak Aristoteles, Platon'un ölümüne dek yirmi yılı aşkın bir süre onun en seçkin öğrencisi olarak Platon'la sürekli bir ilişki içinde olmuştur.

Aristoteles, ilk yazılarını Platon'un öğrencisi olduğu yıllarda kaleme almış ancak zamanla hocasının felsefesine eleştirel bir bakış getirmiştir. Hocası Platon'un ölümü üzerine Aristoteles, Atina'dan ayrılmış ve Truva civarındaki Assos'ta Akademi'nin yeni bir kolunu kurmuştur. Aristoteles'in bu ayrılıktan itibaren aşamalı bir şekilde hocası Platon'un öğretilerinden uzaklaştığı ve eleştirilerini keskinleştirdiği söylenebilir. Assos çevresinde Aristoteles'in politika ve etik alanında ilk eserlerini yazmaya başladığı dönemler aynı zamanda onun Platon'un idealar teorisini de eleştirmeye başladığı zamanlara denk düşmektedir. Aristoteles Assos'tan Makedonya Kralı Filip tarafından, daha sonra 'Büyük İskender' olarak tarihe geçecek olan on üç yaşındaki oğlu İskender'i eğitmesi için Pella'ya getirilmiştir. Yedi ya da sekiz yıl boyunca İskender'in hocalığını yapan Aristoteles, onun dünyaya hakim olma ülküsüyle başladığı büyük Asya seferine çıkmasıyla Pella'dan Atina'ya dönmüştür.

Aristoteles, M.Ö. 334'te Atina'da Apollon Lykeion Tapınağı'nın yakınında kendi

okulunu kurmuş ve okul da kurulduğu yerden hareketle Lykeion (Lise) adını almıştır. Aristoteles Atina'da kurduğu bu okulda hocalık yaparken aynı zamanda kendi çalışmalarıyla meşgul olmuş ve felsefe evreninde en verimli dönemlerini Lise'de geçirmiştir. On bir yıl süren bu dönemde Aristoteles, pek çok öğrenci yetiştirmenin yanı sıra botanikten fiziğe kadar pek çok alanda bilgi edinip bunları sistematize etmeye çalışmış, gelecek nesiller için edindiği bilgilerin tasnifini oluşturarak önemli eserler bırakmıştır. Atina'da Kral İskender'in M.Ö. 323'te ölümü üzerine siyasi karışıklıklar yaşanmıştır. Bu ortam içerisinde İskender'in hocası olarak bilinen ve ayrıca dinsizlikle de suçlanan Aristoteles hedef haline getirilmeye başlanmıştır. Aristoteles, yaşamını devam ettirebilmek adına bir daha dönemeyeceği Atina'dan Khalsis'e göçmüş ve burada altmış iki yaşında iken ölmüştür.

Kısa hayat hikayesinde de görüleceği üzere Aristoteles, henüz bilimlerin birbirinden ayrılarak bağımsız ya da otonom bir çalışma alanı oluşturmadığı bir dönemde bu bilimlerin hepsiyle birden meşgul olan, araştıran ve yalnızca deneysel araştırmalarla kalmayıp tüm bilimlerin art alanına değinen bir filozof olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sayede görmekteyiz ki, günümüzde felsefenin tüm bilimleri kendi içinden çıkaran bir olgu olarak görebilmemizi sağlayan en önemli karakterlerden biri hiç şüphesiz Aristoteles'tir.

Aristoteles, gerek doğa bilimleriyle gerekse felsefi konularla ilgilenirken insan olgusunu hiçbir zaman dışarıda bırakmamıştır. O, felsefesinde insanı ve insana dair olanı işlerken, soruşturmalarının nihai hedefinde *eudaimon*'a ulaşmak isteyen insanları ve bu insanlarla kurulmuş bir toplum düzenini ele almıştır. Aristoteles'in işaret ettiği toplum düzeninin meydana gelmesinin ön koşulu olarak bu toplumu oluşturacak bireylerin etik bağlamında belirli aşamalardan geçmiş olması gerekmektedir. Bu noktada Aristoteles'in etiğini ele aldığımızda onun etik kavramsallaştırmasının art alanında sanatın izlerine de rastlamaktayız.

Sanat kavramı tarihsel süreçte gelişip değişerek ve kendisine farklı bakış açıları yüklenerek günümüze kadar varlığını ve etkisini sürdürürken, etik kavramı ise, değinildiği üzere, tıpkı sanat gibi insan yaşamıyla sıkı bir bağlantı içinde görünmektedir. Sanat ve etik arasındaki ilişkinin, gerek sanatın gerekse etik kaygıların kişinin yaşamındaki konumu ve ağırlığı hesaba katıldığında, yadsınamayacak bir yakınlığa

sahip olduğu fikri ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Aristoteles'in sanat felsefesinin izlerini sürmek ve etik ile sanatı birbirine yaklaştırdığını görebilmek için başvurabileceğimiz ilk eser *Poetika* olacaktır.

Aristoteles, *Poetika*'yı ele alışı ile sanat kavramına ve sanat felsefesine keskin çizgiler getirmemiş olsa da, söz konusu eserde sanatın etik ile ilişkisini ortaya koymuş ve bu vesile ile kendisinden sonraki dönemlerde sanatın bireyler için faydalı bir ürün olarak algılanabilmesinin önünü açmıştır. *Poetika*, bir sanat ya da estetik kuramı olmamakla birlikte yazıldığı dönem dikkate alınarak değerlendirildiğinde sanat kavramı üzerine yoğun düşünceleri dile getiren en kapsamlı yapıt sayılabilir. *Poetika*'nın esasında elimize ulaşanlardan çok daha kapsamlı bir yapıt olabileceğine dair savunulan yaygın fikir ile birlikte Aristoteles'in kendi döneminde, kendisinden sonraki dönemleri de etkisinde bırakacak bir eser ortaya koymuş olduğunu söylemek mümkün görünmektedir.

Aristoteles, sanat felsefesini bağımsız bir kuram olarak ortaya koymamış olsa da onun sanata ve sanatçıya dair sonraki dönemleri etkileyecek düzeydeki çalışmaları felsefe tarihinde bu alanda önemli bir hareket noktası oluşturmaktadır. Aristoteles etik anlayışını politikasından ayrı düşünmediği gibi, sanat felsefesini de ayrı bir kuram halinde ortaya koymaktan ziyade insanın ahlaki yaşamına katkı sunabilecek etkinlikler olarak değerlendirmiş ve böylece şüphesiz etik ile sanat arasında kuvvetli bir bağ kurmayı mümkün kılmıştır.

Aristoteles'i ve düşüncelerini ele alan her soruşturmada doğrudan ya da dolaylı olarak Platon'a değinmemek bu alanda yapılan herhangi bir çalışmada bir eksiklik meydana getirecektir. Nitekim Aristoteles, felsefeye Platon'un okulunda başlamış, kendi felsefesini geliştirme noktasında ise hocasıyla hesaplaşmaları önemli bir yer tutmuştur. Ayrıca etik yahut sanat konusunda ve bu kavramların felsefi altyapılarının meydana gelmesinde Aristoteles'i anlamak için onun öncülü olan Platon'u mutlaka ele almak gerekmektedir.

Bu çalışmamızda Platon'un özellikle sanat ve etik bağlamında Aristoteles üzerindeki etkilerini inceleyip diğer eserleri ile birlikte *Poetika*'yı temele alarak Aristoteles'in felsefesindeki etik - sanat ilişkisinin izlerini sürmeye çalışacağız.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ARİSTOTELES'İN SANAT FELSEFESİ

1.1. BİR KAVRAM OLARAK SANAT FELSEFESİ

Sanat kavramı Grekçe *tekhne* (τέχνη) ve Latince *ars* kelimelerinden türetilerek oluşturulmuştur. Sanat, kısaca bir estetik değerin, düşüncenin ya da güzelliğin ifade edilebilmesi doğrultusunda kullanılan teknik ve yöntemleri ifade etmektedir.³ Başka bir tanıma göre ise sanat, temel maksadı güzelliği ortaya koymak ve yaratmak olan, özne temelli faaliyetlerin tümüdür.⁴

Sanat felsefesi bağlamında akla ilk gelen kavramlardan olan ve felsefeye ya da özelinde sanat felsefesine ait bir disiplin olarak estetik, ilk kez Baumgarten tarafından *Aesthetica* adlı eser ile modern dönemde düşünsel bir zemine oturtulmaya çalışılmıştır. Duyulur algı anlamına gelen Grekçe *aisthesis* (αἴσθησις) kavramı, tanımın muhtevası gereği duyulur alana ait olanın bilgisine işaret etmektedir. Kelimenin anlamından ötürü estetik, sanat felsefesi özelinde duyulur alanı konu edinirken, sanat felsefesi ise hem estetiği hem de estetikten başka genel olarak sanat ürününü ve sanatla ilgili olan tüm felsefeyi kapsamaktadır. Sanat felsefesi sanat eserleri, sanatın kendisi, sanat kuramları ile ilgilenmektedir. Dolayısı ile sanat felsefesi, insan yaratımı olan sanat ve sanat eserleri üzerine bir düşünme etkinliği olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵

Sanat felsefesi bir sanat eleştirisi olarak değil, sanatın ve sanat kuramlarının soruları ve sorunları ile ilgili tümel önermelere ulaşmaya çalışan bir alan olarak varlığını kazanmaktadır.⁶ Felsefenin tarihsel konularından olan sanatın neliğinin sorgulanması ve sanata dair düşüncelerin üretilmesi şüphesiz yalnızca sanatın kendi alanı ile sınırlı kalmamakta, sanatın bireyle ve toplumla olan ilişkisini de içinde barındırmaktadır.

3 Mazhar Bağlı, *Modernizme Direnen Estetik*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2010, s. 8.

4 Kazım Artut, *Sanat Eğitimi: Kuramları ve Yöntemleri*, İstanbul: Anı Yayıncılık, 2004. s. 17.

5 Ali Osman Gündoğan, *Felsefeye Giriş*, İstanbul: Dem Yayınları, 2010, s. 157.

6 Gündoğan, a.g.e., s. 158.

İnsana ve doğaya dair ne varsa bunu belirli ölçülerde kendine konu edinen felsefe, sanat felsefesinde de İlkçağ'dan günümüze uzanan bir birikime sahiptir. Sanat felsefesinin bu tarihi yapısı onu zaman zaman diğer felsefi disiplinler ile de bir araya getirmiştir. Örneğin epistemolojinin konusuna giren 'doğruluk' kavramı Kant'a kadar olan dönemde 'güzel' kavramı ile birlikte düşünülmüştür. Ancak Kant, 'güzellik' kavramını başka kavramlar ışığında ele almayıp güzeli belirli bir kavramdan bağımsız olarak hoşça giden şey olarak değerlendirmiştir.⁷ Böylelikle görülmektedir ki felsefe tarihi boyunca sanat eserlerinin neliği, kaynağı, estetik haz, estetik tavır, duyum gibi kavramlar üzerine daima düşünülmüş, sanatın konumu İlkçağ'dan modern dönemlere değin tartışılmıştır.

Çalışmanın bu bölümü sanat felsefesinin kuramsal boyutta temellerini ortaya koyan Aristoteles'in sanat anlayışının genel çerçevesini çizmeyi amaçlamaktadır. Bu hususta Aristoteles'in felsefesine dair belirlenimlerde bulunurken onun üzerinde büyük etkisi olan Platon'la yapılacak karşılaştırmalar ışığında Aristoteles'in bu alana dair düşünceleri ayırt edilmeye çalışılacaktır.

1.2. ARİSTOTELES ÖNCESİ SANAT: PLATON'UN SANAT GÖRÜŞÜ

Eski çağlardan günümüze değin sanatın tanımı, insan hayatındaki yeri, önemi ve sanatın işlevi daima cevap aranan ve tartışılan sorular olmuştur. Bu bağlamda sanatın anlamını açıklamaya çalışan ve sanatın ne olduğuna cevaplar arayan ilk filozofun Platon olduğunu söylemek mümkündür. Ancak o, sanatı yalın olarak değerlendirmemiş ve sanatı yalnızca sanat olarak ele almamıştır. Platon sanatı toplumdaki pratik yaşantıya etkisi, sosyal ve politik işlevleri ışığında değerlendirerek günümüze ulaşan kimi düşüncelerini miras bırakmıştır.

Platon'un sanat görüşü onun idealar kuramıyla sıkı bir ilişki içerisinde. Platon, idealar öğretisi doğrultusunda her şeyin aslının idealar alanında bulunduğunu söyleyerek yeryüzünde algıladığımız tüm gerçekliklerin idealar alanındaki asıllarının bir kopyası olduğunu kabul etmektedir. Platon'da sanat bir *mimesis* etkinliği olarak, doğaya, gerçeğe ve idealara bir öykünmedir. Ona göre sanat eserlerinin güzelliği de güzel

7 İmmanuel Kant, Yargı Yetisinin Eleştirisi, (çev. Aziz Yardımlı), İstanbul: İdea Yayınevi, 2011, s. 61.

idesinin varlığından kaynağını almaktadır.⁸

Şölen diyalogunda Platon, güzelin bir bakıma güzel, çirkinin bir bakıma çirkin, bugün güzel, yarın çirkin, şuna göre güzel ya da buna göre çirkin, kişiye göre güzel ya da çirkin olmadığını söyler.⁹ Platon güzel, filozofun yürümekte olduğu yolun aşamaları içerisinde ele alır ve bu yolun en üst mertebesine de *güzel (to kalon)* idesini yerleştirir. Platon'a dair bu görüş şöyle dile getirilebilir:

"Filozof olmaya götürecek yolda ilk adımı kişi, genç yaşta bir güzel kişiye bağlanması, onu sevmesiyle atar. Bu sevgiyle ve yol göstericisinin yardımıyla o, önemli düşünceler üretmeye başlar ve görür ki 'bütün güzel kişileri güzel yapan aynı güzelliştir.' O zaman bütün güzel insanları sevmeye başlar. İkinci aşama iç güzelliğinin beden güzelliğinden daha değerli olduğunu görmesiyle olur; bu aşamada 'eylemlerindeki ve eylem yasalarındaki güzelliği' görmeyi öğrenir. Üçüncü aşamada yol göstericisi ona göre doğru bilgilerin güzelliğini görmeyi öğretir ve gözlerini uçsuz bucaksız güzele çevirterek onda sürekli bilgi doğurma arzusunu uyandırır. Ta ki, o, güzelin ideasını yani tek tek güzel şeylerin güzel olmasını sağlayana görsün. İşte yolculuğun hedefi de burasıydı."¹⁰

Platoncu anlayışta, güzelin ideasını görmek, bir bakıma sanatın ideasını görmekle mümkün olmaktadır. Bunu görebilecek göz ise ancak bir filozofa aittir. Bu nedenle Platoncu sanat anlayışında sanatçının bir filozof olması beklenmektedir. Bu düşünceden hareketle Platon, sanatı ve sanatçıları eleştirmektedir çünkü bir sanatçı filozof olmadıkça güzelin kendisini yani güzel ideasını gerçekleştiremeyeceğinden sanat yapmış sayılmaz. Bu sanatçılar ancak güzel ideasından az ya da çok pay almış olabilirler, ki bu da onların eserlerini az ya da çok güzel yapar ancak onları filozof yapmaya yetmeyeceği gibi sanatlarını da yüce kılmaz. Bu yolla oluşmuş sanat eserleri de Platon'un devletinde tehlikeli görülür ve onlara devletinde yer vermez. Platon, bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

"Bu yüzden, günün birinde akıllılığı sayesinde, her şeyi taklit etmesini bilen, her şeyi yapması mümkün birisi gelip de bize kendini tanıtip şiirlerini okumaya kalktığında, onun ne kadar hoş, kutsal ve harika bir varlık olduğunu söyleyerek, önünde derin bir saygıyla eğiliriz. Ama, aynı zamanda ona, devletimizde onun gibi bir insan olmadığını ve böyle insanların da buraya giremeyeceğini kibarca söyleriz. Başına kokular döküp, boynuna yün sargılardan bir çelenk takarak, onu başka bir devlete uğurlarız..."¹¹

Platon, sanatın ve sanatçının konumunu daha net bir biçimde ortaya koyabilmek

8 Platon, Devlet, (çev. Cenk Saraçoğlu – Veysel Atayman), İstanbul: Bordo – Siyah Yay., 2005, 479a.

9 Platon, Şölen, çev. Cüneyt Çetinkaya, İstanbul: Bordo – Siyah Yayınları, 2002, s. 47.

10 Ioanna Kuçuradi, Çağın Olayları Arasında, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2010, s. 32.

11 Platon, Devlet, (çev. Cenk Saraçoğlu – Veysel Atayman), İstanbul: Bordo – Siyah Yay., 2005, 398a

adına meşhur "sedir" örneğini vermiştir. Bu örneğe göre idealar alanında bir sedir idesi vardır ve ancak bizim yeryüzünde bir nesne olarak karşımıza çıkan sedir bir marangozun eseridir. Marangoz idealar alanındaki sedirin bir kopyasını oluşturmaktadır. Bunun yanısıra sanatçı da -sözgelimi bir ressam- bu sedirin bir resmini yaparak kopyanın kopyasını yapmaktadır. Burada gerçek sedire karşılık gelen sedir ideası ezeli-ebedi olup yaratıcının eseri, duygusal dünyadaki somut sedirler marangozun eseri, resim olarak sedir ise taklitçinin eseridir.¹² Böylece Platon'a göre sanat, gerçekliğin üçüncü dereceden bir kopyasını icra etmekten başka bir şey gerçekleştirmemiş olacaktır.¹³ Platon'da insanın amacının idealara ulaşmak olduğunu değerlendirdiğimizde her bir taklit bizi idealardan uzaklaştırmaktadır. Bu nedenle Platon'a göre sanatçı iyi bir iş yapmış sayılmaz. Örneğin, *Devlet* kitabında ideal devleti tanımlayan Platon, bu devlette edebiyatçıları genel itibarı ile toplumda zararlı olarak kabul eder.

“Devletin üçüncü kitabında gençlerin nasıl yetiştirileceğini tartışırken şiirlerin ve masalların zararlı etkiler yaratabilecek parçalar üzerinde durur. Edebiyatın bize diğer bir zararı da Platon’a göre duygusal yanımıza hitap etmesidir. Bir sanat eseri karşısında coşup gitme ve kaybolma tehlikesi vardır. Oysa dengeli insan, bilge kişi aklını kullanarak duygularını dizginlemesini bilen kişidir. Kısaca Platon’un zamanındaki sanatın işlevi kötü işlemektedir.”¹⁴

Platon açıkça sanata karşı bir tavır almış gibi görünse de aslında onun sanatın her türüsüne bir düşmanlık beslediği gibi bir yanılgıya da düşülmemelidir. Collingwood'a göre Platon sanata ve sanatçıya sorumluluklar yüklemiştir ve o, yalnızca kötü bir kopyadan öteye gidemeyen sanatçılara karşı çıkmıştır.¹⁵ Platon'un sanat karşısındaki tavrı, felsefe tarihi boyunca etraflıca ele alınmış ve Platon'un sanatta mutlak güzelliğe, idealara ulaşmayı amaçlayan sanatı desteklediği savunulmuştur. Platon'un felsefesinde bu bağlamda 'yüksek sanat' özellikle gençlerin eğitiminde önemli bir role sahiptir.¹⁶ Platon'a göre sanatçıların en yüksek değerleri anlatırken veya herhangi bir şeyi meydana getirirken sadece birer taklitçi olduklarını vurgulamak gerekmektedir; gerçeğin kendisini ise elde edemezler. Çünkü gerçeğin aslı idealar alanında bulunmaktadır. O halde, Platon'a göre sanatçı, "gözünü idealar dünyasına

12 Ahmet Cevizci, *Felsefe*, 2008, İstanbul: Sentez Yayıncılık, s. 460-461.

13 Didem Demiralp, *Aristoteles'in Sanata Dair Düşünceleri*, Dini Araştırmalar, Eylül-Aralık 2007, Cilt: 10, s. 30, S. 255-266.

14 İhsan Turgut, *Sanat Felsefesi*, İzmir: Üniversite Kitabevi Yayınları, 1993, s. 7.

15 Robin George Collingwood, *The Principles of Art*, USA: Oxford University Press, 1958, s.46-47.

16 Emir Ülger, “Platon’un Sanat Kuramının Düşünsel Evrimi”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* (2013), s. 22.

dikmeli ve Tanrının yaptığına en yakın sanatı ortaya koymaya çalışmalıdır.”¹⁷

Platon'a göre sanatın eğlendirici bir yanı bulunmaktadır. Ona göre sanat, her şeyden önce kendine özgü bir eğlence türüdür. Bu noktadan bakıldığında, Platon için sanatın haz veren bir eylem olduğu söylenebilir. Platon, sanatın verdiği hazzı bir yarayı kaşırken duyumsanan hazza benzetir. Ancak Platon'un sanatı basit bir haz aracı olarak görmek yerine ona farklı bakış açılarıyla da yaklaşması, esasında, İlkçağ sanat anlayışının ve sofistlerin sanata ve sanatçıya toplumsal sorumluluklar yüklemesi neticesinde, sanatçının yaptığı işin öneminin artmasından kaynaklanmaktadır.

Felsefe tarihinin en önemli filozofları arasında yer alan Platon, felsefi estetiğin de kurucularından sayılmaktadır. Diyaloglarında sanat ve güzelliğe dair temel problemleri irdelemiş, tartışmış ve kendine özgü çözümler üretmiştir. Felsefenin tarihsel gelişimi üzerinde derin bir etki taşıyan Platon'un yazılarının sanat felsefesi açısından sistemli bir şekilde oluşturulmamış olmasına rağmen, bu yazılarda derin ve köklü görüşlerin ve kavramsallaştırmaların yer aldığını görmekteyiz.

Bu kısımdan kısaca, sanatın Platon felsefesinde mimetik bir faaliyet olduğu, ancak aynı zamanda hakikate ilişkin bir bilgi olarak da karşımıza çıktığı ve sanatçının idealardan uzaklaşmadıkları takdirde -ki bu Platon'da ancak filozof olma yoluyla elde edilebilmektedir- ahlaki ve eğitimsel bir sorumluluk yüklenerek önemli bir görev üstlendiği ifade edilmiştir. Bir sonraki kısımda Aristoteles'in bu konuda nerede durduğu ve hocasından hangi noktalarda etkilendiği ele alınacaktır.

1.3. ARİSTOTELES'TE SANAT

Aristoteles'in fikirlerinin sadece Antik Yunan felsefesinin şekillenmesinde değil, felsefi düşünce yapısının gelişimine sağladığı yararlar çağdaş felsefe anlayışının oluşmasında da büyük rol oynamıştır. Aristoteles'in sanat felsefesi ile ilgili kavramsallaştırmaları ise sanat felsefesinin ve estetiğin tarihsel gelişiminde oldukça önemlidir.

Aristoteles'in eserlerinin sayısı bazı yazılarının kaybolmasından dolayı kesin

17 Osman Elmalı, Ömer Özden, İlkçağ Felsefe Tarihi-Metinlerle, İstanbul: Arı Sanat Yay., 2011, s. 137.

olarak bilinmemekle birlikte, kimi eserlerinin verdiği derslerden, öğrencilerinin notlarından yahut sonradan yapılan ilavelerden müteşekkil olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra Aristoteles'in eserlerini üç ana döneme ayırarak incelemek mümkündür.¹⁸ Bu dönemler:

1. Platonla ilişkide olduğu dönem,
2. Assos ve Mitylene'deki yılları,
3. Atina'da Lykeion (*Λύκειον*) dönemidir.

Aristoteles'in eserlerinin konularına göre dağılımlarını ise şu şekilde gruplandırabiliriz: Doğa Üzerine Çalışmalar: *Hayvanların Tarihi, Hayvanların Hareketi Üzerine, Hayvanların Kısımları, Hayvanların Oluşumu Üzerine, Hayvanların Gelişimi, Küçük İncelemeler, Problemler, Fizik, Gök Üzerine, Meteoroloji, Oluş ve Yok Oluş Üzerine*. Psikoloji Üzerine Çalışmalar: *Küçük Doğal Şeyler (Parva Naturalia), Ruh Üzerine (De Anima)*. Mantık Üzerine Çalışmalar: *Sofistik Kanıtların Çürütülmesi, Önerme Üzerine, Birinci Analitikler, İkinci Analitikler, Kategoriler*. Felsefe Üzerine Çalışmalar: *Metafizik, Politika, Retorik, Magna Moralia, Nikomakhos'a Etik, Eudemos'a Etik, Poetika*¹⁹

Aristoteles, bilimlerin felsefe adı altında toplanarak var olanı bir bütün olarak ele aldığını düşünmekteydi. Bilimlerin bağımsızlık ya da özerkliklerinden etkilendiği görülen Aristoteles insan bilgisinin, birleşik bir bütün olmadığı gibi bağlantısız bir çeşitlilik de oluşturmadığını düşünür.²⁰ Kapsayıcı ve genel bir terim olarak 'varlığı' kullanan Aristoteles, varlığın farklı alanlarının olduğunu ifade ederek farklı konuları, ereklere ve yöntemleri olan farklı bilim dalları olmasını da doğal görmektedir. Aristoteles'e göre insan doğası gereği bilmek ister.²¹ Aristoteles bilimleri üç sınıfta değerlendirir: Pratik (*praktike*), teorik (*theoretike*) ve poetik (*poetike*) bilimler.²² Aristoteles'e göre bilimler, insanın bilme (*theoria*), eyleme (*praxis*) ve yapma –

18 Frederick Copleston, Aristoteles, (çev. Aziz Yardımlı), İstanbul: İdea Yayınevi, 2013, s.10.

19 Hatice Nur Erkızan, A.Kadir Çüçen, Felsefe Tarihi I Antik Çağ ve Orta Çağ Felsefesi Tarihi, Ankara: Sentez Yay., 2012, s. 117.

20 Jonathan Barnes, Aristoteles, (çev. Bahar Öcal Düzgören), İstanbul: Altın Kitaplar, 2002, s. 42.

21 Aristoteles, Metafizik, (çev. Ahmet Arslan), İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1996, 1025b.

22 Aristoteles, a.g.e., 1025b 15.

yaratma (*poiesis*) gibi üç temel etkinliği bulunduğu gerçeğinden hareketle sınıflanırlar. Pratik bilimler, bilgiyi bilginin özü için değil eylemin bir kılavuzu olarak ister. Etik ve politika pratik bilimler içinde değerlendirilmektedir. Poetik bilgi ise bilgiyi yine kendisi için değil, güzel şeyler meydana getirebilmek için ister. Poetik bilgi, amaç olarak güzellik yaratmak için vardır ve onun sanat kuramına karşılık gelmektedir. Bu bilimlerden sonra herhangi bir pratik ya da poetik amaç gütmeyen teorik bilimler gelir ki, buradaki amaç yalnızca bilme ve anlamaya yöneliktir.

Aristoteles çok yönlü çalışmalar yapmış bir filozof olarak sanat alanında da birtakım belirlenimleri ile ön plana çıkmaktadır. Onun sanat felsefesini idrak edebilmek için öncelikle *Poetika* adlı eserine başvurmak isabetli olacaktır. Ancak *Poetika*, daha çok edebiyatı özellikle de şiir sanatını ele aldığından, Aristoteles'in sanat felsefesinin tüm detaylarını kavrayabilmek için diğer eserlerine de başvurulmalıdır. Çünkü Aristoteles sanata dair görüşlerini sistematik bir şekilde tek bir eserde ele almamıştır. Bu durum her ne kadar Aristoteles'in sanat felsefesinin sınırlarını çizmeyi zorlaştırırsa da yine de Aristoteles'in sanat felsefesine dair önemli verileri onun eserlerinden elde etmek mümkün görünmektedir.

Aristoteles, diğer pek çok konuda olduğu gibi sanat felsefesinin arda alanında da hocası Platon'un izlerini taşımaktadır. Aristoteles sanata dair üç hususta hocası Platon'la uzlaşmaktadır. Bunlar sanatın hakikate ilişkin bir bilgi olduğu, ahlaki ve eğitimsel bir değere sahip olduğu ve sanatın bir taklit ürünü olduğu yönündedir.²³ Felsefesinde hocası Platon'un aksine sanata soylu bir anlam yükleyen Aristoteles için varolanlar ideaların yansımaları olarak değil duyularımızla algılanabilir oldukları için vardır. Bu bağlamda sanat eserleri de varolan olduğu için sanat eserlerinde güzellikten bahsedilebilir. Bu temel ayrım noktasını sanat felsefesinin tarihi açısından Platoncu görüşten bir kopuş olarak değerlendirebiliriz.

Kimi düşünürler, sanatın temelinde yatanı tanımlayabilmek adına 'Prometheus' söylencesini temel edinmişlerdir. Buna göre, Tanrılar evrende, hayvanlar dünya üzerinde yiyecek bulma, düşmanlardan ve soğuktan korunma adına çeşitli güçlerle donatılırken, bu süreçte insan bir kenarda kalmıştır. İnsanlara acıyan Prometheus ateşi, dokuma kabiliyetini çalıp insanlara vermiştir. Bu söylenceye göre, sanat da dünyaya

23 Ahmet Arslan, İlkçağ Felsefe Tarihi III: Aristoteles, İstanbul: İstanbul Bilgi Üni. Yay., 2007, s. 360.

insanın doğa karşısındaki ilk ihtiyaçlarını karşılaması gereken kaynaklar ve kabiliyetler olarak gelmiştir. Buna göre sanat, temelinde insanların hayatlarını devam ettirebilmesi adına aklını kullanarak doğaya eklemiş olduğu şeyler anlamında düşünülmektedir. Fakat Aristoteles sanatın temelini Prometheus söylencesi dışında 'insan eli' olarak ele almaktadır. O, Platon'un bu söylence ile ilişkili söz konusu anlatıyı benimsemeyerek insanları savunmasız varlıklar olarak diğer canlılara göre daha aşağı bir seviyede görmeyi yanlışı olduğunu kendi akıl yürütmelerinde ortaya koymaya çalışmıştır.

İlkçağ'da, özellikle Aristoteles'in gerçekliğe ulaşmanın yolu olarak bilimle özdeş kıldığı sanat anlayışı, evrensel olanı kavramanın sezgiselliği üzerine temellenmektedir. Sanat, tıpkı bilim gibi deneyimden hareketle genelin bilgisine tümevarım yoluyla ulaşmanın yöntemi ve tikellerden sezgisel bir çıkarımla nedenlerin bilgisine varma amacı taşımaktadır. Aristoteles *Metafizik*'te, "Gerçekte aynı şeye ilişkin birçok hatıra sonunda, tek bir deney oluşturur ve deney, sanat ve bilimle hemen hemen aynı yapıda bir şey gibi görünmektedir."²⁴ diyerek, sanat ve bilimi nesnelere duyusal olarak algılanmasına dayandıkları için özdeş görmektedir. Aristoteles yine *Metafizik*'te konuya şu sözleriyle devam etmektedir:

"Pratikte ilgili olarak deney, sanattan tamamen farksız görünmektedir. Hatta deney sahibi insanların, deney olmaksızın kavrama sahip olan insanlardan daha fazla başarıya eriştiklerini görürüz. Bunun nedeni, deneyin bireysel, sanatın tümelin bilgisi olmasıdır."²⁵

Felsefe tarihinde yalnızca sanat felsefesinde değil, ontolojinin temel taşlarını atması bakımından da Aristoteles'in yeri tartışılmazdır. Ona göre 'ilk felsefe' varolmak bakımından varolanı araştırmakta ve böylelikle kendisinden önceki varolanların varlığı ya da yokluğu, varolanların ne olduğu ya da ne olmadığı problemlerini incelemekten uzak durmaktadır. Aristoteles'in varolanlara ilişkin temel problemi, varolanlar hakkında ortaya bilgi konulup konulamayacağı olmuştur.

Platon'un felsefi anlayışında duyulardan elde edilen bilgiler hakikatin bilgisini vermemektedir. Onun felsefesinde hakikatin bilgisine ulaşabilmek için tümellerin bilgisine erişmek gerekmektedir. Çünkü tümellerin bilgisi değişmez, genel ve tüm tikelleri belirleyen hakiki bilgidir. Platon'a göre insan, bu bilgiye yalnızca aklın etkinliği ile ulaşabilmektedir. Duyular yanıltıcı bilgiler verebileceğinden aklın hakikate

24 Aristoteles, a.g.e., 981a.

25 Aristoteles, a.g.e., 981a.

ulaşmasına engel olma durumunu ortaya çıkarır. Bu nedenle hakikatin bilgisine yalnızca akıl ile ulaşılabilir.

Aristoteles, tümellerin ya da Platoncu deyişle ideaların duyuşal dünyanın kendisinde, görünür nesnelere aranması gerektiğini öne sürmesi ile bu konuda felsefesini hocasından ayırmaktadır. Aristoteles'e göre bilgiyi elde edebilmek için aklın öncü etkinliğinin yanısıra duyuşal verilere de ihtiyaç duyulmaktadır. Bu farklılık ile Aristoteles, aklın etkinliğinin yanına duyu ve gözlemi de eklemektedir. Aristoteles'e göre, bilgiye ilişkin bu eklemleme gerçekleşmez ise görünür dünyadaki varlıkların içinde bulunan ideaların/formların bilimsel/felsefi bilgisine ulaşamaz.

Aristoteles'e göre, "tümeller insan zihninden bağımsız bir var oluşa sahiptir. Bu realist bakış açısından, tümeller, onları bilecek insan zihninin var olmaması durumunda bile var olur. Bununla birlikte, tümeller, dış dünyadaki şeylerden, bireysel ve somut nesnelere ayrı olarak var olmaz, yani tümeller tikellerden ayrı olarak var olan tözler değildir. Tümeller, bireysel nesnelere, tikelerde var olur. Bu nedenle kavramcılığın (*conceptualism*) felsefe tarihindeki ilk ve en önemli temsilcisi de Aristoteles'tir."²⁶

Böylelikle Aristoteles, ontoloji ve epistemolojiyi aynı düzlemde birbirine yaklaştırmakta, bu görüşleri çerçevesinde daha önce de belirtildiği üzere bilimlere üç sınıfta toplamaktadır. Aristoteles'in bilimler sınıflamasında bilgiye yararlı ya da güzel bir şey yaratmak için yönelen bilimler poetik bilimler olarak adlandırılmaktaydı. "Burada bilgi, bir güzellik yaratma amacı ile estetiğe karşılık gelmektedir. Ancak bu estetik, daima ahlaki bir nitelik taşıyan bir estetik anlamına gelmektedir. Gerek bireysel, gerek toplumsal düzeyde belli bir takım işlevlere ve ihtiyaçların karşılanmasına denk düşen tüm etkinlikler (hitabet sanatı/retorik, tragedya, komedy vb.) bu türden etkinliklerdir. O halde estetik söz konusu olduğunda, estetik olanın içerdiği ve izleyicisine/muhatabına iletildiği/bildirdiği ahlaki nitelik/boyut asla ayrı düşünülmemelidir."²⁷ Bu çıkarımlar doğrultusunda Aristoteles'in sanat anlayışının onun epistemolojisinden ve ontolojisinden ayrı düşünülemediği anlaşılmaktadır.

Aristoteles, varlık anlayışının temeline bilgiyi yerleştirdiği gibi, bilgi edinme

26 "Kavramcılık", Felsefe Sözlüğü, Ahmet Cevizci, İstanbul: Paradigma Yay., 2002, s. 599.

27 Melih Bakır, Aristoteles' in Politika Felsefesinde Yurttaşlık Anlayışı, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s.77.

türlerini inceleyerek sanatın da bir bilgi edinme türü olduğunu vurgulamaktaydı. O halde, Aristoteles'te sanattan elde edilen bilginin insanın pratik yaşamında özellikle ahlaki açıdan gerekliliği ön plana çıkmaktadır.

Aristoteles'in sanat felsefesinin temel taşlarını yerine oturtabilmek için konuya onun içini doldurduğu kavramlar ışığında değinmek isabetli olacaktır. Özellikle *Poetika*'da ve kimi zaman diğer eserlerinde karşımıza çıkan ve onun sanat felsefesinin sınırlarının çizilmesinde köşe taşları olarak kabul edebileceğimiz kimi kavramlar alt başlıklar halinde ele alınacaktır.

1.3.1. YARATIM OLARAK SANAT: POIESIS

Poiesis (*ποιεῖν*) kavramı kelime anlamı olarak 'üretme, yaratma ya da yapma' anlamları taşımaktadır. Sanat eserlerinin ortaya çıkışı da sanatçının yaratıcı etkinliği ile yani poiesis (yaratma) ile meydana gelmektedir. Poiesis, esasında genel bir kavram olup yalnızca sanatsal anlamda yaratmayı değil genel olarak bir yapma – yaratma anlamında karşılığını bulmaktadır. Sanatsal yaratım anlamında ise *poiesis* kavramı Platon'da güzele ulaşmayı amaçlayan sanatsal üretim olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim *Şölen* eserinde Platon, poiesis kavramıyla ilgili şu tanımlamayı yapmıştır:

“Nerede olursa olsun, ister Helenler, ister yabancılar arasında kim güzel eserler ve değerler yarattıysa, dillere destan olmuştur. Bu türlü çocuklar babaları için tapınaklar kurdurmuştur. Bedenden doğan çocukların hangisi bunu yapabilmiştir?(...) Poiesis (yaratma) dediğimiz şey çok geniştir biliyorsun, varolmayan bir şeyi var etmenin her türlüüne poiesis (yaratma) deriz; böylece her sanatın yaptığı bir poiesis'tir, her yaratan da poietes'tir”²⁸

Platon, dile getirdiği düşünceleri ile sanatın bir 'yaratma' etkinliği olduğunu kabul etmektedir. Ancak bu yaratma etkinliği ona göre duyuşsal ve düşünşel yönden eksik bulunmaktadır. Burada bahsedilen yaratma etkinliği sanatçının sahte taklit bilgisi ve eylemi ile bir eser meydana getirdiğini sandığından bilgisiz ve eksiktir. Platon'da sanatın bir poiesis etkinliği olarak karşımıza çıkması esasında onun sanatın tüm etkinliklerini, en azından genel manada, yalnızca bir mimesis etkinliği olarak ele almadığı düşünşesini de ortaya çıkarır. Ancak Platon sanata ağırlıklı olarak poiesis değil, mimesis etkinliği olarak baktığından ontolojik olan bu poiesis kavrayışı onun

28 Platon, *Şölen*, (çev. Cüneyt Çetinkaya), İstanbul: Bordo – Siyah Yay., 2003, 209e-b.

sanat felsefesinde önemli bir yer tutmamaktadır.

Platon ya da Aristoteles kökenleri çok eskiye dayanan *poiesis* sözcüğünü doğrudan ve yalnızca sanat felsefesi bağlamında kullanmamaktadırlar. Aristoteles *poesis* ve *praxis* kavramları arasında bir ayrım yapmış ve böylelikle *poiesis* dair algının sınırlarını kendi felsefesinde oluşturmaya çalışmıştır. Aristoteles'te sanat, *praxis* ile değil *poiesis* ile alakalı bir etkinliktir. *Poiesis* ise sonuca ulaştığında değer taşıyan bir etkinliktir. *Poiesis* ile alakalı olan sanatın karşılığını ise Aristoteles'te *tekhne* kavramı oluşturmaktadır. *Tekhne* sözcüğü, Antik Yunan yaşamında bugünkü tabiri ile hem 'zanaat' hem de 'sanat' kavramlarını karşılayabilecek bir kapasiteye sahiptir. Yunan dili *tekhne* sözcüğüyle nesnel bilgisi bulunan etkinliklere işaret etmektedir. Bu sözcük, hem 'teknik' ve 'zanaat' sözcüklerini hem de sanat yapıtı üretenin etkinliğini ifade etmektedir. Platon sanat eserlerine getirdiği eleştirileri de sanatın zanaat ile ilgili kısmına değil mimetik faaliyet olan kısma getirmektedir. Aristoteles de zanaati mimetik faaliyetler bütünü olan sanattan ayırırken *tekhne mimetike* kavramını ortaya atmış ve bu kullanımı ile taklit sanatını betimleyerek onu zanaat faaliyetlerinden ayırmıştır.²⁹ *Tekhne*, yaratılan üretilen şeyler bütünüdür ve tabiatıyla akılla kavranarak sorgulanabilmektedir. Sanat da aklın düşünen ve tartan yanıyla ilgili olmak durumundadır. Akılla bağlantılı sanat, “doğru akılla birlikte giden yaratmayla ilgili bir huydur, sanat yoksunluğu ise, karşıtı, doğru olmayan akılla giden yaratmayla ilgili bir huydur ve olduğundan başka türlü olabilen şeyle ilgilidir”.³⁰ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*'te bu konuda şunu da ifade etmektedir: “Nitekim zorunlu olarak ya da mutlak olarak oluşan nesnel sanatı yoktur; doğal olanların da sanatı yok, çünkü bunlar ilkeleri kendinde taşır”³¹ Bir diğer yönüyle *tekhne* kavramı Aristoteles'te, nedenleri bilmeyi mecbur kılması bakımından bilgelikle ilişkilendirilebilen, sadece iş eyleme becerisi olmayan bir akıl yürütme şeklidir.

Aristoteles'in sanat görüşüne dair yapılan araştırmalarda onun sanatla ilgili kavramlarını günümüz 'güzel sanatlar' kavramları ile karşılaştırarak birtakım sonuçlara ulaşma çabası hemen her araştırmacıda görülebilecek bir özelliktir. Ancak Aristoteles'in sanat ile ilgili görüşleri irdelenirken hem o dönem içerisindeki 'sanat' algısı hem de bu

29 Berfin Kart, “Aristoteles ve Heidegger'in Sanat Kuramlarında *Poiesis* ve *Phronesis*”, Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, S.25, Bahar (2015), s.77-88.

30 Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, (çev. Saffet Babür), Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2015, 1040a 15-20.

31 Aristoteles, a.g.e., 1040a 10-15.

sanat algısının oluşturmuş olduğu 'sanat bilinci' mutlaka dikkate alınmalıdır.

Aristoteles'te bir yaratım olarak *poiesis* yalnızca sanatla ilgili olsaydı sanat felsefesinin tarihi ve estetik kavramı erken dönemde farklı bir seyire bürünerek sistemli bir sanat kuramı ortaya çıkmış olabilirdi. Ancak *poiesis* kavramı her ne kadar sanat felsefesinde önemli bir kavram olarak karşımıza çıksa da bu kavramın Aristoteles felsefesinde doğrudan sanatla ilgili olarak ele alınmayışı onun sanat felsefesinin izlerini daha çok mimesis kavramı üzerinden sürmemizi zorunlu kılmıştır.

1.3.2. TAKLİT OLARAK SANAT: MİMESİS

M.Ö. V. yüzyıldan beri kullanılmış olan ve köken olarak 'aldatmak' anlamına gelen mimesis sözcüğü, Yunan filozofları tarafından 'taklit etme' anlamında kullanılmıştır³² Mimesis kavramı Platon öncesi dönemde kullanıldığı gibi felsefe tarihinin pek çok döneminde 'taklit' anlamını karşılar şekilde karşımıza çıkmaktadır. Pre-sokratik filozoflardan Empedokles ve Herakleitos'un da bu kavramı fragmanlarında kullandığı bilinmektedir.³³

Platon'un idealar öğretisi düşünüldüğünde, içinde bulunduğumuz dünyaya ait tüm nesnelere halihazırda bir mimesis (taklit)'tir. Duyularımızla algıladıklarımız haricinde yalnızca zihnimizle algılayabileceğimiz bir alan olan idealar alanı asıl gerçekliği temsil etmektedir. Platon'a göre, bizim duyularımızla algıladıklarımız yalnızca yansımalarıdır. O halde Platon'da sanatçının yapmış olduğu etkinlik bize yansımaların bir kopyasını sunmaktadır. Böylelikle Platon'da bir taklit olarak sanat eseri doğal nesnelere bir taklidi olması yönüyle gerçeklikten üç kat uzaklaşmış bulunmaktadır. Platon, *Devlet* 'te mimesis kavramına dair şu ifadelerle başvurur:

“Zor bir iş değil, dedim. Her zaman, kolayca yapılanabilen bir iş. Eline ayna alıp da her yana tutarsan, çarçabuk yaparsın bunu. Güneşi, gökteki yıldızları, yeryüzünü, kendini ve öteki canlılar, ev eşyalarını, bitkileri ve şimdi sözünü ettiğimiz bütün şeyleri hemencecik yaratıverirsin. (...) -Gerçekten var olanı yapmadığına göre, gerçek nesneyi değil, gerçek nesneye benzeyen, ama ondaki gerçekliği taşımayan bir nesneyi yapıyor demektir...”³⁴

Daha önce de belirtildiği gibi Platon her ne kadar doğru ellerde üretilen sanatın

32 Ömer Naci Soykan, *Estetik ve Sanat Felsefesi*, İstanbul: Pinhan Yayınevi, 2015, s.176-177.

33 Ömer Naci Soykan, a.g.e., s. 176-177.

34 Platon, *Devlet*, (çev. Cenk Saraçoğlu – Veysel Atayman), İstanbul: Bordo – Siyah Yay., 2005, 596d-e.

bir bilgi türü olduğunu ve gençlerin ahlaki eğitimi için kullanılabileceğini ifade etse de genel anlamıyla o, yaşadığı dönemde sofistlerin de etkisi ile mimesis olarak sanatın aldatıcı olduğunu savunmakta ve sanatçıları devletinde barındırmamaktadır. Bu noktada Platon'un kendi dönemi içindeki farklı akıl yürütmeleri de dikkate aldığını söylemek mümkündür.

Aristoteles, hocası Platon gibi sanatın mimetik bir faaliyet olduğunu kabul eder. Ancak Aristoteles'in mimesis kavramına yaklaşımı hocasından farklılık arz eder. Ona göre taklit, insanda doğal olarak bulunan bir güdüdür ve insan taklit yoluyla bilgi edinebilir. Nitekim *Poetika* eserinin dördüncü bölümünde Aristoteles şöyle der:

"Şiir sanatı genel olarak varlığını, insan doğasında temellenen iki temel neden'e borçlu gibi görünüyor. Bunlardan birisi taklit içtepi'si olup, insanlarda doğuştan vardır; insanlar, bütün öteki yaratıklardan özellikle taklit etmeye olağanüstü yetili olmalarıyla ayrılır ve ilk bilgilerini de taklit yoluyla elde ederler. İkincisi, bütün taklit ürünleri karşısında duyulan hoşlanma'dır ki, bu, insan için karakteristiktir. Sanat yapıtları karşısındaki yaşantılarımız bunu kanıtlar. Çünkü, gerçeklikte hoşlanmayarak baktığımız bir nesne özellikle tamamlanmış bir resim haline geldiğinde, bu kez ona hoşlanarak bakarız; örneğin tiksinti uyandıran hayvanların ve cesetlerin resimlerinde olduğu gibi. Bunun nedeni, öğrenmenin verdiği derin hoşlanmadır (...)"³⁵

Bu alıntıdan da anlaşılacağı gibi Aristoteles, mimesis'i insan doğasının bir parçası olarak görmekte ve onu bilgi sağlayan temel bir güdü olarak değerlendirmektedir; buna göre insan, Aristoteles'te, bir *zoon mimetikotatondur*.³⁶ Aristoteles tüm sanat türlerinin bir taklit ürünü olduğunu kabul ettiği *Poetika*'da mimesis kavramını geniş bir tanımlama ile ele almakta ve bu temayülle kendi dönemi içinde mimesisi adeta bir sanat teorisi olarak ortaya koymaktadır.

Aristoteles'te sanatların Mimesis'i yapma şekilleri, sanatların türüne göre değişiklik göstermektedir. Buna göre, sanatlar üç farklı biçimde bu eylemi gerçekleştirirler. Sanatlar; taklit etme tarzı yönüyle, taklitin ele almış olduğu nesne bakımından ve taklitte ele alınan araç yönüyle eylemlerini gerçekleştirirler. Şairler de aynı ressamlar gibi bir sanatçı durumundadır. Bu yüzden şu ifade edilen durumları şairler zorunlu şekilde taklit etmek durumundadır: Nesnelere nasılsa o şekilde, nesnelere inançlara göre nasılsa o şekilde, nesnelere nasıl olmak durumunda ise öyle tasvir

35 Aristoteles, *Poetika*, (Çev. İsmail Tunalı), İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987, s. 16.

36 İsmail Tunalı, *Grek Estetik'i*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1970, s. 78.

edilmelidir.³⁷ Aristoteles mimetik faaliyette hocası Platon'dan farklı olarak sanatçıya geniş bir alan bırakmaktadır. O, mimetik faaliyeti gerçeğe uymuyor diye sanatçıların suçlanamayacaklarını savunduğu gibi, doğal nesneyi bütünüyle aynen resmettiği için de yerilemeyeceğini savunmaktadır.³⁸ Yani Aristoteles'te taklit etkinliğinde seçilecek tarz tamamıyla sanatçının inisiyatifinde olmaktadır.³⁹ Bu fark mimesis kavramının salt görünenleri olduğu gibi taklit etme anlayışının dışına çıkmasına ve poiesis kavramıyla mimesisin de bir bakıma bir yakınlaşma içerisine girmesine olanak sağlamaktadır.

Mimesis kavramını Aristoteles Poetika'da temel iki ayrı yorumda kullanmaktadır. Ona göre mimesis hem imgeler üretme hem de tasarı oluşturma anlamında kullanılır. Buradaki ilk anlamı Platon'un mimesis kavramını ele aldığı şekliyle değerlendirebiliriz. İkinci anlamda ise Aristoteles, mimesis kavramını sahne performansı ya da dolaylı anlatım yoluyla tanımlamak üzere betimlemektedir.⁴⁰ Aristoteles bu iki mimesis türünü ayırt etmektedir. Aristoteles'in Poetika'da bahsettiği üzere şiirin kökleri "insanın doğal temayülünde" bulunabilir; üstelik insan, mimesis yoluyla "kavrayışa ilk adımlarını" atar.⁴¹ Aristoteles açısından, sanatsal yaratıcılık ve eğitim yoluyla işleyen mimetik kapasite, insanı tanımlayan en belirleyici özelliklerden biridir.

Aristoteles, sanata Platon'dan farklı olarak, iyi yurttaşlardan oluşan bir devletin temel taşlarından biri olarak bakmış; mimesisi de -her ne kadar sanatçıları bu konuda kendi inisiyatifine bırakmış olsa da- gerçeğin birebir kopya edilmesinden ayırarak ona bireyi entelektüel bir arınmaya götüren etkin bir rol biçmiştir. Böylece sanatçı, doğayı tüm güzellikleri ve çirkinlikleri ile birebir kopya etmemekte yalnızca doğadan öykünmektedir. Aristoteles'in felsefî sisteminde sanatçı doğadan ilham alır ancak doğanın etkinliklerini birebir kopya etmekten çok sanat eseri olarak kendi yaratıcılığını da içeren bağımsız bir nesne ortaya koyar; yaşamı taklit ederken, yaşamın evrensel, tipik yanını, akla uygun ve olası olanı işler. Böylelikle mimesis, yalnızca olana değil, olması gerekene dair bir yol alır.

37 Aristoteles, a.g.e., s. 76.

38 Aristoteles, a.g.e., s. 1460-b

39 Ömer Naci Soykan, Estetik ve Sanat Felsefesi, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2015, s. 203.

40 Gunter Gebauer, Christopher Wulf, Mimesis: Culture-Art-Society, (çev. Don Reneau) University of California Press: Berkeley, Los Angeles, London, 1992, s. 53.

41 Gebauer ve Wulf, a.g.e., s. 34.

Aristoteles'in mimesis kavramsallaştırması tabii olarak kendisinden sonraki dönemlerden modern zamanlara değin felsefe çevrelerince farklı şekillerde ele alınmıştır. Bu konuyla ilgilenen bir felsefeci de Stephen Halliwell'dir. Aristoteles'e göre mimesis ancak eylemlerin taklidi yoluyla yorumlanabilir, doğanın verili özellikleri ya da kuralları yoluyla değil. Halliwell'e göre Aristoteles, gerçeklik hakkında doğrudan iddialara yer vermektense, insan hayatının temsilleri, imgeleri, gösterimleri ya da simülasyonlarına ilişkin mimesis'in kurgusal yanını dile getirir.⁴² Böylece Aristoteles tarafından öne çıkarılan sanatın bu kurgusal niteliği onu Platon'un mimesis anlayışından ayıran temel özelliklerden biri haline gelir. Bu kurgusal özelliğin belirtilmesinin yanı sıra, Aristoteles'in *Poetika*'da mimesis kavramıyla tikel deneyimlerden çok insana ait genel bir gerçekliğe işaret ettiği belirtilmelidir. Değnilmesi gereken önemli bir nokta da, Aristoteles'in *Poetika*'sını yorumlarken eylemlerin taklidi olarak mimesis kavramını belirli bir mimesis anlayışını gösteriyor olması bakımından temsiliyet (*representation*) anlamında kullanıyor olmasıdır. O halde 'temsil olarak mimesis' Platoncu 'kopyalama ve taklit olarak mimesis' anlayışlarından tamamıyla farklı bir anlama işaret etmektedir.

Aristoteles'in mimesis kavramına yüklediği anlam, gerçeklik algılarındaki ayırım temelinde de Platon'dan farklıdır. Aristoteles'te sanat eseri, görülen varlığın ötesindeki idea değil, varlığın kendisi ve var oluşudur. Aristoteles'e göre varlık devamlı gelişerek son varlığa *-entelekheia-*, tanrısal olana ulaşmak ister. Bu bakımdan Aristotelesçi anlamda sanat, soyut güzellik ideasına, güzel olan somut varlıklardan giderek varır. Böylece mimesisin tarzı dünyevi gerçeklerden kopmaz, aksine onlara dönüktür.⁴³

Aristoteles'in mimesis olarak sanat görüşünün oluşumunda doğa ve insan arasındaki ilişki de etkin bir rol oynamıştır. Sanat, Aristoteles için doğadaki eksikliklerin kapatılması işlevini de üstlenir. Çünkü Aristoteles'e göre mimesis olarak sanat, daha önce de belirtildiği üzere, gerçeğin birebir kopyasını değil, olması gerekeni sunmaktadır. Bu nedenle Aristoteles *Poetika*'da olmuş olanları anlatan tarihe, olabilecek olanı anlatan şiir sanatını üstün ve felsefi tutmuştur.⁴⁴ O halde, Aristoteles'in sanatçıya yani mimesis edimini gerçekleştirecek olana felsefi bir sorumluluk yüklediğini söylemek mümkün görünmektedir. Bu nedendir ki, Platon'da bir kopyacı olan sanatçı

42 Gebauer ve Wulf, a.g.e., s. 34.

43 Sevdâ Şener, *Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi*, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2006, s. 28.

44 Aristoteles, a.g.e., s. 30.

Aristoteles'te kendisine daha geniş yer ve sorumluluk tanınmış olan bir eğitimcidir.

Mimesis etkinliği gerçekleşirken, sanatçının herhangi bir nesneyi tüm detaylarıyla izleyiciye amaçsız bir haz verme ve hayali bir dünya yaratmakla değil, aksine rastlantısal olan tüm detaylardan nesneyi ayırarak izleyene konunun tam da özünü göstermekle gerçekleşmektedir. Bu anlamıyla taklit aslında bir tanıtma ve bilgilendirme işidir. Böylelikle izleyicinin aldığı haz da gerçeği görmenin ve bilgi edinmenin verdiği hazza dönüşmektedir. Herhangi bir sanat eserinde nesnenin özünü kavrayan kişi gerçeğe döndüğünde onu daha iyi kavrar.

Aristoteles mimesise, her türlü sanat etkinliğini bağlayan bir şey olarak bakar ama o, Platon'dan ayrı olarak, sanatsal etkinliğin görünür nesnelere taklidi değil de, doğadaki yaratıcı gücün taklidi olduğunu söyleyerek, sanatta yaratmaya sınırlı bir yer tanımış olur. Aristoteles için sanat, doğada henüz yetkin hale gelmemiş olarak kalanı tamamlamaya çalışan bir etkinliktir. Sanat, bu yetkinleşme amacına en fazla, trajedinin kathartik etkisinde yaklaşır. Bu bağlamda mimesis kavramını, en azından amacı gereği, katharsis kavramından ayrı tutmak, Aristoteles felsefesi açısından pek mümkün görünmemektedir

1.3.3. ARINMA OLARAK SANAT: KATHARSİS

Katharsis kavramı kelime olarak "arınma, temizlenme" anlamına gelmektedir. Bu kavram İlk Çağ felsefesinde, Pre-sokratik dönemden günümüze kadar kullanılmıştır. İnsan için zihinsel ya da ruhsal bir arınma söz konusu olduğunda, haz veren her uğraş arınmayı sağlayabilir.⁴⁵ Bu konuda 'müzik' örneğini vermek, bu uğraşın hem Aristoteles hem de Platon'a göre bir arınma yöntemi olduğunu düşündüğümüzde isabetli olacaktır. Katharsis kavramı kendi dönemi için günlük kullanımındaki anlamından çok da uzaklaşmadan sanat felsefesi için de bir kavram haline gelmiştir. Bu kavramın sanat felsefesinin kökenlerinde yer edinmesinde ve önem kazanmasında şüphesiz en büyük pay Aristoteles'e ait görünmektedir. Platon bu kavramı felsefesinde kullanmış olsa da ona sanatsal bir nitelik ya da sanatla anlam kazanan bir işlevsellik yüklememektedir. Bu nedenle sanat felsefesinde katharsis kavramını bu alanla bağıntılı

45 Hülya Yetişken. "Sanatın Neliği ve İşlevi", Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, S.19, (2012), s.27-35.

olarak ele alan ilk filozof Aristoteles'tir.

Aristoteles, "sanatın toplum ve birey üzerindeki olumlu etkilerini fark etmiş, felsefe gibi sanatı da insanlar için vazgeçilmez ve insan olmanın temel unsuru olarak kabul etmiştir."⁴⁶ Aristoteles, *Poetika*'nın altıncı bölümünde bir sanat türü olarak tragedyadan bahsederken ona uyandırdığı acıma ve korku duygularıyla ruhu tutkularından temizleme görevi biçmektedir.⁴⁷ Burada katharsis kavramını Aristoteles, kelimenin özündeki anlama da sadık kalarak, bir arınma, kötülüklerden temizlenme anlamında kullanmaktadır.

Aristoteles'in *Poetika*'da önemli bir yer ayırdığı tragedya, Aristoteles'e göre, ortalamadan daha iyi insanın taklidini yapmaktadır ve tragedyada iyi insanların içine düştüğü kötü durumların anlatılmasıyla, izleyicinin karakterlerle özdeşlik kurarak etik bakımdan iyileşmesi ve arınması sağlanmaktadır. Bu bağlamda bir sanat eseri olarak "tragedyanın, dolayısıyla katharsis'in amacı kötü karakterin iyileştirilmesidir."⁴⁸ Sözelimi bir tüccar sahnelenen herhangi bir oyunda kendisiyle özdeşlik kurabileceği bir karakterin başına neler gelebileceğini görerek bir özdeğerlendirme ve tenkit yoluna gider ve içinde uyanan acıma, şiddet, korku gibi duygular aracılığı ile kathartik etkiyi yaşamış olur.

Aristoteles'te tragedyanın hikayesi rastgele değil trajik bir öyküden müteşekkildir. Tragedyanın amacının katharsisi sağlamak olduğu düşünülerek tragedyalarda bu amaca uygun öyküler ön plana çıkmaktadır. Tragedyadaki karakterler de erdemli olmak zorundadır, çünkü tragedya kahramanları erdemli olmazlarsa izleyici onların öykünün sonunda düştüğü kötü durumların bir haksızlık olduğunu düşünmeyecek ve tragedyada asıl amaç olan kathartik etki de yaratılamayacaktır. Aristoteles, duyguların canlanması ile meydana gelen kathartik etkinin gücüne dair bir örneği acıma duygusunu ele alarak *Retorik*'te şöyle dile getirmektedir:

"Hepsinden çok acı vereni, yargılama anlarında, kurbanların soylu karakterde kişiler olmalıdır. Böyle kimseleri ne zaman görsek, özellikle acıma hissi

46 Tamer Kavuran, Bayram Dede, Platon ve Aristoteles'in Sanat Etiği, Estetik Kavramı ve Yansımaları, Sanat Dergisi: (2012) Sayı 23, s. 59.

47 Aristoteles, a.g.e., s. 22.

48 David Ross, Aristoteles, (çev. Ahmet Arslan), İstanbul: KabalcıYayınları, 1994. s. 346.

uyanır içimizde, çünkü talihsizliklerinin gözlerimizin önüne serilmesi kadar onların suçsuzluğu da talihsizliklerinin bize yakın görünmesini sağlar.”⁴⁹

Aristoteles'in burada bahsettiği 'yakın görünme', sanatta katharsis ile seyirciye korku, şiddet, acıma ve coşku gibi duyguların yoğun bir şekilde sunulması ile insanların arındırıcı bir sağaltımdan geçmiş gibi bir huzur ve dinginlik haline yol almalarını amaçlamaktadır. Aristoteles, *Poetika*'da bu konuya şu cümlelerle değinmektedir:

“Bazı kimseleri kuvvetle etkileyen herhangi bir duygu, hepsinde daha çok ya da daha az ölçüde vardır; örneğin acıma ve korku, ama özellikle de bu 'coşkunluk'. Coşku, bazı kimseleri kuvvetle etkileyen bir çeşit heyecandır. Bu duygu dinsel müzikten kaynak alabilir; insanların bu melodileri dinlerlerken, sanki arıtıcı bir sağaltımdan geçmişler gibi, adeta ayaklarının üstünde dikildikleri görülmektedir. Acıma, korku ya da öteki duyguları hissedenler de bu duygunun kendilerine işlediği ölçüde tıpkı öyle etkileniyor olmalıdır.”⁵⁰

Katharsis kavramıyla sanatı ele aldığımızda anlaşılan odur ki sanat, Aristoteles için yalnızca haz verici bir etkinlik değil, aynı zamanda bir bilgi edinme türü ve eğitsel bir faaliyettir. Bu da beraberinde sanatın işlevinin yüceltilmesini olanaklı kılmaktadır. Çünkü Aristoteles'te sanat erdemleri öven, insanları doğruya sevk eden ve katharsisi sağlayan bir etkinlik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aristoteles, yaşadığı dönemde ve öncesinde günlük yaşamın felsefeden bağımsız olarak barındırdığı katharsis kavramını sanat felsefesine yerleştirerek ona hem sanatsal faaliyetlerde bir rol biçmiş hem de bu kavramın Platon'da da gördüğümüz etik işlevine katkı sağlamıştır. Bu bağlamda Aristoteles, katharsis kavramı ile sanat felsefesi ve etiği arasında güçlü bir köprü kurmayı sağlamıştır.

Katharsis kavramının, özü ve işlevi itibarı ile, sanat felsefesi ile etik arasında kurulabilecek bir ilişkide çok önemli bir rol üstleneceği açıkça görülmektedir. Etik açıdan insanın sahip olması gereken erdemlerin kişinin yaşamı ve seçimleri ile doğrudan ilgisinin olduğu Aristoteles felsefesinde katharsis, sanatla ilintili bir kavram olarak insanın deneyim alanlarını genişletmesi bakımından ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle çalışmanın son bölümünde katharsis kavramının etik ile sanat arasında kurulacak ilişkideki yeri ve işlevi hususuna ayrıca değinilecektir.

49 Aristoteles, Retorik, (çev. Mehmet H. Doğan), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2. b, 1995, s. 119.

50 Aristoteles, a.g.e., 1449b 25.

1.3.4. GÜZELİN BİÇİMSELLİĞİ VE ESTETİK

Sanat eserlerinin niteliğinin neler olması gerektiği ve hatta neyin sanat eseri sayılıp neyin sayılamayacağı sanat tarihçilerinin, felsefecilerin ve sanat kuramcılarının uzun yıllar boyunca meşgul olduğu sorunlardan olmuştur. Sanat eserlerinde estetik kaygısı ve dolayısıyla güzellik kavramı ise tüm bu tartışmaların ötesinde bir sanat eseri için her zaman ön planda tutulmuştur. Estetik kavramı, XVIII. Yüzyıl'da ilk tanımlamalarını bulmasına rağmen İlkçağ felsefesinde 'güzellik' üzerine yapılan soruşturmalar bu alanın temelini teşkil etmektedir.

İlkçağ felsefesinde 'güzel' kavramı üzerine, özellikle 'sanat eserinde güzel' üzerine sistemli düşünceler üreten ilk isimlerin başında yine Platon gelmektedir. Platon'un bu kavramı ele alışı kendisinden yüzyıllarca sonra bir disiplin olarak ele alınacak estetik kavramsallaştırmasının da temelini teşkil etmektedir. Platon, idealar öğretisi doğrultusunda tıpkı tüm diğer nesnelere asıllarının idealar alanında olduğunu vurguladığı gibi 'güzellik' kavramında da aynı noktada durmaktadır. Platon'a göre 'güzel' kavramı olaylarda ve nesnelere değil, asıl olarak idealar alanında bulunmaktadır. Platon'a göre görünen nesnelere değişim neticesinde kendinden bir şeyler kaybeder ve sonunda yok olurlar. Ancak zamanın ötesindeki güzel ideası kaybolmaz ve hep güzel kalır. Platon için, zamanla değişen bir nesne hiçbir koşulda güzel olamaz. Çünkü bu nesne sürekli kendinden bir şeyler kaybeder, değişir ve bir süre sonra kaybolur. Ama akılsal olan güzel ideası, tüm zamanların ötesindedir ve hep güzel kalır.⁵¹

Platon'un, güzellik hakkındaki fikirlerine küçük kısımlar halinde birçok diyalogunda değindiği görülse de, *Şölen*, *Büyük Hippias* ve *Phaidros* diyaloglarında güzellik kavramına ilişkin soruşturmalara daha geniş olarak rastlamak mümkündür. Bu diyaloglar arasından *Büyük Hippias*'ta, Platon güzelin ne olduğunu değil, ne olmadığını sorgulayarak kavramla ilgili ilk sınırlamalarının temelini atmaktadır. Sokrates ile sofist Hippias arasında geçen konuşmada Sokrates, "güzel nedir?" sorusunu sorar. Hippias, güzel diye ona tek tek nesnelere göstererek "güzel bir kadın, gerçek güzelliştir" der. Sokrates'in güzel bir kadının güzel şeylerden biri olabileceğini, ama güzelliğin kendisi olamayacağını söylemesi üzerine, Hippias, "her şeyi güzelleştiren altındır." cevabını verir. Ama bu tanım da inandırıcı değildir. Çünkü Sokrates güzel kavramının tanımını

51 Abdülkadir Çüçen, *Felsefeye Giriş*, Bursa: Asa Kitabevi, 2008, s. 304.

istemektedir. Sofist ise tekil olan bir şeyi kavram diye göstermektedir, yani filozof güzelliğin kendisini sorduğu halde sofist ona güzel olan şeylerden birini göstererek cevap vermektedir. Bu defa Hippias: "güzel uygunluktur." der. Sokrates bunu da şöyle çürütür: "hayır, içinde sebze kaynatılan bir çömleğe uygun olan kaşık, tahta kaşıktır. Çömleği kırabilecek olan altın kaşık değil, o halde güzel olan tahta kaşıktır." Bunun üzerine Hippias: "güzel, faydalıdır" der. Sokrates'in cevabı şu olur: "Eğer bu doğru ise, kötülüğün de güzel olması gerekir. Çünkü faydalı şey kötülüğe de götürülebilir." Hippias, bu durumda güzelin iyiye götüren faydalı şeyler olabileceğini söyler. Sokrates: "Böyle olursa, iyi güzelin sonucu olur ve ideaların düzeni bozulur." cevabını verir.⁵² Bu cevap üzerine Hippias yeni tanım denemelerine girişir ancak Sokrates bunların hepsini de çürütür. Bahsi geçen bu diyalogun güzellik kavramını doğrudan sorgulayan ilk düşünce eseri olarak karşımıza çıkması felsefe tarihinde ve estetik tartışmalarında önemli bir yere sahiptir. Burada Platon 'güzel'in nesnel bir tanımını yapmamasına rağmen ne olamayacağını da vurgulayarak önemli bir sınırlandırmaya gitmiş, ayrıca bu kavrama ait bakışının da idealar öğretisinin dışında olmadığını göstermiştir.

Platon'da kusursuz güzellik ancak bir idea olarak mümkündür. Daha önce de vurguladığımız gibi, idea ise mutlak surette akılsaldır. Bu nedenle akıl sahibi her varlık için güzel ideası ortaktır.⁵³ Böylece Platon'da nesnel olarak ortak estetik değerlerin varlığından da bahsedilebilir.⁵⁴ Platon'un varlık anlayışı doğrultusunda estetik değerler bizden bağımsız olarak vardır. İnsanların tek tek güzel olarak adlandırdıkları varlıklar da esasında güzel ideasından aldıkları paydan dolayı güzeldir.

Platon'daki güzellik kavramının temellendirilmesinin ardından onda 'güzel' olan ile 'iyi' olanın aynı düzlemde bulunduğunu; yani güzelin iyi, iyinin de güzelle bir ve aynı olduğunu belirtmek gerekir. Felsefi düşüncenin ilerleyen dönemlerinde eleştiriye maruz kalacak bu düşünce, esasında İlkçağ genelinde güzelin 'iyi ve yüce' olarak da değerlendirilmesinin etkisi ile meydana gelmiştir.

Güzellik kavramıyla ilgili Platon'un idealist yaklaşımına karşın Aristoteles, 'güzel'e temel olarak akılcı bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Aristoteles'e göre bir varlığın güzel olabilmesi için öncelikle 'canlı' ve 'doğal' olması gerekir. Ayrıca

52 Platon, Büyük Hippias Theages, (çev. Furkan Akderin), İstanbul: Say Yayınları, 2016, s. 24.

53 Çüçen, a.g.e., s. 302.

54 Çüçen, a.g.e., s. 303.

Aristoteles'te bir idea olarak güzellik var olduğundan güzel bulduğumuz nesnelere sanat eserleri bir varlık kazanmaz, aksine sanat eserleri var olduğu için, güzellik kavramından söz edilebilmektedir.⁵⁵ Bunun yanısıra Aristoteles'in güzel kavramına yaklaşımında orantıyı ve ahengi ön plana almış olması yönüyle de hocası Platon'un etkisi ihmal edilmemelidir.

Aristoteles, bir sanat eserinin başarısını belirleyen şeyin, onun içeriği ile aynı önemde, hatta bazen daha da önemli olmak üzere kullandığı araçların biçiminden, ifade araçlarının kendisinden ve dilinden ileri geldiğini söylemekte; güzelin ne olduğunu belirlemeyle ilgili olarak ise ayrıntılı bir açıklama vermemekle birlikte onu meydana getiren şeyin biçimle ilgili olduğunu belirtmektedir.⁵⁶ Yani Aristoteles 'güzellik' kavramı ile ilgili eserlerinde her ne kadar detaylı soruşturmalara girişmediyse de bu kavramın onda matematiksel bir yanının olduğunu belirtmek hem *Poetika* hem de *Metafizik*'ten anlaşıldığı kadarıyla mümkündür.

Aristoteles *Poetika*'da ya da diğer eserlerinde temel bir başlık olarak güzellik kavramına ayrı ve açıklayıcı olarak özel bir yer vermemiş olsa da, biz onun konuyla ilgili düşüncelerine eserlerinin satır aralarında verdiği bilgilerden ulaşabilmekteyiz. Bu bağlamda güzel veya başarılı bir tragedyanın nasıl olması gerektiğini ifade ettiği *Poetika*'nın yedinci bölümünde Aristoteles: "Bundan ötürü ne çok küçük bir şey güzel olabilir, çünkü kavrayışımız algılanamayacak kadar küçük olanın sınırlarında dağılır; ne de çok büyük bir şey güzel olabilir, çünkü böyle bir şey bir defada kavranamaz ve bakanda birliği ve bütünlüğü kaybolur."⁵⁷ ifadeleri ile güzellik algısının bir bakıma matematiksel oranlarla ilgili olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca Aristoteles *Metafizik*'te de sanat ürünü olarak güzel bir yaratımın, güzel sayılmasını sağlayan ana kriterlere 'belirlilik' ve 'simetri' kavramlarını da eklemiştir.⁵⁸ Böylece Aristoteles, kendi felsefesinde 'güzel' kavramının nesnel ve biçimsel ölçütlerinin olduğunu ortaya koymaktadır.

Aristoteles, 'güzellik' gibi soyut bir kavramın esasında somut göstergelerinin olabileceğini göstererek güzellik ile ilgili algısını görünür şeylerdeki kıstaslarla ifade

55 Aristoteles, *Metafizik*, (ev. Ahmet Arslan), İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1996, s. 1.6, 12.

56 Ahmet Arslan, *İlkçağ Feslefe Tarihi III: Aristoteles*, İstanbul: İstanbul Bilgi ni. Yay., 2007, s. 369.

57 Aristoteles, *Poetika*, (ev. İsmail Tunalı), İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987, s. 27.

58 Aristoteles, *Metafizik*, (ev. Ahmet Arslan), İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1996, 1078a, 36-b1.

etme yoluna gitmiştir.

Aristoteles'in nesnelere ve kavramlara bakışı nesnel araştırmalara ve var olanları var oldukları için algıladığımız fikrine dayandığından, onun felsefesinde 'güzellik' kavramının da hem özne, hem de nesne olarak soruşturulması mümkün olmaktadır. Aristoteles güzellik kavramının şekillenmesini simetri, uyum ve düzen etrafında gerçekleştirdiğinden kavrama bakışını aslında matematik biliminin sınırlarına yaklaştırmaktadır. Diğeri bir ifadeyle, Aristoteles sanat kavramını hocası Platon gibi idealize etmediği için ona göre sanat eseri de gerçeğe uygun olduğu ölçüde güzel olmaktadır. Bu 'uygun olma' durumu da tabiatıyla oranlarla, sınırlılıklarla ve simetri ile meydana geleceğinden, Aristoteles'te güzelin ve estetiğın temelleri matematikte oluşmaktadır. Bu nedenle Aristoteles'te 'güzellik' algısı tartışılmak istendiğinde onun bu bağlamda madde ve formlara ilişkin görüşleri incelenmelidir.

1.4. ARİSTOTELES'İN MADDE – FORM ANLAYIŞINDA SANAT

Aristoteles, varolanların bazılarının doğanın, bazılarının rastlantının ve bazılarının da sanatın ürünü olduğunu öne sürmektedir.⁵⁹ Doğal meydana gelişlerin faaliyet ve nitelikleri kendilerinde içkin olarak bulunmaktadır. Bu ayrım doğal meydana gelişler ile rastlantısal ve sanatsal olarak meydana gelişlerin ayrılmasındaki en önemli ölçüttür. Sanat ürünü olan meydana gelişler ise madde olarak doğal bir varolan görünmesine rağmen form olarak sanatçının zihnine bağlıdır. Sanat yapan kişinin zihninde var olan imgelemin somut olarak ortaya çıkarılma süreci, ortaya çıkan sanat eserinin mahiyetini ve birinci dereceden tözünü içkin olarak kendisinde taşır. Böylelikle doğanın eseri kendi içinde bulunan yasalara bağlı iken, sanat eseri kendi dışındaki yasalarca belirlenmektedir.

Doğayı taklit eden sanat, yasaları ve oluşum süreci bakımından değışkenlik ve olumsuzluk gösterebilirken, doğal oluşumun kendine has ve katı, zorunlu yasaları vardır. Lakin her iki durumda da, yani doğaya ya da sanata dayalı meydana gelişlerin her birinde bir amaçlılık söz konusu olmaktadır.⁶⁰ Yalnızca rastlantısal meydana gelişler, Aristoteles'e göre, bir nedene bağlı olarak meydana gelseler de, bu nedenin tesadüfi

59 Aristoteles, Poetika, (Çev. İsmail Tunalı), İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987, s. 11.

60 Aristoteles, Metafizik, (çev. Ahmet Arslan), İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1996, 1065 a30.

olması yönü ile diğerlerinden ayrı tutulmaktadır. Yine de rastlantısal meydana gelişin de bir nedene bağlı olması hasebiyle, bu meydana geliş öz gereği olmasa da ilineksel anlamda varlığın erekselliğine katılmaktadır. Ayrıca belirtmelidir ki, Aristoteles felsefesine göre rastlantısal olarak meydana gelenler bilimsel araştırmaların konusu değildirler.

Ezeli ve ebedi olarak varolanlar ile doğa ya da sanata bağlı meydana gelenlerin bazıları madde ve formun biraradalığı ile meydana gelirken, bazıları yalnızca form ya da yalnızca madde olarak meydana gelmektedirler. Yalnızca formdan meydana gelen varolanlar madde içermediği gibi, yalnızca maddeden meydana gelenler de form içermezler. Madde içeren formlar ise kendi aralarında çeşitlilik arz etmektedirler.

Aristoteles, doğa ve sanata dayanan meydana gelişleri önemli bir hususta bir benzerlik ilişkisi içinde görmektedir. Nasıl ki doğa ve bilhassa canlı varlıklara özgü tözün meydana gelişinde bu tözü meydana getiren ve ondan önce gelen etkin (bilfiil) bir başka tözün, örneğin meydana gelen bir hayvansa bir hayvanın varlığını kabul etmemiz gerekirse;⁶¹ daire formunu da tunca, tahtaya, taşa olduğu gibi başka maddelere uygulamak mümkündür. Bundan çıkan sonuca istinaden sanata dayanan meydana gelişin her türlü nedeni formel töz olmaktadır.⁶² Yani Aristoteles'e göre, sanatsal meydana gelişlerdeki form bu durumda ortaya çıkan nesnenin mahiyetini ve birinci dereceden tözünü oluşturmaktadır. Doğal meydana geliş ürünü olan bir nesne ile sanatsal meydana geliş ürünü olan nesneler arasındaki en önemli farklılık ise 'bireysellik ilkesi'nin ön plana çıkmasıdır. Bireysellik ilkesi aynı zamanda madde ile form arasında öyle ya da böyle bir ilişkinin de zorunluluğunu ortaya koymaktadır. Böylece denilebilir ki Aristoteles'e göre sanat eserlerindeki bireyselleştirici ilkenin form olduğunu söylemek mümkündür. Doğanın meydana getirdiği nesnelere, özellikle canlı varlıklarda, bireyselleştirici ilke sanattakinin aksine madde olarak görünmektedir. Ancak bu ilkeye dayalı olarak madde, forma üstün de tutulamaz. Çünkü canlılarda form olarak ruhu, madde olarak ise bedeni düşündüğümüzde bu ikisinin birbiri ile karşılaştırılması söz konusu olmadığından bir üstünlükten bahsetmek de sözkonusu olamayacaktır.

Aristoteles'te sanat eserleri, onu meydana getirenin zihninde var olan formların

61 Aristoteles, a.g.e., 1034 b14.

62 Aristoteles, a.g.e., 1034 b30.

somutlaşması ile ortaya çıkmaktadır. Örneğin dairesel, tunç bir heykel, hammadesi tunç olan varlığa sanatçı tarafından dairesel bir biçim verilmesiyle meydana gelmektedir. Fakat dairesel bir tunç heykel ne tunç ile ne de dairesel bir şekilde olmayla bir ve aynı şey değildir. Sanatçı yalnızca somut bileşik varlığı meydana getirir. Eğer sanatçı, somut bileşik varlığı meydana getiren formu da meydana getirmiş olsaydı, formu da kendi payına bir başka şeyden meydana getirmesi gerekecekti ve bu süreç sonsuza kadar uzayacaktı.⁶³ Aristoteles, Metafizik'te bu durumu şöyle açıklamaktadır:

"O halde formun veya duyuşsal şeylerde bulunan şekle hangi ad vermemiz gerekiyorsa, onun oluşa tabi olmadığı, meydana gelmediği ve kendisini mahiyet olarak göz önüne aldığımız takdirde de aynı durumun geçerli olduğu açıktır: çünkü o ya sanat, ya doğa veya basit bir güç aracılığıyla bir başka varlıkta meydana getirilen şeydir. Ancak bizim meydana getirdiğimiz, örneğin, bir tunç küredir. Çünkü o, tunç ve küreden yapılmıştır; yani form özel bir maddede gerçekleştirilmiş ve ortaya tunç küre çıkmıştır."⁶⁴

Aristoteles, formun ancak madde ile birlikteliğinde ortaya çıkarılabilir bir kavram olduğunu düşünmekte ve bunun da yalnızca düşünce ile meydana gelebileceğini vurgulamaktadır.⁶⁵ Bunun yanısıra Aristoteles, sanatsal meydana gelişlere göre doğal meydana gelişlerin daha üst düzeyde olduğunu ifade etmektedir. Doğal meydana gelişlerde insanı meydana getirenin insan olması gibi, meydana gelen şeyin, meydana getirilen şeyle aynı olması⁶⁶ şüphesiz bu üst düzey olma durumunun müsebbibidir.

Aristoteles'e göre bilimin nesnesi zorunlu iken, sanatın nesnesi olumsal ve yaratılan şeylerle ilgilidir. Aristoteles'te sanat gerek genel anlamında gerekse madde – form ilişkisi bakımından yaratma ile doğrudan ilgili bir etkinliktir. Ayrıca bir nesnenin sanat eseri olması için meydana getirme sürecinin mutlaka akılla giden bir durumda olması gerekmektedir. Konunun başında da belirtildiği üzere sanat ilkeleri, meydana getirilmiş sanat eserlerinde değil, onları meydana getiren sanatçıda bulunmaktadır. Bu nedenle mutlak ve zorunlu olan nesnelere sanatı mümkün görünmemektedir. Çünkü mutlak ve zorunlu olan nesnelere doğal yaratımın bir sonucu olarak ilkelerini kendilerine içkin olarak taşımaktadırlar.

63 Aristoteles, a.g.e., 1033 a34.

64 Aristoteles, a.g.e., 1033 b6

65 Aristoteles, a.g.e., 1013 a25.

66 Aristoteles, a.g.e., 1033 b33

İKİNCİ BÖLÜM

2. ARİSTOTELES'İN ETİK ANLAYIŞI

2.1. ARİSTOTELES ÖNCESİ DÖNEMDE ETİK

Etik, geçmişten günümüze insan hayatında önemli yer kaplayan ve çağlar değiştikçe de sahip olduğu ağırlığı sürdürmeye devam edeceği öngörülebilir olan bilgisel bir alandır. Etiğin kökeni olan *ethos* sözcüğünün hem “alışkanlık, töre, gelenek” anlamları taşıdığı hem de aktarılan geleneksel eylem kurallarını ve değer ölçütlerini araştıran, üzerinde düşünerek talep edilen iyiyi gerçekleştirme alışkanlığına dönüştürme anlamına geldiği söylenebilir.⁶⁷ Aynı zamanda etik, günümüzde çok farklı kavramlarla birlikte çeşitlenmiş ve ifade edilen bu çeşitlilik insanın pratik hayatındaki başta meslek alanları olmak üzere pek çok alana da yayılmıştır.

Felsefenin en eski kavramları arasında yer alan etik, tek tek ahlaklardan ya da genel ahlaklardan farklı olarak ahlakı felsefe açısından inceleyip açıklayan⁶⁸ ve bu doğrultuda birey-birey ve birey-toplum ilişkilerini önemli ölçüde etkileyen bir olgu olarak pre-sokratiklerden günümüze değin felsefe alanının en çok çalışılan ve üzerine fikir yürütülen başat kavramlarından olmuştur.

Etik ile ilgili sistemli olmayan ilk soruşturmalara Sokrates öncesi dönemde başlandığı söylenebilir olmakla beraber Pre-sokratik dönemin felsefi konuları ağırlıklı olarak doğa felsefesi olduğundan ve o dönemden günümüze yazılı başvuru kaynaklarının nicelik bakımından çok sınırlı olması hasebiyle pre-sokratik etik hakkında güçlü veriler elde edememekteyiz.⁶⁹

Etik kavramının sistematik olarak ele alınması ve bu konuda ilk akımların başlamasına Sokrates ve Platon dönemlerinde rastlamaktayız. Ancak Sokrates'in yazılı eser bırakmaması nedeni ile onun etik ile ilgili fikirlerine ancak öğrencisi Platon'un

67 Annemarie Pieper, *Etiğe Giriş*, (çev. Gönül Sezar, Veysel Atayman) İstanbul: Ayrıntı Yay., 2012, s. 31

68 Abdulkadir Çüçen, *Felsefeye Giriş*, İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2012, s. 245.

69 Hatice Nur Erkızan, A.Kadir Çüçen, *Felsefe Tarihi I Antik Çağ ve Orta Çağ Felsefesi Tarihi*, Ankara: Sentez Yay., 2012, s. 62.

metinlerinden ulaşabilmekteyiz.

Sokrates'in etik anlayışının temelinde hiçbir insanın bilerek bir kötülük yapmayacağı ve erdemlerin bir bilgi olduğu düşüncesi yer almaktadır.⁷⁰ İnsanların iyi eylemlerde bulunmasını sağlayan erdemlilik ise Sokrates'e göre zaten insanların zihninde doğuştan mevcut bulunduğundan iyi bir eğitimle bunların dışarı çıkarılarak pratik davranışa dökülmesi gerekliliği vardır. Bu noktada eğitimciler büyük sorumluluk yükleyen Sokrates, onların görevinin doğru olan bilgi ve erdemli davranışın kişinin zihninde doğurtulması olduğunu kabul eder.⁷¹ Sokrates bu doğrultuda eğitimcileri ebelerle benzetmektedir. Nitekim Sokrates düşüncesinde doğru sorular ve araştırmalarla bilgi, insan zihninde adeta bir bebeğin doğuşu gibi ortaya çıkmaktadır. İnsanın doğumu anlamında ebelerin üstlendiği bu vazife, Sokrates felsefesinde düşünsel anlamda filozofun görevidir. Sokrates, bu fikirleri neticesinde henüz çok erken dönemlerde etişin eğitim ile mümkün olabileceği düşüncesini ortaya koymuştur.

Sokrates'te erdemli bir yaşamın anahtarına erdemliliğin özünü kavramakla sahip olunabilir. Ona göre erdemliliğin özü ise öncelikle kişinin kendisini bilmesidir. Sokrates düşüncesinde erdemlilik ve cesaret kavramları da birbirine çok yakın durmaktadır. Onun cesaret kavramı ise insanın yalnızca acı ve korkulara karşı duruşunu değil, aynı zamanda kişinin kendi kişisel zevk ve arzularına karşı koyuşunu da içermektedir.⁷² Bu yaklaşım esasında evrensel olan tüm etik ilkelerde ortak olan "kişinin kendi bireysel menfaatleri uğruna etik değerleri ayaklar altına almaması gerekliliği" savının Sokrates'teki tezahürüdür.

Sokrates'e göre insan üç çeşit iyiliğe sahiptir. Bunlar: kişinin öncelikle kendi hayatına karşı göstermiş olduğu iyilik, bedenine karşı göstermiş olduğu iyilik ve ruhuna karşı göstermiş olduğu iyiliktir.⁷³ İnsan refah düzeyini artıracak kadar varlıklı olmaya çalışarak yaşamına iyilik yapmış ve kötülükten uzak durmuş olur. Beden söz konusu olduğunda en büyük kötülük zayıflık, hastalık, çirkinlik ve buna benzer şeylerdir. Dolayısı ile kişinin bedenine iyi bakması ona karşı göstermiş olduğu iyiliktir. İnsanın ruhuna karşı yapacağı en büyük kötülük ise bilgisizlik, adaletsizlik, alçaklık ve bu gibi şeylerdir. Bu durumda Sokrates'te insanın ruhuna karşı iyilikte bulunması bu şeylerden uzak durması ile

70 Abdulkadir Çüçen, Felsefeye Giriş, İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2012, s. 66.

71 Abdülbaki Güçlü, Erkan Uzun, vd., Felsefe Sözlüğü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2008, s. 456.

72 Platon, Gorgias, (haz. Ahmet Cevizci), İstanbul: Say Yayınları, 2011, s. 52.

73 Hatice Nur Erkızan, A.Kadir Çüçen, Felsefe Tarihi I Antik Çağ ve Orta Çağ Felsefesi Tarihi, Ankara: Sentez Yay., 2012, s. 88.

mümkün olmaktadır.⁷⁴

Sokrates'in ortaya koymuş olduğu etik görüşü şüphesiz etiğe genel bir çerçeve çizmesi bakımından ahlak felsefesinin en eski kökenlerini oluşturmaktadır. Platon, hocası Sokrates'ten her konuda etkilendiği gibi etik anlayışında da hocasının etkilerini taşımaktadır. Gerek Sokrates gerekse Platon akıl yürütmelerinde çoğunlukla birey – toplum – devlet ilişkilerine atıfta bulunduğundan zorunlu olarak etiği de çalışma konuları haline getirmişlerdir.

Platon, hocası Sokrates gibi kötü eylemlerin kaynağını bilgisizlikten aldığını ifade eder. Oysa 'iyilik' insanın özünde zaten vardır. Bu nedenle onun felsefesinde iyi bir eğitimle insanın özündeki iyiliği dışarı çıkarabileceğini söylemek mümkündür. İdelar öğretisi doğrultusunda Platon, insandan bağımsız bir 'iyilik' kavramını savunmaktadır.

Platon'un etik ile alakalı görüşlerini onun ruh anlayışına dayandırmak mümkündür. Platon'a göre ruh üç parçadan oluşmaktadır.⁷⁵ Bu üç parçadan en altta yer alanı iştahla ilgili maddi bölümdür ve bu bölüm bedenın ihtiyaçlarına karşılık gelmektedir; bedensel arzuların, tutkuların doğrultusundaki bölümdür. Bu bölümün tek işi, sevmek, acıkmak ve susamaktır; doymak bilmez ve sürekli haz almak ister. İkinci sırada yer alan orta bölüm ise heyecanlarla ilgili bölümdür. Bu bölüm ise dürtüler, heyecanlar ve duygulara bağlıdır; ruhun her tür heyecanla ve duygularıyla kendini gösterdiği kısımdır. En üstte yer alan üçüncü bölüm ise akılla ilgili bölümdür bu bölüm ideaların ve aklın buyrukları doğrultusunda davranan, iradenin bilgisine ermimizi sağlayan bölümdür. Ruhun tanrısal bölümü olan bu kısım insanın akılla kavradığı her şeyle bağlantılıdır. Asıl amacı ruhun heyecanlarını dizginlemesini sağlamak ve onu yeniden idealara kavuşturmasıdır. Platon'un etik öğretisi de ruhun bu bölümleri ile ilintili olmak durumundadır. Çünkü ruhun bu üç bölümünün de işlevlerini doğru şekillerde yerine getirebilmesi için erdemlere ihtiyaç vardır.⁷⁶ Örneğin ruhun birinci bölümünde iştahı ve bedensel hazları kontrol altında tutabilmek *ölçülülük* erdemi, ikinci bölümdeki duygu ve heyecanı işlevselleştirmek *cesaret* erdemi, üçüncü bölümdeki düşünebilme yetisini en iyi şekilde kullanabilmek ise *bilgelik* erdemi ile mümkün olmaktadır. Bu erdemleri yerine getirmiş ruhun en yetkin erdemi de *adalet* erdemidir.

74 Platon, a.g.e., s. 92.

75 Doğan Özlem, Etik Ahlak Felsefesi, İstanbul: Notos Kitap Yayınevi, 2014, s.53.

76 Özlem, a.g.e., s.54.

Platon'un görüşünde ruhu adalet erdemine ulaşabilmiş insan, gerçek mutluluğu ve gücü de elde etmiş sayılmaktadır.⁷⁷ Platon'un burada bahsettiği adalet kavramı doğrudan onun ahlak felsefesi ile ilgilidir. Bu konuda Arslan şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"Burada sözü edilen adaletin bugün genellikle bu kelimeden anladığımız anlamda toplumsal, siyasal, hukuki bir kavram olarak adalet olduğunu düşünebiliriz. Bu düşüncemiz temelde yanlış da olmaz. Ancak Devlet diyalogunun ilk iki kitabında başta Sokrates olmak üzere kahramanların üzerinde konuştukları adalet ve adaletsizliğin ne olduğu, adil ve adil olmayan insanın kim olduğunu dikkatli bir biçimde incelediğimizde bu kavramların Sokrates'in erdem ve onun kısımları veya türleri konusundaki tartışmalarından tanıdığımız şekilde, yani siyasal – toplumsal içerikli birer kavram olmaktan çok veya ona oranla daha büyük ölçüde ahlaki kavramlar olarak ele alındıklarını görmekteyiz."⁷⁸

Platon'un *Devlet*'inde adalet kavramının ahlaki bir anlamda karşılık bulduğunu tüm bu değerlendirmelerden söylemek mümkün olmakla birlikte, ulaşabileceğimiz en genel sonuç, Aristoteles öncesinde etik ile ilgili sistemli çalışmaların Sokrates'le başlayıp Platon'la devam ettiği ve bu dönemde etiğin insan probleminin bir konusu haline geldiğidir. Kuşkusuz, etik ile ilgili bu ilk akıl yürütmeler, İlkçağ'dan günümüze uzanan etik araştırmalarının temelini oluşturmaktadır.

2.2. ARİSTOTELES'TE ETİK

Aristoteles her ne kadar pek çok konuda hocası Platon'dan etkilenmiş olsa da, onun çağının en büyükleri arasında olmasını sağlayan hocasının fikirleri karşısındaki benzerliklerinden çok farklılıklarla felsefeye ve bilimlere bir ivme kazandırabilmiş olmasıdır. Bilindiği üzere Aristoteles, Platon'un idealar kuramına karşı duruşuyla ondan temel olarak kopmuştur. Aristoteles, Platon'un düşünce ile kavranan ve algılanan 'varlık alanı' kavramına karşı çıkmakta, kendi öğretisinde bu iki alanı birleştirmektedir. Platon'un kendilerinde, kendi başlarına varolan idealarına karşın Aristoteles, tümelleri

77 Hatice Nur Erkızan, A.Kadir Çüçen, Felsefe Tarihi I Antik Çağ ve Orta Çağ Felsefesi Tarihi, Ankara: Sentez Yay., 2012, s. 55.

78 Ahmet Arslan, İlkçağ Felsefe Tarihi II: Sofistlerden Platon'a, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, s. 399.

ayrı bir evrende değil, tikel şeylerde, onlara içkin olarak tasavvur etmektedir.⁷⁹ İdealar, Aristoteles'te, tek tek nesnelerin özüdür; nesnelerin var oluşlarının nedenidir. Böylelikle Aristoteles için idealar duyu dünyasının içinde yer almaktadır.⁸⁰ Aristoteles'in varolanlara dair hocasından farklı bu algısı, onun etik görüşünün de farklılaşan yönünü oluşturmaktadır.

Felsefi düşünce sözkonusu olduğunda, pekçok düşünür "insan nedir?" sorusunu mutlaka tartışmaya açmıştır. Etik gibi, doğrudan insanın oluşturduğu bir kavramsallaştırmada da öncelikle insanın doğadaki ve toplumdaki konumu hakkında bir düşünceden hareket edilmektedir. Aristoteles de bu doğrultuda "insan nedir?" sorununun irdeleyen filozoflardan olmuştur. Esasında çalışmanın sanat felsefesi ile ilgili olan bölümünde Aristoteles'in insanı doğadaki diğer canlılardan ayıran yönleri hakkında birtakım belirlenimlerde bulunmuş olsa da, etik söz konusu olduğunda insanın Aristoteles'teki yeri hususunda da birkaç noktaya değinmek faydalı olacaktır. Nitekim "insan nedir?" sorusuna bir cevap almaksızın ne etiğin ne politikanın ne de diğer insani etkinliklerin merkezine neyi yerleştirebileceğimizi belirleyemeyiz.

Aristoteles düşüncesinde insan, etkinlikleri ile var olan, doğal ve canlı bir varlıktır. İnsanın en ayırt edici özelliği, daha önce de belirtildiği gibi, akılsal bir yapıya sahip olması, yani aklını ön plana çıkarması olarak görünmektedir. İnsanın kendisinde olanak halinde bulunan akli etkinliğe geçirmesi, erdemler doğrultusunda eylemlerde bulunup mutluluğa ulaşması, böylelikle de kendini gerçekleştirebilmesi Aristoteles düşüncesinde insanı diğer canlılardan farklı ve üstün kılmaktadır.

Aristoteles, aklın her insana eşit olarak dağıtıldığını ancak bunu ne ölçüde kullanıp kullanmayacağını insanın elinde olduğunu belirterek, tercihlere ve iradeye de bir yer ayırmıştır. Bu düşüncesiyle o, etiği yalnızca bilgiye ve akla dayalı olmaktan çıkarmakta ve etiğin pratik yönüyle ilgili görece daha realist bir bakış açısı sunmaktadır. Ona göre eylemlerimiz bizim elimizdedir ve erdemli davranmak ya da davranmamak insanın akıl ve bilgi sahibi olmasının dışında ayrıca tercihidir. Bu yönüyle Aristoteles, "yapılması elimizde olan şeyleri yapmamak da elimizdedir; hayır demek, elimizde olan

79 Aristoteles, *Metafizik*, (çev. Ahmet Arslan), İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1996, s. 45.

80 Aristoteles, a.g.e., s. 44.

şeylere evet demek de elimizde”⁸¹ ifadesi ile "insan bilerek kötülük yapmaz" diyen Sokrates'e karşı bir duruş geliştirmektedir.

Aristoteles'te etik aynı zamanda politik bir araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. İnsanın aklı ile kendisini gerçekleştirebilmesinin olanaklı olması durumu Aristoteles felsefesine göre ancak siyasal bir topluluğun içinde gerçekleşmek durumundadır. Siyasal topluluk canlı türleri arasında yapısı itibarı ile yalnızca insana özgü bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü siyasal topluluk canlıların temel ihtiyaçlarının kaşılanmasının ötesinde daha yüksek amaçlara hizmet eden bir niteliktedir. Aristoteles'e göre bahsettğimiz gibi oluşturulmuş olan siyasal topluluk "polis"te karşılığını bulmaktadır. Bir şehir devleti olarak polisin temel amacı yurttaşlarına iyi bir yaşam sunmak, yani onlara erdemli birer yurttaş olma fırsatını vererek mutlu kılmaktır. Buradan hareketle Aristoteles, erdemli bir yaşamın oluşabileceği tek yerin siyasal topluluk olduğunu belirtmektedir.⁸² Bu düşünce, Aristoteles'in insanı doğası gereği politika yapan bir hayvan olarak görmesinin daha anlaşılabilir olmasını olanaklı kılmaktadır. Aristoteles'e göre insan bir politik birlik dışında yaşayamaz. Çünkü artık gelişimini tamamlamış ve ereğine ulaşmış olan bu siyasal topluluk, yalnızca barınma ve güvenlik gibi zorunlu ihtiyaçları karşılama ve bir işbirliği ya da karşılıklı değiş tokuş yapma konusu değildir; çünkü Aristoteles'e göre bunu hayvanlar da yapabilmektedir.⁸³ Aristoteles'te siyasal topluluğun diğer topluluklardan farkı, sadece yaşamayı olanaklı kılmak değil, yaşanmaya değer bir yaşamı kurmakta yatmaktadır.⁸⁴ Konumuz Aristoteles'te yurttaşlık ve devlet anlayışı olmadığından derinlemesine irdelenmediğimiz bu noktaya dair şu çıkarımda bulunabiliriz: İnsan ancak bir politik birlik içerisinde kendine ait fenomenlerle insan olmanın özüne sahip olabilmekte ve bu da ancak ve ancak etik ile ilgili bir sorgulamayla çerçevelendirilebilmektedir.

Aristoteles'in felsefesinde akıl sahibi olan insanın akla uygun eylemlerde bulunması gerektiği vurgulanmıştır. Ona göre insan, akla uygun davrandığında doğru

81 Aristoteles, Nikomakhos'a Etik, (çev. Saffet Babür), Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2015, s. 53.

82 Alasdair MacIntyre, Etik'in Kısa Tarihi, (çev. Hakkı Hünler, S. Zelyut Hünler) İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2001, s. 104.

83 Aristoteles, a.g.e., s. 9.

84 Aristoteles, a.g.e., s. 83.

olanı yerine getirmiş ve böylelikle ahlaklı davranmış olur. Aristoteles için, doğal olarak sahip olunan akıl ve düşünme yetisi insanı erdemli davranmaya ve dolayısıyla ahlaki yaşama götürmektedir. Burada ahlaki yaşamdan kasıt ise çağa ve toplumlara göre değişen bir ahlak anlayışı değil, etik olana yönelen bir yaşamdır.

Etik ile ilgili araştırmalarda kimi zaman 'ahlak' ve 'etik' kavramı birbirine denk görülebilmektedir. Oysa 'ahlak' ve 'etik' kavramlarının gerek kavramsal düzeyde gerekse Aristoteles'in düşüncesi bağlamında bir ve aynı şey olmadığını belirtmek gerekmektedir. Aristoteles, etiğe ilişkin ontolojik bir bakışa sahiptir. Ontolojik bakış açısı, nesne edinilenin ne olduğunu görmeye çalışan bağlantısal bir araştırmadır.⁸⁵ Aristoteles'in etik kavramına bakışı da olana yönelen ve olanı kendi içindeki ilişkileri bağlamında görmeye çalışan bir bakış açısıdır.

Bilimleri kendi içinde sınıflandıran Aristoteles, etiği pratik bilimler içerisinde politika ile birlikte ele almıştır. Gerçekten de onun felsefesinde ahlak felsefesi ile politikanın birbirine çok yakın ele alındığı görülmektedir. Çünkü onun felsefesinde iyi bir politik düzen iyi yaşama; iyiye yönelen insan da iyi bir politik düzene işaret etmektedir.⁸⁶ Aristoteles'e göre diğer bütün bilimlerin kendisine tabi ve yardımcı olduğu en yüce pratik bilim, politikadır. Etik ise, bu bilimin bir bölümüdür. Bu nedenle Aristoteles, etikten bağımsız bir bilim olarak değil, “karakter incelenmesi” ya da “karakter üzerine düşüncelerimiz” diye söz etmektedir.⁸⁷

Aristoteles'e göre etik, insan yaşamında yapılabilecek, eyleme ilişkindir. Bundan dolayı etik teorik değil pratik bir etkinliktir. Bu pratik etkinliğin sonucu tek tek insanlarla değil, toplum yapısı içinde ele alındığında insan için en iyiye ulaşmayı amaçlayan etiğin aynı zamanda toplum için de en iyiyi hedeflediği görülmekte ve böylece etik, bir politika felsefesi araştırması olarak da önem kazanmaktadır.

Aristoteles, felsefenin diğer pek çok alanında olduğu gibi etik konusunda da öncü fikirlere sahip bir filozof olarak karşımıza çıkmaktadır. Onun etik görüşüne ilişkin gelecek yüzyılları da etkileyen ve felsefe tarihinde çeşitli araştırmalara konu olmuş düşüncelerine öncelikle *Eudemos'a Etik*, *Nikomakhos'a Etik* ve *Politika* gibi eserlerinde

85 oanna Kuçuradı, Çağın Olayları Arasında, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2010, s. 167.

86 Hatice Nur Erkızan, Abdülkadir Çüçen, Felsefe Tarihi I: Antik Çağ Ve Orta Çağ Felsefesi Tarihi, Ankara: Sentez Yayıncılık, 2013, s.144.

87 David Ross, Aristoteles, (çev. Ahmet Arslan), İstanbul: KabalcıYayınları, 1994. s. 287.

rastlamaktayız. Çalışmanın bu bölümünde, Aristoteles'in etik hakkındaki görüşlerini onun bu alanda öne çıkan kavramsallaştırmaları eşliğinde, özellikle eudaimonia ve erdemler başlıkları altında inceleyerek ortaya koymaya çalışacağız.

2.2.1. ARİSTOTELES'TE MUTLULUK: EUDAIMONIA

Çoğu filozof tarafından etik ve pratik yaşantı arasında bir ayırım yapılarak insanın ahlaki değerlerinin neler olabileceği ya da insanın ahlaki ödevlerinin nelikleri sorgulanagelmıştır. Aristoteles, pek çoklarının aksine etik ve pratik yaşantıyı bir bütün içerisinde ele alarak, etiğin insan hayatının temelindeki yerini, yine insanın mutlu bir yaşantıyı nasıl elde edebileceğini araştırarak vurgulamıştır.

Aristoteles'in etik kuramıyla ilgili başvurabileceğimiz ilk kaynaklardan olan *Nikomakhos'a Etik* birtakım ders notlarının derlenmesinden bir araya getirilmiştir. Söz konusu eser etik kavramının tarihi bakımından en önemli ve öncü eserlerden biridir. Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*'te tüm insanlar için geçerliliği olacak şekilde yaşamın neliğini sorgulamış ve 'nasıl yaşamalı' sorusunu ele almıştır. On bölümden oluşan *Nikomakhos'a Etik* eserinin görece yoğun ve karmaşık sayılabilecek yapısı felsefe tarihi boyunca çeşitli anlamlandırmalarla tartışmaya açılmış olsa da, bu eserden Aristoteles'in etik anlayışının köşe taşlarına genel anlamda ulaşmak mümkün görünmektedir. Aristoteles eserin henüz başlangıcında her araştırma ve sanatın, her seçim ve eylemin herhangi bir iyiye ulaşmaya çalıştığını; bundan dolayı iyi olanın, haklı olarak her şeyin kendisini amaçladığı şey olarak tanımlandığını ifade etmektedir.⁸⁸ Buradan Aristoteles'in etik anlayışının amaçsal bir nitelik taşıdığı sonucuna varmak mümkün görünmektedir.

Nikomakhos'a Etik eserini incelediğimizde Aristoteles'in etik anlayışı ile ilgili öne çıkan kimi kavramsallaştırmalarına rastlamaktayız. Bunlardan ilki olan *eudaimonia* kavramına değinmek Aristoteles'in etiğinin izlerini sürmek bakımından ilk aşamada isabetli olacaktır. *Eudaimonia* kelime anlamı olarak kimi zaman "mutluluk" kimi zaman ise "serpilme, olgunlaşma" anlamında karşılık bulmuştur.⁸⁹ Burada bahsedilen ikinci

88 Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, (çev. Saffet Babür), Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2015, s. 9.

89 Nigel Warburton, *Klasiklerle Felsefe*, (çev. Ahmet Fethi Yıldırım) İstanbul,: Alfa Yayınları, 2. b, 2016, s. 42.

anlam esasında bitkilerin serpilmesi gibi insanın da yaşamları doğrultusunda gidebilmesi isteğine işaret etmektedir.⁹⁰ Aristoteles üzerine yazılan pek çok metinde *eudaimonia*'nın birebir karşılığı olarak 'mutluluk' kavramının kullanıldığı görülmektedir. Çünkü *eudaimonia* kavramı esasen insanın 'en iyi, en mutlu' yaşama ulaşma durumunu karşılamaktadır. Aristoteles'e göre *eudaimon* en kısa tabiri ile başarılı bir yaşamdır. İnsanlar kendileri ve sevdikleri için bir araç olarak değil, bir amaç olarak *eudaimon*'a ulaşmak isterler. Başka bir deyişle bu kavram en iyi yaşamı, insanın değişen koşullara göre farklılaşan bir iyi yaşam yerine hayatta nihai olarak sahip olabileceği en iyi yaşamı ifade etmektedir. Aristoteles'in etiği de öncelikle bu kavram üzerinden hareket etmektedir.

Nikomakhos'a Etik, çoğunlukla *eudaimonia* yani mutluluk kavramının aydınlatılması üzerinde durmaktadır. Aristoteles'e göre insan, aradığı şeyin ne olduğunu, nasıl olduğunu bilir ise nihayetinde aradığına ulaşması daha fazla olası olacaktır. İnsanın hayattaki amacının "iyi yaşamak" olduğunu düşünen Aristoteles'e göre iyi yaşamak, davranışlarımızı belirli hayat koşullarına uyarlamak ile mümkün olabilmektedir. Çünkü ona göre iyinin ve mutluluğun yaşam biçimlerine bağlı sayılması akla aykırı görünmemektedir.⁹¹ Aristoteles'e göre nasıl yaşanacağına ilişkin yargılar geneli itibarı ile doğruluk payına sahip olsalar da her koşul altında, her birey için geçerli olduğu öne sürülemez.⁹² İnsan hayatındaki kimi değişkenler göze alındığında bir etik araştırması olarak 'iyi yaşam'ın kesin sınırlarını çizmek matematiksel bir kesinlik ve netlik içermemektedir. Bu nedenle etik, Aristoteles'te matematik gibi kesin bir konu değildir.

Aristoteles, insanların mutluluk arayışında olmalarına rağmen, duyuşsal bir zevk hayatını savunma anlamında hedonist bir görüşe sahip değildir. Çünkü o, yeme – içme ve cinsellik hazları dışında başka bir arayışı bulunmayan insanları hayvan seviyesine inmiş olarak görmektedir.⁹³ Mutluluk, Aristoteles'te anlık bir durum olarak değil, yaşamın tamamının hesaba katılmasıyla ortaya çıkan bir genelliktir. Hatta kişinin ölümünden sonra bile süreç devam edip ölenin torunlarının bahtı ile bile bu durum

90 Warburton, a.g.e., s. 42.

91 Aristoteles, a.g.e., s. 12.

92 Warburton, a.g.e., s. 43.

93 Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, (çev. Saffet Babür), Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2015, s. 21.

etkilenebilir.⁹⁴

Aristoteles sonrası dönemde onun mutluluk kavramının iki farklı anlayışa karşılık bir kararsızlığı sergilediği de belirtilmiştir.⁹⁵ Kapsayıcı (comprehensive) ve akılsalcı (intellectualist) olarak nitelenen bu iki anlayıştan kapsayıcı anlayışa göre *eudaimonia* sadece aklın teorik eylemlerini içermeyerek insanın tüm yaşamını ve eylemlerini kapsar. Bu anlayış his, akıl, duyu ve eylemin bütünsel olarak etkileşimleri ile insan doğasının bütünlük bir yapıda olmasını ifade etmektedir. Akılsalcı anlayışa göre ise *eudaimonia* insanın sahip olduğu en tanrısal olan şeyin yani nous'un aktivitesinde gerçekleşmektedir. Ona göre, nous'un aktivitesi ile insan felsefi bir yaşam sürebilmektedir ve Aristoteles'te felsefi yaşamın insanı en mutlu/mükemmel yaşama götüreceği olan yaşam olduğu görülmektedir. Felsefi yaşam, insanın kendi başına kendi işlevini en iyi biçimde gerçekleştirdiği yaşamdır. Çünkü insanın en temel işlevi nous'u etkin bir biçimde kullanmaktır; nitekim felsefi yaşam da en genel anlamıyla nous'a uygun olan yaşamı ifade etmektedir. Aristoteles'e göre, her varlık kendi özünün, kendine özgü etkinliğinin gelişmesiyle mutlu olabilir. İnsan da mutluluğa akıl ile ulaşır.⁹⁶ Mutlu yaşam ahlaksal mükemmellikten, rahatlıktan ya da aklın kullanılmasından, hangisinden kaynaklanırsa kaynaklansın bunların hepsinde felsefe kaçınılmaz olarak varolacaktır; çünkü Aristoteles'te tüm bu alanlarda kişi, açık seçik bir düşünceye yalnızca felsefe ile ulaşabilmektedir.⁹⁷

Aristoteles'e göre mutluluğun kendisi bir amaçtır. Çünkü mutluluğu başka bir şey için değil; sadece kendisi için amaç ediniriz. Oysa mutlulukla alakalı olan hatta bazen de eşdeğer görülen onur, haz, ve erdem gibi amaçlar hem kendisi için hem de kendilerini aşan bir mutluluk için amaç edinilmektedir.⁹⁸ Bu düşünceden mutluluğun onur, haz ve erdemli olmak gibi kavramlardan daha farklı ve genel olduğu söylenebilir.

Aristoteles mutluluk kavramının kendine yeter bir kavram olduğunu vurgulamaktadır. Kendine yeterlik kavramı ise Aristoteles'te tek başına yaşamı tercih edilir kılan ve hiçbir eksiği olmayan şey olarak karşılık bulmaktadır.⁹⁹ Tabii, bu durum

94 Aristoteles, a.g.e., s. 23.

95 Macit Gökberk, Felsefe Tarihi, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1990, s. 85.

96 Gökberk, a.g.e., s. 87.

97 Aristoteles, Felsefeye Çağrı (Protrepitkos) (çev. Ali Irgat), İstanbul: Sosyal Yayınlar, 2003, s. 27.

98 Aristoteles, Nikomakhos'a Etik, (çev. Saffet Babür), Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2015, s. 17.

99 Aristoteles, a.g.e., s. 18.

insanın mutlu olmasının kendi kendine yetebilmesi ve diğer insanlardan uzaklaşması olarak anlaşılmamalıdır çünkü; Aristoteles düşüncesinde insan her şeyden önce politik bir varlıktır.

Mutluluğun Aristoteles'te çok keskin ve hemen formüle edilebilecek bir tanımı olmamakla birlikte onda mutluluk kavramına yol alırken 'iyi' kavramını değerlendirmek gerekmektedir. Aristoteles'e göre varolanlar kaç şekilde dile getiriliyorsa iyi de o kadar şekilde dile getirildiği için iyi'nin ortak olan bir genelinin bulunamayacağı ve bir tek tanımının yapılamayacağı kesindir.¹⁰⁰ Aristoteles'te 'iyi' kavramının dış iyiler, ruhla ilgili iyiler ve bedenle ilgili iyiler olmak üzere üçe ayrıldığını söyleyebiliriz.¹⁰¹ Bu iyiler arasından ruhla ilgili olanlar ona göre en başta ve tam anlamıyla iyileri oluşturmaktadır. Aristoteles'e göre eylemleri ve ruh etkinliklerini de ruhla ilgili iyiler tarafında kabul etmemiz gerekmektedir.¹⁰² Aristoteles, yaşam boyu amacını kendinde taşıyan ve dış iyilere de yeterince sahip olan kişinin mutlu olarak addedilmesinin önünde bir engel görmemektedir.¹⁰³ Bu noktada mutluluğun erdeme uygun etkinliklerden olan kısmı öğrenilebilir bir durumu ifade ederken, dış iyilerle ilgili olan kısmı ise talih ile alakalı görünmektedir. Aristoteles, mutluluğun dışsal iyileri de gerektirdiğini belirtir. Çünkü ona göre, yaşamak için ve iyi eylemlerde bulunmak için bazı destekler de gereklidir. Örneğin; dostlarla, zenginlikle, siyasal güçle pek çok şey yapılabilir.¹⁰⁴ Demek ki mutluluk, bu durum da dış koşulları da gerektirmektedir. Aristoteles'in mutluluk hakkındaki görüşlerine ilişkin yapılan bir değerlendirme şöyledir:

“Aristoteles, mutluluğun şartlarının belirlendiği ölçütü yahut kıstası, subjektif hissiyatta değil, hayatın etkinliklerinin objektif karakterinde bulur. “Eudaimonia” yaşamışın güzellik ve mükemmelliğinden ibarettir. Bireyin bu mükemmellikten aldığı haz, ne onun nihai hedefi ne de onun değerinin ölçüsü, fakat sadece bu mükemmeliyetin neticesinden ibarettir. Her canlı için iyi, onun etkinliğinin mükemmeliyetine dayanır; dolayısıyla insan için iyi de Aristoteles'in ayrıntılı şekilde açıkladığı üzere, özellikle insani etkinliğin mükemmeliyetine dayanır. Bu aklın etkinliğidir ve fonksiyonuyla uyumlu olan aklın etkinliği erdemdir.”¹⁰⁵

İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli şey akıl sahibi bir varlık olmasıdır.

100 Aristoteles, a.g.e., s. 14.

101 Aristoteles, a.g.e., s. 19.

102 Aristoteles, a.g.e., s. 19.

103 Aristoteles, a.g.e., s. 25.

104 Aristoteles, a.g.e., s. 14.

105 Eduard Zeller, Grek Felsefesi Tarihi, (çev. Ahmet Aydoğan), İstanbul: İz Yayıncılık, 2001, s.

231.

Yani insan akıl sahibi olarak bir eylem yaşamına sahiptir. Eylem yaşamı ise etkinlik halinde olan yaşam anlamına gelmektedir. O halde insanın işi “ruhun akla uygun etkinliğidir”. Çünkü akıl ruhun bilmesini, anlamasını ve düşünmesini sağlayan yeti olarak görülmektedir. Olanak halinde olan insan düşünme yetisiyle kavramlar arasındaki bağı kurar ve gerçekliği kavrar. Ruh akla uygun olarak gerçekleştireceği her eylemi insanın toplumsal bir varlık olduğunu düşünerek en iyi şekilde yapmalıdır. Çünkü bu erdemli insandan beklenen davranıştır. Sözgelisi aşçının işi yemek yapmak, erdemli aşçının işi iyi yemek yapmaktır. O halde Aristoteles’e göre iyi kavramı erdemle bağlantılı bir kavramdır.

Mutluluğun insan için en iyi şey olduğu kabulünü göz önüne aldığımızda geriye mutluluğun ne olduğunun tanımlanması sorunu kalmaktadır. En kısa anlatımla onda mutluluk en iyi, en güzel ve en hoş şeydir.¹⁰⁶ Aristoteles bu kaniya varabilmek için ise önce 'insan' üzerinde durmuş, insanın işinin/işlevinin ne olduğunu belirlememiz gerektiğini öne sürmüştür. Sözgelimi ayakkabıcının, marangozun belli bir işi ve ereği olduğunu bilmekteyiz, peki insanın belli bir işi yok mudur? Aristoteles bu soruyu sormakta ve insanın neligini sorgulamaya koyulmaktadır. *Nikomakhos'a Etik*'in birinci kitabında Aristoteles insanın işlevini belirlemeye yönelik şu açıklamayı yapmaktadır:

"Yaşamak bitkilerle ortak görünüyor, biz ise insana özgü olanı arıyoruz. Öyleyse beslenme ve büyümeyle ilgili yaşamı da bir yana bırakmalı. Bunun arkasından duyulara sahip yaşam geliyor, ama bu da at, öküz ve bütün hayvanlarla ortak görünüyor. O halde geriye akıl sahibi olanın —bunun da akla boyun eğen olarak, bir de akla sahip olan ve düşünen olarak— bir tür eylem yaşamı kalıyor. Eylem yaşamaından da iki türlü söz edildiğinden, bunun etkinlik halinde olan yaşam olduğu belirtilmeli; çünkü 'daha önemli' diye ona dendiği düşünülüyor. Eğer insanın işi ruhun akla uygun ya da akıldan yoksun olmayan etkinliği ise ve belirli bir işin ve bu işte yetkin olanın işinin aynı olduğunu söylüyorsak insansal iyi, ruhun erdeme uygun etkinliği olur. (...) Üstelik yaşamın sonuna kadar etkinliği. Çünkü bir tek kırlangıç baharı getirmez, ne de bir tek gün; aynı şekilde bir tek gün ya da kısa bir süre insanı kutlu ve mutlu kılmaz (...)"¹⁰⁷

Böylelikle mutlu kişinin iyi yaşaması ve iyi durumda olmasının nasıl gerçekleşebileceği açıklanmış olmaktadır. Aristoteles'te kendisi amaç olarak mutluluk da bir tür erdemdir.¹⁰⁸ Ve ona göre yaşamdaki iyi ve güzel insanlardan yalnızca doğru eylemde bulunanlar, erdemli olanlar başarılı olabilmektedirler.

106 Aristoteles, a.g.e., s. 21.

107 Aristoteles, a.g.e., s. 18.

108 Aristoteles, a.g.e., s. 20.

2.2.2. ARİSTOTELES'TE ERDEMLER

Bir önceki bölümde Aristoteles'te insanın amacının mutluluğa ulaşmak olduğu üzerinde durmuştuk. Aristoteles felsefesinde, insanı mutluluğa götürecek yolda en önemli unsur ise doğru eylemlerde bulunma yani bu doğrultuda erdemli olmaktır. Erdem sözcüğü Antik Yunan'da *arete* kelimesi ile ifade edilir ve 'iyi huylar' anlamına gelmektedir. Burada iyi huylardan kasıt da esasında kişisel gelişim ile elde edilebilen, olumlu kişilik özelliklerini ifade etmektedir. Aristoteles, 'erdem' kavramından 'insana özgü imkanların gerçekleşmesini sağlayan etkinliklerdeki kusursuzluk' anlamını çıkarmaktadır.¹⁰⁹ Ona göre erdem, iyi etkinliğin kaynağını kendisinden alır. Haz onun doğal eşlikçisi, dış zenginlik ise, onun ön koşulunu oluşturmaktadır.

Aristoteles'e göre, insan yapısı gereği erdemleri kazanmaya doğuştan yatkın olarak dünyaya gelir. Çünkü insanlar erdemleri ne doğaya aykırı olarak ne de doğal olarak elde etmektedir.¹¹⁰ Erdemler, onu elde edebilecek yapıya sahip insanın alışkanlıklarla da tam olarak yetkinleşip genişlemesi ile elde edilebilmektedir.

Aristoteles'te erdemler kazanılmış huylar olarak nitelenebilir. Ancak bu huyların ne olduğu bir yana nasıl oldukları da önemlidir. Bu konuda Aristoteles, erdemleri "İnsanın iyi olmasını ve kendi işini iyi gerçekleştirmesini sağlayan bir huy olmalı."¹¹¹ ifadesi ile tanımlamakta ve erdemlere işlevsel bir rol biçmektedir. Aristoteles bunu *Nikomakhos'a Etik*'te şöyle belirtir:

"Her erdem neyin erdemi ise, onun iyi durumda olmasını ve kendi işini iyi gerçekleştirmesini sağlar. Sözcüğü gözün erdemi gözünü ve onun işini erdemli kılar; çünkü gözün erdemi sayesinde iyi görürüz. Aynı şekilde atın erdemi atı erdemli kılar; iyi koşmasını, binicisini iyi taşımasını ve düşmanların karşısında kaçmamasını sağlar."¹¹²

Mutluluğu erdeme uygun etkinlik olarak değerlendiren Aristoteles, mutluluğun ruhun kendisi amaç olan, erdeme uygun bir etkinliği olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda Aristoteles'e göre ruha ait iki yan vardır; bu yanlardan biri akıldan yoksun

109 Erich Fromm, *Erdem ve Mutluluk: Ahlak Psikolojisi Üzerine Bir İnceleme*, (çev. Ayda Yörükkan, Turhan Yörükkan), İstanbul: İş Bankası Yayınları, 1997, s. 24.

110 Aristoteles, a.g.e., 1103a.

111 Aristoteles, a.g.e., 1106a 15.

112 Aristoteles, a.g.e., 1106a 20.

iken diğeri akıllı olması ile ön plana çıkmaktadır.¹¹³ Ruhun akıl sahibi yanı ise ikiye ayrılır; biri asıl kendisi akıl sahibi olan, diğeri ise, ondan pay alan, onu dinleyen yandır.¹¹⁴ Buradan ulaşabileceğimiz sonuç odur ki, teori ve pratik ayrımı gibi, Aristoteles'te aklın aktif ve pasif olmak üzere iki yanı bulunmaktadır. Aklın aktif olan yanı muhakeme ve çıkarımlar yaparken pasif olan yanı da aktif olan akla uymaktadır. Bu durum aklın biri düşünen öteki eyleyen iki yanı olduğunu göstermekte ve erdemler de buna uygun olarak iki gruba ayrılmaktadır: düşünce erdemleri ve etik erdemler. Aristoteles'te düşünce erdemleri kendisini teoride gösterirken etik erdemler diğeri bir söyleyişle karakter erdemleri ise pratikte davranışlara dökülmüş olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.2.1. Düşünce Erdemleri

Aristoteles'in etik anlayışında erdemlerin insanı ahlaki yaşama ve beraberinde mutluluğa götüreceği görülmektedir. *Nikomakhos'a Etik* adlı eserinde erdemleri karakter ve düşünce erdemleri olmak üzere ikiye ayıran Aristoteles, bu erdemlerden düşünce erdemlerini bahsi geçen eserin altıncı bölümünde incelemiştir.

Aristoteles'e göre ruhta, eyleme ve doğruluğa dair üç temel şey vardır. Bunlar: duyum, akıl ve iştahdır.¹¹⁵ Ona göre bu üç unsurdan yabancı hayvanlarda da bulunan duyum yetisi hariç diğeri ikisi insanın eylemlerini bir biçimde etkilemektedir.¹¹⁶ Aristoteles, daha önce de belirttiğimiz gibi, erdemli davranmanın ya da davranmamanın insanın kendi elinde olduğunu belirterek, eylemlerimize ilişkin bir seçim hakkından da bahsetmiştir. İnsanın seçimi ile pratiğe döktüğü etik erdemler, kaynağını bu bölümde inceleyeceğimiz düşünce erdemlerinden almaktadır.

Düşünce erdemleri, doğrudan akılla ilgilidir. Bu erdemler, teorik aklın doğru davranışından ve entelektüel faaliyete bağlı olarak şeylerin neden oldukları gibi olduklarını idrak etme ve keşfetmeyle meydana gelirler. Düşünce erdemleri, teorik bilgelik (*sophia*) ile belirlenen erdemler olup konu olarak en yüksek nesnelere yönelmişlerdir. Metafiziğin konularını ele alan doğa bilimleri ve matematikle

113 Aristoteles, a.g.e., s. 21.

114 Aristoteles, a.g.e., s. 23.

115 Aristoteles, a.g.e., s. 23.

116 Aristoteles, a.g.e., s. 23.

uğraşmanın sonucu olan bu erdemler Aristoteles'e göre en yüksek erdemlerdir, çünkü bu erdemler gerçek mutluluğu meydana getirmektedirler. Düşünce erdemleri, insanın en yüksek yetisi olan akla dayanmaktadır.¹¹⁷

Düşünce erdemlerinin eylemlerde değil akılda varolduğunu belirten Aristoteles'e göre bilimsel bilgilerin nesnelere zorunlu olarak vardır. Ayrıca bu bilgi Aristoteles'e göre ezeli ve ebedidir. Bu nedenle insan zorunlu olarak varolan nesnelere hakkında düşünüp taşınmaz; ancak tümevarım ve tasım yoluyla bunlara ilişkin kanıtlamalarda bulunur.¹¹⁸ Aristoteles için insanın zorunlu nesnelere hakkında yaptığı bu akıl yürütmeler düşünce erdemlerinden 'bilim erdemi' olarak adlandırılır.

Aristoteles'e göre zorunlu olan nesnelere dair akıl yürütmelerden farklı olarak aklın gerçekleştirdiği başka etkinlikler de vardır. Bunlardan biri 'bilgelik' erdemidir ki, bilgelik erdemi bir bütün olarak varlığı ele almaktadır. Bu etkinliklerden bir diğeri de olduğundan başka türlü olamayan nesnelere inceleyen bilimlerin etkinliklerini gerçekleştirirken dayandıkları temel ilkelerin kavranmasıyla ilgili olan etkinliktir. Bu kavramaya dair erdem ise akıl (*nous*) erdemidir. *Nous* ilk ilkelerin kavranmasını sağlamakta ve aklın tartan yanına ilişkin olmaktadır. Aristoteles'e göre akıldaki tartan yan, bilimsel yandan farklı olarak, olduğundan başka türlü olabilen nesnelere ilgilidir. Olduğundan başka türlü olabilenler ise 'yaratma' ve 'yapma' olmak üzere iki çeşittir.¹¹⁹ Bu bağlamda yaratma ve yapma eylemleri Aristoteles'e göre birbirinden farklı şeylerdir.

Aristoteles için sanatla (*tekhne*) uğraşan kişi eylemleri konusunda düşünüp taşınmaz; yalnızca yapmakta olduğu etkinlik her neyin etkinliği ise onun kurallarını uygular. Halbuki insan, eylemler söz konusu olduğunda, düşünüp taşınan bir yapıya sahiptir. Bu konuda Aristoteles, "akılla giden eylemle ilgili huy da akılla giden yaratmayla ilgili huydan farklıdır. Bunun için birbirini içermezler."¹²⁰ diyerek bu alana özgü erdemlerden yaratmayla ilgili olan sanatı (*tekhne*) ve eylemle ilgili olan aklı başındalığı (*phronesis*) ayırmaktadır. Aristoteles'e göre *tekhne* kendi başına bir eylem değildir. Yaratma edimi, kendi başına bir amaç değil araçtır; bu edimde amaç yaratılacak olan nesne olduğundan sanatçı bilerek ya da bilmeyerek yanlış düşünebilir. Ancak

117 Orhan Hançerlioğlu, Felsefe Sözlüğü, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982, s. 578.

118 Aristoteles, a.g.e., 1139b 20-25

119 Aristoteles, a.g.e., 1140a 1.

120 Aristoteles, a.g.e., 1140a 4.

phronesis erdemi akılla giden ve insana dair iyilerle ilgilidir. Bu özellikleri bakımından *phronesis* doğrudan, kendi başına bir erdem olarak karşımıza çıkmaktadır. *Phronesiste* ve sanatın dışında diğer erdemlerde bilerek yanlışa düşmek olağan bir durum değildir. Çünkü ona göre "iyi" eylemin kendisi dışında bir hedef yoktur ve iyi eylemin kendisi amaçlanmaktadır.

Aristoteles'te düşünce erdemlerini incelediğimizde, bu erdemlerin bilim (*episteme*), bilgelik (*sophia*), akıl (*nous*), sanat (*tekhne*) ve akli başındalık (*phronesis*) olduğunu görmekteyiz.¹²¹ Aristoteles felsefesinde insanın etik olarak iyi olmasını sağlayan erdemlerin ise özellikle akli başındalık ve akıl olduğu görülmektedir. Diğer erdemlerin tek başına kişiyi doğrudan iyi yaşama götüreceğini söylemek mümkün görünmemektedir. Çünkü diğer erdemler kişiyi iyi bir zanaatkar ya da bilim insanı yapabilecek iken salt etik bakımdan insanın iyi olmasını sağlayamamaktadır.

Konunun başında da belirtildiği üzere, düşünce erdemleri esasında pratik davranışlarda kendisini açığa vurmaz; ancak etik bakımdan iyiye ulaşmanın da olmazsa olmazıdır. Aristoteles'e göre düşünce erdemleri tecrübeyle, yaşla ve olgunlukla kazanılabilecek erdemlerdir.

Aristoteles'in etik anlayışını sağlam bir zemine oturtmak için düşünce erdemlerinin yanında, eserlerinde daha çok yer verdiği ve nispeten gözlemlenebilir olan karakter erdemlerine değinmek isabetli olacaktır.

2.2.2.2. Karakter Erdemleri

Karakter erdemleri, alışkanlıklarla kazanıldığından bu erdemlerin adı da *ethos* yani 'alışkanlık' kelimesinden türemiştir. Bu erdemler aklın duygu ve içgüdüleri üzerindeki hakimiyeti ile bağlantılıdır. Aristoteles'e göre etik erdemler bize doğanın sunduğu, insanda kendiliğinden bulunan erdemler değildir. Bu erdemleri alışkanlıklarla kazanır ve yine alışkanlıklarla geliştirebiliriz.¹²² Karakter erdemlerinin kendisi doğuştan insanda bulunmasa da bu erdemleri kazanmayı sağlayacak yetiler ise insanda doğuştan bulunmaktadır. Aristoteles'e göre insanlar, erdemleri de sonradan öğrendiğimiz diğer

121 Aristoteles, a.g.e., 1139b 15.

122 Aristoteles, a.g.e., s. 23.

etkinliklerde olduğu gibi tekrar ederek bir davranış haline getirebilmektedir.

Sonradan öğrenilerek insanın yapısına işleyen erdemlerin elde edilmesi sürecinde haz ve acılar da büyük rol oynamaktadır. Aristoteles'e göre, erdemli insanın özelliklerinden birisi, dürüst davranması ve dürüst olmaktan haz duyması, öteki ise haz ve acı arasında tercih yapabilmesidir. Böylelikle his ve kabiliyetlerle insanın yaptığı tercih, onun erdemli veya erdemsiz olarak anılmasına yol açar.¹²³

Aristoteles'in insanın neliği üzerine yaptığı soruşturmalara ilişkin daha önce de Aristoteles'te insanın hayvansal bir doğası olduğu vurgulanmıştı. Ancak insanı hayvanlardan ayıran özelliklerin en başında da aklını kullanması gelmekteydi. İşte kişi aklını kullanarak hayvansal doğasından gelen içgüdülerini bastırmak yerine onları eğiterek insani bir yaşama kavuşmuş olur. Bu yaşama kavuşması da şüphesiz insanın en büyük amacı ve erdemler de bu yoldaki en büyük araçlarıdır. Eğer insan bunu gerçekleştiremezse insanlığından uzaklaşır. Bu sebeple etik erdemler iki aşırı uç arasındaki, "altın orta"yı bulmaya hizmet eden erdemlerdir.¹²⁴ Altın orta kavramı Aristoteles'te erdemlerin işlenmesinde önemli bir yere sahiptir. Bu kavramı açıklığa kavuşturmak için yine Aristoteles'ten örneklerle gitmek isabetli olacaktır.

Aristoteles'e göre erdemli olmak ortada olmayı gerekli kılar. Ortada olmak ise ona göre biri aşırılık, öteki eksiklik olan ve her ikisi de kötü olan iki durumun ortasında bulunmaktır.¹²⁵ Örneğin, cesaret erdemi iki kötü durumun ortasında bulunmaktadır. Aşırı cesaret gözü karalık iken yetersiz cesaret ise korkaklıktır. Bu her iki durum da kötü olduğundan, o halde erdemli olma durumu iki aşırı uca da kaçmadan altın orta olarak tabirini bulan noktada bulunmakla gerçekleşecektir. Kendi başına kötü olan hırsızlık, katillik, bozgunculuk gibi eylemlerde ise orta bulunmaz¹²⁶, çünkü bu eylemler zaten hangi ölçüde olursa olsun doğaları gereği kötüdürler.

İki aşırı uç arasındaki doğru olan nokta olarak değerlendirebileceğimiz 'altın orta' kavramı doğrudan aklın etkinliği ile bulunabilecek bir kavramdır. Çünkü iki aşırı uç arasındaki ortayı ancak akılla sorgulayarak bir ölçülülüğe ulaşmak mümkündür ve bu

123 Doğan Özlem, Etik, İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2004, s.32.

124 Ahmet Arslan, İlkçağ Feslefe Tarihi III: Aristoteles, İstanbul: İstanbul Bilgi Üni. Yay., 2007, s.

261

125 Aristoteles, a.g.e., s. 32.

126 Aristoteles, a.g.e., s. 33.

nedenle karakter erdemleri de tıpkı diğerlerinde olduğu gibi akla dayanmaktadır. Bu noktada düşünce erdemlerinin karakter erdemlerine uygun bir zemin hazırladığını söylemek mümkün görünmektedir.

Eudaimos'a Etik'te Aristoteles, karakter erdemlerinin orta olma durumlarını şöyle sıralamaktadır: ölçülülük, sakinlik, yiğitlik, utanmayı bilme, infial, cömertlik, adalet, dostluk, ciddiyet, sağlam karakterlilik, yüce gönüllülük, samimiyet, aklıbaşındalık ve ihtişam.¹²⁷ Sözelimi cömertlik, savurganlık ve cimrilik arasında; aklıbaşındalık kurnazlık ve avanaklık arasında bulunmaktadır.

Aristoteles'te karakter erdemleri söz konusu olduğunda "altın orta" tabir edilen Aristoteles'in orta öğretisi karşımıza çıkmaktadır. Orta öğretisi, Aristoteles'in "mutluluğu nasıl elde etmeliyiz" sorusuna verdiği cevaptır. Aristoteles'e göre mutluluk iyi beslenmek gibi bir şeydir. Kişinin az yemesi onu halsiz bırakıp çok yemesi de nasıl ki rahatsız edecekse mutluluk için her erdemli davranışın bir orta yolu vardır. Kişiyi mutluluğa götüren ahlaki davranışta da durum aynıdır. Cesaret, korkaklık ile körü körüne atılganlık arasında, cömertlik; savurganlık ile cimrilik arasında, onur; kibirli olmak ile kendini küçük düşürme arasında olmalıdır.¹²⁸

Aristoteles'te etik, insanın tanımı ile başlayıp onun en yüksek amacının ne olduğu ile ilgili araştırmalarla yola çıkmıştır. Ahlaklı bir yaşamın nasıl sürülebileceğine ilişkin erdemler çerçevesinde geniş bir perspektif sunan bu etik incelemeleri, onun etiğin ayrı bir disiplin olarak incelenmeye başlanmasından yüzyıllar öncesine dayanan çalışmaları ile şüphesiz felsefe tarihinin ve beraberinde siyaset bilimi, antropoloji gibi bilimlerin gelişmesine de büyük katkı sunmuştur.

2.3. ARİSTOTELES VE PLATON'UN ETİK ANLAYIŞLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Etiğin kuramsallaşması ve felsefe disiplinine ait bir alan olarak incelenmesi hususunda modern dönemlerde yapılan çalışmalara bir temel oluşturması bakımından Platon'a ve Aristoteles'e değinildiği görülmektedir. Platon'un Aristoteles üzerindeki

127 Aristoteles, *Eudemos'a Etik*, (çev. Saffet Babür), Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2015, 1221a.

128 Mehmet Türkeri, *Etik Kuramları*, Ankara: Lotus Yayınları, 2014, s. 25-26.

etkisi ve Aristoteles'in Platoncu etik anlayışından hangi noktalarda ayrıldığına ilişkin bir karşılaştırma yapılması etiğin temel prensiplerinin belirlenmesi açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle bu kısımda her iki filozof için de etiğin temelinde yer alan bilgi anlayışları ile bu anlayışlarına temel teşkil eden hususların karşılaştırılması üzerinde durulmuştur.

Platon'da *anamnesis* (anımsama) kavramı doğrultusunda, genel geçer ve kesin bilgilerimiz doğuştan gelmektedir. Bu yüzden, bu mahiyete sahip bilgiler duyu organlarımız ile algılanamamaktadır. Çünkü Platon'a göre bilgi duyular ile algılanabilseydi, görelilik durumunda kalırdı ve böylelikle bilgi, kişiden kişiye değişmek zorunda olurdu. Platon'da doğru bilgi, gelip geçici bir temelde aranmaz. *Phaidon* diyalogunda Platon, öncelikle ampirik anımsama örnekleri üzerinden *anamnesis*'in genel koşullarını ele alır. Buna göre, ilk önce “anımsanacak şeyin daha önceki bir zamanda (*proteron pote*) öğrenilmiş olması” gerekmektedir.¹²⁹ Anımsamanın konusu ise önceden öğrenilmiş olan şeylerdir. Böylelikle Platon'da bilgi edinme süreçleri esasında birer anımsama örnekleridir.¹³⁰ Platon'un bilgi kuramının temelinde ise yine İdealar kuramı yer almaktadır. Önceki bölümlerde değinildiği üzere Platon düşüncesinde tümelin bilgisine ancak idealardan ulaşılabilir.

Aristoteles'te de, Platon'da olduğu gibi, bilgi tümelin bilgisidir ve tümelin bilgisi ise kavramdır.¹³¹ Aristoteles'in bu düşüncesi Platon'la uyuşmaktadır fakat Aristoteles'in varolanlara ve bilgiye dair görüşlerinin bundan sonrası hocası Platon'dan bir kopuşu da beraberinde getirmektedir.

Aristoteles, Platon'un düşünce ile kavranan ve algılanan dünya ayırımına karşı çıkmaktadır. Platon'un ideaları tümüyle kendilerinde, kendi başlarına var olan varlıklar olduğundan kişiler tarafından da deneyimlenememektedirler. Aristoteles'te ise, tümeller, ayrı bir dünyada değil de tikel şeylerde bulunurlar. İdealar, Aristoteles'in düşüncesinde tikel şeylerde içkin olarak bulunmaktadır.¹³² Aristoteles'e göre idealar, tek tek nesnelere özüdürler. Böylelikle Platoncu anlamda idealar dünyası, Aristoteles için

129 Platon, *Phaidon*, (çev. Furkan Akderin), İstanbul: Say Yayınları, 2013, 73c.

130 Platon, *Phaidon*, (çev. Furkan Akderin), İstanbul: Say Yayınları, 2013, 73d.

131 Aristoteles, *Metafizik*, (çev. Ahmet Arslan), İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1996, s. 109.

132 Aristoteles, a.g.e., s. 44.

duyular dünyasının içinde yer alır.¹³³ Aristoteles'te tümelin bilgisi bir amaç değildir, tekili anlamak için bir araçtır. Ona göre, tümele dayanılarak tekiler kavranmakta ve bu doğrultuda bilgiye ulaşılmaktadır.

Platon ve Aristoteles'in epistemolojileri arasındaki bu temel fark, onların felsefelerinin diğer alanlarını da etkilemiştir. Bu etkiyi, etik alanında da görmek olanak dahilindedir. Örneğin, Platon'da etik ile ilgili kavramlar bu kavramların asıllarının bulunduğu idealar alemine bağlanmakta ve erdemli olmak da aklın bedeni kontrol altına almasına, yani bedenden uzaklaşıp, akla yönelmesine işaret etmektedir. Fakat Aristoteles'te insan, akıl sahibi bir varlık olduğundan, akla uygun hareket etmesi gereken bir canlı olarak tanımlanmaktadır. Akla uygun hareket eden insan, nihai hedefine uygun hareket etmiş olur, yani ahlaki davranmış olur. İnsanın en önemli özelliği, onun düşünme ve bilme yetileridir. Düşünce hayatı, insanı ahlaki yaşama yönlendirir ve erdemli kılar. Düşünce erdemleri, bilmeye, bilgi ile ilgili erdemlerdir. Ahlaki erdemler ise insanların duyguları, tutumları, diğer insanlara karşı davranışlarıyla ilgili eylemler, daha dar anlamıyla etik erdemlerdir. Burada Aristoteles'in bilgi anlayışının uzantısını görmek mümkündür.

Platon'un felsefesinde ahlakla ilgili olarak en yüksek iyinin mutluluk kavramı olduğunu görmekteyiz. Ona göre insan bu 'en yüksek iyi'ye ulaşma arzusu içinde çaba göstermektedir. Bu yüzden, Platon insanları erdem ve mutluluğa ulaştıracak yaşam biçimini araştırmıştır. Diyaloglarda erdem ve mutluluğun ne olduğunu araştıran filozof bu doğrultuda mutlu olmanın yöntemlerini öğretmeye çalışmıştır. Aristoteles'e göre de yaşamın amacı mutluluktur. Mutluluğa ise "iyi" ile ulaşılır. Aristoteles, her sanat ve her araştırmanın, her eylem ve seçimin herhangi bir 'iyi'ye ulaşmaya çalıştığını; bundan dolayı iyi olanın, haklı olarak her şeyin kendisini amaçladığı şey olarak tanımlandığını dile getirmektedir.¹³⁴

Her iki filozofun da etik görüşünde yeri olan 'mutluluk' kavramı incelendiğinde, Platon'a göre mutluluğun 'iyi'ye sahip olmak olduğu görülmektedir. Ona göre iyi, herkesin sahip olmak istediği bir şeydir ve herkes sürekli olarak iyiyi elinde bulundurmaya çaba sarf etmektedir. Platon'da mutluluğa ulaşma, idealar alanına

133 Aristoteles, a.g.e., s. 45.

134 Aristoteles, Nikomakhos'a Etik, (çev. Saffet Babür), Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2015, s. 1-3.

yaklaşma ile mümkün olurken, Aristoteles, mutluluğu “ruhun erdeme uygun bir tür etkinliği” olarak tanımlamaktadır. Aristoteles'te insan, eylemlerini akla ya da erdeme uygun şekilde gerçekleştirdiğinde mutluluğu elde etmiş olmaktadır.

Platon'a göre, mutluluğu getirecek olan en yüksek iyi, bilgi ve hazzın ölçü, güzellik ve doğruluğa göre birleşmiş karışımıdır.¹³⁵ Aristoteles'te ise iyi, mutlak bir iyi değildir. Bu nedenle onda, Platon'da olduğu gibi, her iyinin kendisinden pay alması gerektiği ve değerinin buna göre belirlendiği bir görüş ortaya çıkmamaktadır. Aristoteles'te tek bir iyi yoktur. Aristoteles, bu durumda ahlakta iyiyi, insan için iyi olanla belirlemekte, bir anlamda bu şekilde sınırlandırmaktadır. Aristoteles'e göre iyi, kendisi için seçilmeli, başka bir şeye araç olmamalı, kendine yeter olmalı ve süreklilik arz etmelidir. Platon, 'iyi ideası'nın bütün iyiliklerin kaynağı olduğunu ifade etmekte iken, Aristoteles, bu anlayışa karşı çıkmaktadır. Aristotelesçi anlamda iyi, insan için kendi başına bir erek olmalıdır, kendisi için seçilmeli, başka bir şeye ulaşmak için araç konumunda olmamalıdır. Kendinde iyi, her şeyin en üstünüdür; hem iyilerin önde gelenidir hem de başka iyilerde iyinin bulunmasının nedenidir. Bu iki unsur iyi ideasında bulunur. Diğer iyiler, ondan pay almakla ona benzemekle iyi olurlar.¹³⁶ Bu noktada Aristoteles, Platon'un izlerini taşımakta olsa da, pay alınan şey ortadan kalktığında, o ideadan pay alan nesnelere de ortadan kalkmakta olduğundan¹³⁷ Aristoteles, Platon'dan ayrılmakta ve kendi epistemolojisi ile tutarlı olarak, iyinin kendisinin ideasından farklı olmadığını ortaya koymaktadır.

Platon, insanın mutluluğunu sağlayacak olan yaşama biçimini sorgularken, bireyi değil, toplumu göz önünde bulundurur. Platon'un etiği, toplumsal mahiyette olması ile ön plana çıkmaktadır. Sözkonusu bu toplum ise onun *Devlet*'inde yaşayanlardan başkası değildir. Platon'un devletinde birey ve devlet sistematik bir ilişki içindedir. Platon'da bireyler ve devlet yapısı birbirini etkilemekte, birbirlerinin biçimlenmelerini sağlamaktadır.¹³⁸ Bu nedenle yetkin, iyi bir devlet, iyi bireyler yaratırken; yetkin olmayan, eksik bozuk bir yapılanma içerisinde olan devletten de kötü, eksik, erdemsiz bireyler ortaya çıkar. Aristoteles'te etik, bağımsız bir bilim değil,

135 Platon, *Gorgias*, (çev. Furkan Akderin), İstanbul: Say Yayınları, 2011, 508a.

136 Reginald Allen, *Greek Philosophy: Thales to Aristotle*, New York, 1991, s. 216-223.

137 Aristoteles, *Metafizik*, (çev. Ahmet Arslan), İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1996, s. 33.

138 Platon, *Devlet*, (çev. Cenk Saraçoğlu – Veysel Atayman), İstanbul: Bordo – Siyah Yay., 2005, s.

politikanın bir alanı konumundadır. Bu nedenle Aristoteles, her ne kadar birey davranış ve tutumlarını ayrıntılı incelemiş olsa da, onda da etiğin toplumsal kavranışı ön plana çıkmaktadır.

Aristoteles, politika ve etikle ilgili konularda hocası Platon'dan etkilenmiştir. Onda da devletin görevi, erdemli vatandaşlar yetiştirmektir. Bu nedenle Aristoteles'te Platon'da olduğu gibi, eğitim önem arz etse de Platon, realite ile ilgisi olmayan ideal bir devlet şekli öne sürerken, Aristoteles, sosyal gerçekliği dikkate alan bir devlet teorisi ortaya koymaktadır.

Platon'un söylediğine paralel olarak Aristoteles'te de insan siyasal bir varlıktır. İnsan '*zoon politikon*'dur. Bu nedenle insan, mutluluğa sosyal bir ortamda yani toplulukta erişir. Toplulukları organize eden ise, 'site'dir, bu durumda mutluluğa ulaşmada site önem kazanmaktadır. 'En yüksek iyi'ye ulaşmak, topluluk yaşamında gerçekleştirilebilir.

Platon'da erdem, ruhun iyi yanının, yani aklın, kötü yanı yani bedeni, bedensel istekleri, tutkuları, kontrol altına alarak ideaların en yücesine, "en üstün iyi"ye yönelmesidir. Platon'un *Devlet* adlı eserinde yaptığı tanımda erdem, her varlığın öz bir görevi olduğu düşüncesine dayanır. Doğada var olan düzeni, iyi ideası ve idealar alanına bağlayan Platon için dünyada hiçbir şey rastgele değildir. Canlı ya da cansız her varlığın yerine getirmesi gereken bir işlev vardır. İşlevini gereği gibi yerine getiren varlık erdemlidir.¹³⁹ Platon'a göre erdem, bir organizmanın ya da bir şeyin kendi görevini, gerektiği gibi yerine getirmesine dayanmaktadır. Aristoteles her insanın, her organın, icra ettiği kendine özgü bir işi olduğunu, bu işlerini tam veya eksik yapmalarına göre iyi ya da kötü olarak değerlendirildiklerini belirterek, insanın da kendine özgü bir işi olduğunu, mutluluğun da bu işin icra edilmesinde bulunduğunu vurgulamaktadır. İnsana ait olan iş, beslenme büyüme ve duygulanım olamayacaktır. Çünkü bunlar bitki ve hayvanlarda da bulunmaktadır.¹⁴⁰ Aristoteles bu durumda sadece insana ait bir iş olarak insanın akla uygun fiillerini dile getirir.

Anlaşıldığı üzere, Aristoteles'in etik anlayışının şekillenmesinde hocası Platon'un etkisi yadsınmamaktadır. Hatta kimi noktalarda her iki filozofun da aynı kabullerden

139 Platon, a.g.e., s. 122.

140 Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, (çev. Saffet Babür), Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2015, s. 49.

yahut aynı düşüncelerden yola çıktığı görülmektedir. Ancak her iki filozofun etik görüşünü genel manada birbirine çok da yakın göstermek pek olanaklı görünmemektedir. Bunun nedeni Platon'un idealist, Aristoteles'in ise akla dayalı bakış açılarına sahip olmalarıdır. Platon ve Aristoteles'in her şeyden önce varlık ve bilgiye dair görüşlerinin temelinde farklılaşması. Özellikle idealar öğretisi doğrultusunda her iki filozofun da oldukça farklı bir noktada olması şüphesiz onların etik alanındaki fikirlerini de birbirinden ayırmış bulunmaktadır.

Tüm farklılıklara rağmen, Platon'un da, Aristoteles'in de etik konusunda temele insan ve insanın toplumsal düzlemdeki eylemelerini alması ve insanın hayatındaki bu eylemelerinden birinin de sanat faaliyetleri olması çalışmanın konusu bakımından elimizde önemli bir veri oluşturmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ARİSTOTELES'İN POETİKASINDA ETİK VE SANAT İLİŞKİSİ

3.1. POETİKA KAVRAMI ÜZERİNE

Poetika kavramı, Grekçe'de "yaratma", "üretme" gibi anlamlara karşılık gelen *poiein* fiilinden türetilmiştir. Burada bahsedilen yaratma ve üretme ise kelimenin kullanımıyla ilgili olarak genelde sanatsal anlamda yaratma ve üretmeyi karşılamaktadır. Bu kaniya varmamıza neden olarak hem poetika kavramının en eski kullanımlarının sanatla ilgili olmasını hem de aynı kökten türeyen *poiema* kavramının "sanat eseri", *poietes* kavramının da "sanatçı" anlamlarına gelmesini gösterebiliriz.

Antik Yunan'da Homeros ile görülmeye başlanan kavram, kullanılışı itibarı ile Aristoteles öncesi döneme kadar dayansa da onun aynı isimle bilinen eseri şüphesiz poetika kavramını felsefe tarihinin önemli bir unsuru haline getirmiştir.¹⁴¹ Aristoteles öncesinde Platon'un *Şölen*'inde kavrama dair Sokrates'in Diotima'ya şu ifadeleri kullandığını görmekteyiz:

"Biliyorsun ki, poiesis dediğimiz şeyin anlamı çok geniştir. Var olmayan bir şeyleri var etmenin her çeşidine poiesis deriz. Her sanatın yaptığı bir poiesis ve her yaratan bir poietes'tir. Yine de bütün yaratıcılara poietes demiyor, farklı isimler veriyoruz değil mi? Diğer poiesis'ler bir yana, sadece müzikle metrik söze dayalı sanata bu genel isim verilmiştir."¹⁴²

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere poetika Platon'dan beri, esasında sanatla ilgili olan tüm yaratmaları kapsayan geniş bir manaya sahip görünmektedir. Oysa poetika kavramı günümüzde genellikle yalnızca şiir sanatıyla ilgili olarak algılanmaktadır. Hatta Aristoteles'in de poetika kavramını yalnızca şiir sanatı üzerine kurguladığına dair çıkarımlar mevcut olup, buna dayanak olarak da Aristoteles'in *Poetika*'sının girişinde yer alan "üzerinde konuşmak istediğimiz konu, şiir sanatıdır; ilkin genel olarak şiir sanatının ne olduğu, sonra şiir sanatının türleri ile bu türlerin teker teker ne oldukları, sonra da bir şiirin başarılı bir şiir olabilmesi için, onda konunun ne

141 Kayahan Özgül, "Şiir, Şair ve Sair", Hece Dergisi, Sayı: 2, (2011), s. 223.

142 Platon, *Şölen*, (çev. Cüneyt Çetinkaya), İstanbul: Bordo – Siyah Yay., 2003, 205b-c.

şekilde işlenmesi gerektiği, bundan başka bir şiirin bölümlerinin sayısı ile bunların özellikleri ve daha bu araştırma konusu içine girebilen her şey.”¹⁴³ açıklaması gösterilmektedir.

Modern dönemde poetika kavramının yalnızca şiir sanatı ile ilgili olduğuna dair görüşlere karşın Tunalı, poetikanın sanat fenomeni üzerine eğildiğini¹⁴⁴ vurgulamakta; Sümer ise poetikanın yalnızca şiir sanatı ile ilgili değil, sanatsal yaratma etkinliğinin, yani *tekhne poetike*'nin bütün türlerine ilişkin olduğunu ifade etmektedir.¹⁴⁵ Bunlara ek olarak Valery de poetikanın “şiire dair estetik akideler, kurallar toplamı demek olan dar anlamıyla değil, dilin hem töz hem de araç olduğu yapıtların yaratılması ya da kurulmasıyla ilgili olan her şeye verilen ad olarak”¹⁴⁶ anlaşılması gerektiğini ifade etmiştir. Gerçekten de Aristoteles'in *Poetika*'sını incelediğimizde eserin bir şiir kuramı değil, günümüze eksik ulaşmış olmasına rağmen sanata dair kapsayıcı bir bildiri niteliğinde olduğunu görmekteyiz.

Poetika, nesnesini şiirin ya da sanat yapıtının kendisinde değil, bu yapıtların bir eser olarak karşımıza çıkmasını sağlayan edebi söylemde, yapıtın meydana geliş süresine içkin olarak bulmaktadır. Bu bağlamda poetika, esasında bir şiir ya da sanat kuramı veya metodolojisi olmaktan çok sanat felsefesine ait bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle Fransızcada da bu kavrama ilkin "güzelliğin felsefesi" şeklinde bir anlam yüklenmiş olduğu görülmektedir.

Poetika kavramının gelişimi incelendiğinde, kavramın edebiyatın gelişimi ile paralel bir şekilde zaman içerisinde çeşitli anlamlara gelecek şekilde kullanıldığını görmekteyiz. Poetika kavramına 19.yy'a kadar her düşünür kendine özgü bir yorum katmış ve genel manada felsefi bir anlam yüklemiştir. Fakat yirminci asıra gelindiğinde poetika kavramı felsefi terimselliğinden bir anlamda uzaklaşarak yalnızca bir edebiyat terimi gibi ele alınmış ve her edebiyatçının kendine has düşünceleri, eserlerinin yazılışı, yazarın bütün düşünceleri o yazarın poetikası olarak ele alınmıştır. Konuyla ilgili olarak Demir şöyle söylemektedir:

143 Aristoteles, *Poetika*, (Çev. İsmail Tunalı), İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987, s. 8-9.

144 İsmail Tunalı, *Sanat Ontolojisi*, İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2002, s. 48.

145 Necdet Sumer, *Poetika Klasik Çağ, Şiir ve Şiir Kavramı Üzerine Söylemler*, İstanbul: Düzlem Yayınları, 1996, s. 15.

146 Tzvetan Todorov, *Poetikaya Giriş*, (çev. Kaya Şahin), İstanbul: Metis Yayınları, 2001, s.38.

"Edebi bir terim olarak Aristoteles'in kavramsallaştırdığı ve avangart örneğini verdiği poetika, tarihi süreç içerisinde farklı anlamlar kazanarak, çeşitlenerek günümüze kadar gelir. Bu tarihsel süreç boyunca sadece edebiyatçılar veya şairler değil; düşünürler, sanat kuramcıları, felsefeciler değişik amaçlarla poetik metinler üretirler ve bu bağlamda türün gelişimine katkı yaparlar."¹⁴⁷

Yukarıdaki alıntıda belirtildiği gibi poetika kavramı yalnızca edebiyatçıların değil, sanat kuramcılarının ve felsefecilerin de araştırmalarına konu olarak genel manada sanat kavramı ile felsefenin bir araya geldiği bağlardan biri olarak değerlendirilmelidir. Sanat ile felsefe arasındaki köprülerden en önemlisinin mimarı olan Aristoteles de *Poetika*'sında sanat temelinde pekçok felsefi argümanı ortaya koymaktadır. Çalışmanın bir sonraki başlığında Aristoteles'in *Poetika* adlı eserini inceleyip eserden yola çıkarak kavramın onda ve onun felsefesinde nerede bulunduğu izlerini sürmeye çalışacağız.

3.2. ARİSTOTELES'İN POETİKA'SI

Poetika, Aristoteles'in sanata dair düşüncelerini baştan sona bir sistematik içinde olmasa da derli toplu olarak ele aldığı ilk ve tek kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. *Poetika*, yalnızca Aristoteles için değil; felsefe tarihi için de sanat kavramına dair ilk kaynaktır. Her ne kadar Aristoteles öncesinde hocası Platon'un kimi diyaloglarında sanat yahut güzellik üzerine bazı düşüncelerin geliştirilmiş olduğu görülse de, bu düşüncelerin genel olarak Platon'un idealar öğretisi doğrultusunda 'güzellik' ideasının metafizik karakteristiğinin ötesinde olmadığı görülmektedir. Aristoteles ise *Poetika*'da hocasının etkilerinden uzaklaşmış ve Platoncu anlamda idealize edilmiş bir güzellik kavramından yana durmamıştır.

Poetika'dan ve diğer eserlerinden anlaşılan odur ki, Aristoteles'e göre sanata dair güzellik kavramı ona ait bir idea bulunduğu değil, aksine sanat eserleri söz konusu olduğundan ortaya çıkmaktadır. Böylece Aristoteles, Platon'un metafizik anlamdaki sanat ve güzellik kavramsallaştırmasından öte, araştırmasını ontolojik temeller üzerine kurmuştur. Aristoteles'in *Poetika*'sı, üzerinde şekillendiği bu temelden hareketle ontolojik bir soruşturma olarak kendisini var etmektedir. Fakat, Aristoteles'in *Poetika*'sında bu ontolojik sorgulamayı etraflıca ve tüm hatlarıyla ele al(a)mamış

147 Fethi Demir, "Aristoteles'in, Novalis'in ve Todorov'un Metinleri Bağlamında Poetikanın Tarihsel Gelişimi", The Journal of Academic Social Sciences Studies, vol.1, (2013) s. 435.

olması; ele aldığı kısımlardan bazılarının da günümüze ulaşmamış olması dolayısı ile, *Poetika*, tam manasıyla estetiğin yahut sanat felsefesinin kuramsallaştığı ilk zemin haline gelememiştir.

Yirmi altı bölümden meydana gelen *Poetika* eserini Aristoteles'in hangi döneminde yazdığı tam olarak bilinmese de, Gerald F. Else'e göre, *Poetika*'nın yazılması M.Ö. 335'e denk gelen Lykeum dönemidir.¹⁴⁸ Kimi araştırmacalara göreyse *Poetika* Aristoteles'in son dönemlerinde yazdığı eserler arasında sayılmaktadır. *Poetika*, Ortaçağ boyunca üzerinde durulan bir kaynak haline olmamasına rağmen, Rönesan'ın etkisi ile özellikle tragedya türünün canlandırılması amacıyla 16. yüzyıl ve sonrasında ilgilerin odağı haline gelmiştir.¹⁴⁹ Barnes'e göre *Poetika*, üretimsel bilime bir katkıdır; amacı bize sanatı ele alan çalışmaların nasıl yargılanması gerektiğinin yanında, sanatı temel alan çalışmaların nasıl üretilebileceğini anlatmaktır.¹⁵⁰

Bölüm bölüm *Poetika*'yı inceleyerek birtakım çıkarımlarda bulunacak olursak, birinci bölümde Aristoteles, şiir sanatı üzerine konuşulacağını ifade ederken mimesis kavramına bir göndermede bulunmaktadır. Aristoteles'e göre epos, tragedya, komedy, dithrambos şiiri, flüt ve kitarra sanatlarının büyük bir bölümü taklit yani mimesistir. Aristoteles, adı geçen bu sanatların her ne kadar mimesis olması yönüyle ortak bir zeminde bulunduğunu söylese de, bu sanatların mimesisi kullanma farklılıklarından ötürü birbirinden ayrıldığını ifade etmektedir. Birinci bölümde Aristoteles, bu sanatlardan başkaca yalnızca sözü kullanan nazım ya da nesir türündeki sanat biçiminin içinde bulunduğu döneme dek özel bir ada sahip olmadığını vurgulamaktadır.¹⁵¹ Bu bölümde Aristoteles'in özel bir adlandırmada bulunmamasına rağmen yazınsal ürünleri de bir sanat eseri olarak kabul ettiğini görmekteyiz.

İkinci bölümde Aristoteles, insanların karakter bakımından ya iyi ya da kötü olmaları ile ikiye ayrıldığını vurgulamaktadır. Bu ayırmadan hareketle Aristoteles, sanat eserlerini meydana getiren sanatçıların da ya ortalama insandan daha iyi ve kötü olanı ya da ortalama insanı taklit ettiğini vurgulamaktadır. Bu düşüncesine örnek olarak ressamlardan Polygnotos, Pauson ve Dionysios'u; yazıncılardan da Homeros, Kleophon

148 Frank Gerard Else, *Aristotle's Poetics: The Argument*, Brill Archive, 1963, s. 12.

149 Geoffrey Brereton, *Principles of Tragedy: A Rational Examination of the Tragic Concept in Life and Literature* Florida: U of Miami P, 1968, s. 21- 22.

150 Jonathan Barnes, *Aristoteles*, (çev. Bahar Öcal Düzgören), İstanbul: Altın Kitaplar, 2009, s. 53.

151 Aristoteles, *Poetika*, (Çev. İsmail Tunalı), İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987, s. 11-12.

ve Thasos'u göstermektedir.¹⁵² Bu bölümden anlaşıldığı kadarıyla Aristoteles, kendi dönemine değin yaşamış ve o dönemde yaşamakta olan sanatçıların eserlerini ve sanat yapma biçimlerini eleştirel bir gözle gözlemlemiş ve bunlardan hareketle kimi tümevarımsal çıkarımlarda bulunmuştur.

Üçüncü bölümde yine mimesis üzerinde durulurken, Aristoteles taklit etme tarzlarına bir ekleme yaparak aynı taklit araçları ile aynı nesnelerin farklı bir şekilde taklit edilebileceğini vurgulamıştır. Ayrıca bu bölümde Aristoteles tragdeya, drama ve komedy sanatlarının kökenine ve ortaya çıkışı üzerine dair birtakım düşüncelere de yer vermiştir.

Dördüncü bölümde, şiirin varlığını insan doğasının özelliklerine borçlu olduğunu dile getirmektedir. Bu özelliklerden ilki insanlarda bulunan taklit içtepi'si olup tüm canlılar arasında bu içtepi'ye en çok insanın sahip olduğundan söz edilmektedir. İkinci özellik ise insanın taklit ürünleri, yani sanat eserleri karşısında duydukları hoşlanma olarak belirtilmiştir ki, Aristoteles için bu karakteristik bir özellik olup sanat eserleri karşısındaki tutumumuz ile kanıtlanabilir niteliktedir. Taklit, insanın doğa karşısında bilgi sahibi olabilmesini sağlamaktadır. Çünkü Aristoteles'e göre insan taklit yoluyla öğrenmektedir.¹⁵³ Bu bölümde ayrıca taklit sanatını icra edenlerin de kendi karakterlerine uygun olarak taklit tarzları benimsemekte olduğunun altı çizilmektedir. Sözelimi ağırbaşlı ozanlar, iyi ve soylu kişilerin eylemlerini, hafifmeşrep karakterdeki ozanlar da bayağı yaratılmış insanların eylemlerini taklit etmektedirler.¹⁵⁴ *Poetika* genelinde üzerinde en çok durulan tragedyaya ilişkin dördüncü bölümde tragedyanın esasında dithyrambos korosu'ndan doğduğu ve zamanla yetkinleşerek birçok şekil değişikliğinin ardından kendisine en uygun şekli aldığı vurgulanmaktadır.

Beşinci bölümde, tragedyanın yanında kendine pek yer bulamayan komedyaya dair önemli bir ayırım ve tespit yapılmıştır. Aristoteles burada komedyanın ortalamanın altında olan insanların taklidinden oluştuğundan bahsederek söze girmektedir. Çünkü ona göre gülünç olanın özü soylu olmayana ve kusura dayanmaktadır. Ayrıca Aristoteles tragedyanın her zaman daha büyük bir önem gördüğünü, komedyanın çok önemli görülmediğinden ona dair gelişimin evrelerinin tragedyaya kadar takip edilmediğini de

152 Aristoteles, a.g.e., s. 13.

153 Aristoteles, a.g.e., s. 16.

154 Aristoteles, a.g.e., s. 17.

dile getirmektedir. Komedyanın tragedya karşısındaki durumuna kısaca değinilen bu bölümde ayrıca epik şiirden de bahsedilmektedir. Epos, konusu ve taklit etme tarzları yönüyle targedyaya benzetilmiş ancak eposun tragedyadan ayrı tutulan yanları olduğu vurgulanmıştır. Aristoteles'e göre, eposa dair her ne varsa bunları tragedyada görmek mümkün iken, tek başına epos komedyanın tüm özelliklerini temsil edebilecek kapsama sahip olamamaktadır.¹⁵⁵ Bu bölümde Aristoteles'in tragedyayı özellikle taklit tarzı bakımından ona yakında duran komedy ve epostan üstün tuttuğu görülmektedir.

Aristoteles, eserinin altıncı bölümünde tragedya sanatını tanımlamaya ve özelliklerini ortaya dökmeye çalışmaktadır. O, tragedyaya ilişkin şöyle bir belirlemede bulunur:

"Ahlaksal bakımdan ağır başlı, başı ve sonu olan, belli bir uzunluğu bulunan bir eylemin taklididir; sanatça güzelleştirilmiş bir dili vardır; içine aldığı her bölüm için özel araçlar kullanır; eylemde bulunan kişilerce temsil edilir. Bu bakımdan tragedya, salt bir öykü [mythos] değildir. Tragedyanın ödevi, uyandırdığı acıma ve korku duygularıyla ruhu tutkularından temizlemektir (katharsis). Sanatça güzelleştirilmiş dil deyince, harmoniyi, yani şarkı ve mısra ölçüsünü içine alan bir dili anlıyorum. Her bölüm için. özel araçlar kullanır, deyince de kimi bölümlerde yalnız ölçünün, kimi bölümlerde ise aynı zamanda müzik ile şarkının kullanılmasını anlıyorum."¹⁵⁶

Aristoteles, komedyanın altı ögesi bulunduğunu ifade etmektedir. Ona göre bu ögeler, öykü, karakterler, dil, düşünceler, dekor ve müziktir. Aristoteles'in komedyanın ögeleri olarak vurguladığı unsurlar arasında birbirleri ile bağlantılı olmak kaydı ile bir önem sırasına da sahiptir. Bu sıralamaya göre ise tragedyadaki en önemli unsur olay ve bu olayların birbirleri ile bağlanması yani eylemdir.

Aristoteles, yedinci bölümden itibaren komedyanın unsurlarını açıklamakta ve fakat bu açıklamalarla yalnızca tragedya özelinde değil, geneli itibarı ile de kimi önemli kavramsallaştırmalara zemin oluşturmaktadır. Onun güzel kavramsallaştırmasına dair önemli ipuçlarını da bu bölümden elde etmek mümkündür. Aristoteles'in bu bölümde güzel kavramının yalnızca parçaların uygun düzeninden hareketle oluşmadığını, varlığın sahip olduğu büyüklüğün de güzellik anlamında varlığa etki ettiğini görmekteyiz. Aristoteles, güzellikte matematiksel anlamda bir ölçülülükten söz ederek, güzelin ne kavranamayacak kadar küçük, ne de bir bakışta kavranamayacak kadar büyük olmaması

155 Aristoteles, a.g.e., s. 21.

156 Aristoteles, a.g.e., s. 22.

gerektiğini vurguladığı görülmektedir.

Poetika'da tragedyanın öyküsünün makul bir uzunlukta olması gerektiğinin vurgulandığı sekizinci bölümün ardından dokuzuncu bölümde sanatçının ödevinden bahsedilmektedir. Aristoteles'e göre sanatçı olanı değil, olabilir olanı yani olanaklı olanı anlatmalıdır. Şiirin tarihe üstün tutulduğu bu bölümde aynı zamanda şiir tarih yapıtına oranla daha felsefi olarak da değerlendirilmiştir.¹⁵⁷ Çünkü olanaklı olanı ele alması bakımından şiir, tarih yapıtından daha üstün görülmüştür. Lakin burada Aristoteles'in üzerinde durduğu detay, olanaklı olarak görülen tragedya öyküsünün niteliğidir. Tragedyada yer alan öykü olasılık ya da zorunluluk yasalarına göre oluşturulmalıdır. Bu vesileyle Aristoteles, sanatçının gücünü öykü oluşturma aşamasında göstereceğini ve tragedyada öykünün, vezinin de önüne geçen en önemli unsur olduğunu belirtmektedir.¹⁵⁸ *Poetika*'nın bu bölümünde Aristoteles, çok önemli olan olay örgüsünün oluşturulurken olağanüstü durumların kathartik etkiyi meydana getireceğini belirtmiştir. Bu etkinin gücünün artırılması içinse rastlantısal kurgulardan yararlanılmasını önemli bulmuştur. Böylelikle eserin sanatsal değerinin artacağını ifade eden Aristoteles, bu konuya dair *Poetika*'nın dokuzuncu bölümünde şu açıklamayı yapmaktadır:

"Burada ele aldığımız konu, bir eylemin taklide dayanan betimlemesidir; bu eylem, yalnızca tamamlanmış bir eylem olmayıp aynı zamanda korku ve acıma duyguları uyandıran olayları da kapsar. Bunlar ise her şeyden önce, olayların beklenmedik bir anda birbirlerini kovalamalarıyla ortaya çıkarlar. Böylece de olağanüstü meydana gelir ki, bu, tragedyanın en etkili bir öğesidir. Olağanüstü de kendiliğinden, rastlantıyla ortaya çıkarsa, o zaman onun etkisi çok daha büyük olur. Salt rastlantıya dayanan olaylar arasında en çok olağanüstü olan, aynı zamanda erekli gibi görünen olaylardır. Örneğin, Argos'da Mytis'in heykeli Mytis'in ölümünden suçlu olan adam ona bakarken üstüne yıkılıp öldürür. Böyle bir olay, hiç de rastlantıymış gibi bir izlenim uyandırmaz. Bunun için bu şekilde kurulmuş öyküler, sanat yönünden daha değerlidirler (güzeldir)."¹⁵⁹

Aristoteles'in *Poetika*'da onuncu bölümden yirmi beşinci bölüme değin yalnızca tragedya ve tragedya eserinin teknik ayrıntılarının üzerinde durmuştur demek yanlış olmayacaktır. Ancak kimi kısa kimi uzun olan bu bölümlerden onun tragedya özelinde sanat eserinden beklentilerinin ve ona göre olması gereken özelliklerin neler olduğunu tespit edebilmekteyiz. Örneğin, on dördüncü bölümün hemen başında, korku ve

157 Aristoteles, a.g.e., s. 30.

158 Aristoteles, a.g.e., s. 31.

159 Aristoteles, a.g.e., s. 33.

acımanın tragedya eserinde dekorla ya da olayla sunulabileceğini, ancak bunu olay örgüsü içinde verebilmenin daha makul olmakla birlikte ancak usta ozanların işi olduğu dile getirilmiştir.¹⁶⁰ Buradan anlaşılan odur ki, Aristoteles, her ne kadar bunu etraflıca işlememiş olsa bile, Aristoteles sanat eserinin öncelikli görevinin izleyicide oluşturacağı kathartik etkiye dayanarak sanat eserine bir değer ve rol biçmektedir. Sanatı bir eğitim aracı olarak değerlendirdiği anlaşılan Aristoteles, bu nedenle sanat eserlerine ciddiyle yaklaşmakta ve en çok üzerinde durduğu tragedyaya dair tüm detayları eserinde örnekleri ile incelemektedir.

Aristoteles, *Poetika*'da yirmi beşinci bölüme geldiğinde yine ön planda tragedyayı tutmakla birlikte genel manada şiir sanatından biraz daha söz etmektedir. Bu bölümde tüm sanatlarda doğruyla yanlışın bir ve aynı şeyi anlatmayacağını söyleyen Aristoteles,¹⁶¹ ozanın görevleri ile ilgili olarak şu düşüncelerini de sıralamaktadır:

"Genel olarak şiirde "olanaksız olan", ya kaba gerçeğin üstüne çıkmak ereğine dayanarak ya da baskın olan kamu görüşüne dayanarak açıklanmalıdır. Çünkü, şiirde, inanılabilir [olası] olan olanaksız, inamlır {olası} olmayan bir olanağı üstün tutulmalıdır (...) Akla aykırı olan şeyler de kamu görüşüne dayanarak açıklanmalıdır; bu şekilde onlar, hem haklı gösterilebilir, hem de zaman zaman onların akla aykırı olmadıkları gösterilebilir, (...) Çelişik gibi görünen bir şeyin gerçekte çelişik olup olmadığı, diyalektik'te yapılan çürütmelerde olduğu gibi araştırılmalıdır"¹⁶²

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere, Aristoteles için sanatçı sanatını icra ederken mutlaka belli sınırlar içerisinde kalmalı ve bir öğretici edası ile yapıtlarını meydana getirmelidir. Ayrıca Aristoteles'te sanat eserlerinin izleyicinin gözünde açık ve anlaşılabilir olması, böylelikle eserin hem sanatsal hem de felsefi ereğine ulaşabileceği vurgulanmış olmaktadır.

Poetika'nın yirmi altıncı ve son bölümünde Aristoteles, tragedyayı diğer sanatlara üstün tutarak önemli bir detaya da yer vermiştir. Ona göre tragedya ödevini sahnelenmese bile metin üzerinden gerçekleştirebilecek bir yapıya sahiptir. Bu bakımdan Aristoteles'te aslında sanat eserinin ortaya konuluş şeklinin ya da biçiminin değil, içeriğinin ön planda olduğu anlaşılmaktadır.

Aristoteles'in *Poetika*'sına ana hatlarıyla değindiğimizde anlaşılan odur ki,

160 Aristoteles, a.g.e., s. 39.

161 Aristoteles, a.g.e., s. 76.

162 Aristoteles, a.g.e., s. 82.

Aristoteles, sanata toplumsal bir vazife yüklemekte, sanat eserinden doğacak kathartik etki ile siyasal düzeninde ahlaki bakımdan arınmış bir topluluk öngörmektedir.

Poetika, her ne kadar bir tragedya ya da şiir araştırması gibi görünse de çağının ötesine bir sanat kuramı önermektedir. Bu sanat kuramına göre sanat ile etik kavramlarını aynı düzlemde birbirleri ile bağdaşım içinde ele almıştır. Çalışmanın bundan sonraki kısmında onun özellikle sanat ve etik ilişkisine ışık tutan belirlenimlerini ve bu belirlenimlerden ortaya çıkararak kendisine önemli bir yer edinen katharsis/kathartik etki kavramını ele alacağız.

3.3. ARİSTOTELES'TE SANAT VE ETİK İLİŞKİSİNE DAİR BELİRLEMELER

Sanat, sonraki dönemlerde oldukça farklı alanlara ayrılmış, tanımı üzerine henüz uzlaşılamamış ve kendi başına yepyeni bir kavram ve alan olarak karşımıza çıkmıştır. Aristoteles, sanatın modern dönemin tartışmalarından olan, "sanat sanat için midir, yoksa toplum için mi?" sorusuna aslında kendi çağından yanıt vermekte ve sanatın toplumsal bir görevi olduğunu savunmaktadır. Sanatın neliği üzerine kimi çıkarımlarda bulunsa da, Aristoteles çoğunlukla zanaat ve sanat ayrımı üzerinde durmuş ve sanatın kendi başına tanımı üzerine detaylı irdelemelere inmeye gerek duymamıştır. O, sanatın yalnızca kendi felsefesindeki işlevi üzerine yoğunlaşmıştır. Yine de felsefenin tarihi açısından erken dönemlere denk gelen Aristoteles'in çalışmaları ikendisinden sonraki sanat üzerine çalışmalara ışık tutmuş, yüzyıllar boyunca yapılan pek çok çalışmada referans kaynağı olmuştur.

Aristoteles, etik söz konusu olduğunda erdemlerden yola çıkarak erdemli bireylerden oluşan bir toplum tasavvur etmiştir. Temellerinin İıkçağ'a kadar dayanmakta olduğu görülen etik kavramı için Aristoteles politika felsefesi bağlamında tezler üreterek aslında toplumsal yapı ve devlet üzerinden bu konuyla ilgili çıkarımlar yapmış görünmektedir.

Aristoteles, sanatı salt kendi içinde sınırlandırarak bir sanat kuramı kurma peşine düşmemiş, aynı şekilde toplumsal yapıdan ve devlet'ten ayrı bir etik ya da ahlak kuramı da geliştirmemiştir. O halde Aristoteles'in kaygılarının toplumsal olduğu, sanat felsefesi

ve etik kavramsallaştırmalarında da bu kaygıdan yola çıktığı -çalışmanın önceki bölümlerinde de irdelendiği üzere- açıkça görülmektedir.

Aristoteles'e göre bilimde, sanatta ve eylemlerde 'doğruluk'tan söz etmek, doğruyu amaçlamak olası ve gereklidir. Ancak ona göre bilimdeki doğruluk ile sanat ve pratik eylemlerdeki doğruluk aynı şeyler değildir.¹⁶³ Bilimsel anlamda doğruluk yalnızca 'doğruluk' kavramı ile karşılanabilecek bir olgu iken, sanatta doğruluk 'güzellik', eylemde doğruluk ise 'erdemlilik' olacaktır. Sadece bu ayırımdan bile Aristoteles'in sanat ve etikteki eylemleri birbirine yakın tuttuğu kanısına ulaşmak mümkün görünmektedir.

Sanatta doğruluğun amacı her ne kadar güzelliği ortaya koymak olsa da, buradaki güzellik kavramından popüler manasıyla 'genel itibarı ile hoş a giden olgusalılık' anlamını çıkarmamak gerekir. Öyle ki Aristoteles, sanat eserlerinde güzellikten bahsederken her ne kadar güzelliğin matematiksel boyutları olduğunu dile getirmiş olsa da Baumgarten'in kavramlar dünyasına kazandırdığı estetik anlamını büyük ölçüde dışarıda bırakmıştır. Aristoteles'in söylediklerinden anlaşılan odur ki, sanat eserleri ahlaki işlevleri bakımından yararlı oldukça güzeldir.

Aristoteles'in felsefe tarihindeki ağırlığı ve çağını aşan bir filozof olduğu düşüncesi tüm felsefe tarihçilerinin üzerinde rahatlıkla uzlaşabileceği bir gerçektir. Pek çok alanda çalışmalar yapan bu filozofun fikirleri tabii olarak günümüze tam manasıyla eksiksiz bir şekilde ulaşamamıştır. Bu bakımdan Aristoteles'in sanat ve etik arasında kurmuş olduğu önemli bağı dolaylı yollardan ulaşmak mecburiyetinde kalıyoruz. Bu noktada birincil kaynak olarak çalışmanın en önemli dayanaklarından olan *Poetika* adlı eserine başvuruyoruz.

3.3.1. POETİKA'NIN AHLAKİ İZDÜŞÜMÜ: KATHARTİK ETKİ

Aristoteles'in etiği ayrı bir alan olarak değil, bir politika araştırması olarak ele almış olduğu yargısından hareketle esasında Aristoteles'in mutlu bireylerin bir arada

163 Ahmet Arslan, İlkçağ Felsefe Tarihi III: Aristoteles, İstanbul: İstanbul Bilgi Üni. Yay., 2007, s.235.

olduğu bir toplum düzenini arzulamakta olduğu söylenebilir. Burada, bir amaç olmaktan çok araç olarak görülen etik Aristoteles'te sanatı kendisine araç olarak seçmiştir. Sanat, insana pek çok şey katabilir ve fakat Aristotelesçi düşüncede sanatın insana katabilecekleri arasında kathartik etki yoluyla ulaşılmış bir arınma en büyük amaçtır.

Dilimize 'arınma' anlamında çevrilmiş olan katharsis kavramı bu noktada büyük bir önem arz etmektedir. Çünkü Aristoteles felsefesinde tek tek kavramları bağımsız birer olgu olarak değil, büyük bir bütünün parçası olarak gördüğümüzde ulaşılmaya amaçlanan toplum ve devletin Aristotelesçi anlamda 'arınmış' bireylerden meydana gelmesi gerektiğini görmek mümkündür.

Katharsis kavramı Aristoteles öncesinde kullanılsa da bu kavramla sanat bağlamında ilk defa Aristoteles'te karşılaşmaktayız. Ancak kavram, ilerleyen süreçte başka bilim dallarında da Aristoteles'teki anlamına yakın olarak kullanılmaya devam etmiştir. Örneğin Psikoloji biliminde ve psikanaliz alanında 'baskı altındaki düşünceleri bilinç düzeyine çıkararak çözümlenme'ye karşılık olarak katharsis kavramı karşılığını bulmuş ve bir terim olarak felsefeden ayrı bir disiplinde de kullanılagelmiştir.

Katharsis kavramının sanatsal bağlamındaki yeri ve anlamı üzerine yapılabilecek herhangi bir araştırmada başvurulabilecek ilk kaynağın tabiatıyla Aristoteles'in Poetika'sı olacağı söylenebilir. Aristoteles, Poetika'da katharsis kavramını tragedya ile ilişkilendirerek acıma ve korku duyguları ile ruhu tutkularından arındırma olarak açıklamaktadır. Bu durumda katharsisi, ruhu sanat eseri karşısında doğal olarak ortaya çıkan duygularla arındırma durumu; kathartik etkiyi de tutkularından arındırıcı etki olarak yorumlayabiliriz. Aristoteles'in de üzerinde durduğu gibi kathartik etkiye dair çıkarımları elde etmenin en önemli yollarından ilki onun *Poetika*'da geniş yer ayırdığı tragedya sanatına başvurmadır.

Aristoteles, *Poetika*'da 'tragedya', 'komedy', 'epos', 'dithrambos şiirleri' gibi edebi türleri şiir dalları altında incelemektedir. Bu türler içinde en yetkin sanat olduğunu düşündüğü tragedya ise bir önceki bölümde incelediğimiz üzere eserde en fazla söz edilen sanattır. Tragedya sanatında kathartik etki önemli bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Günümüzde acıma ve korku duyguları ile ön plana çıkan kimi olay, sanatsal etkinlik ya da haber için de 'trajik' kelimesinin kullanılması, kathartik etkinin tragedyalardan ortaya çıkmış bir kavram olabileceğini düşündürmektedir.

Poetika'da Aristoteles, katharsis kavramından ya da kathartik etki söyleminden doğrudan bahsetmemiştir. Onun eserindeki katharsis ve kathartik etki kavramlarını dolaylı olarak elde etmekteyiz. Bir önceki bölümde Aristoteles'in *Poetika*'sına dair genel izlenimlerden bahsedip eserin genel çerçevesini çizmeye çalışırken bahsettiğimiz gibi, Aristoteles sanata toplumsal bir amaç yükleyerek bir bakıma toplumdaki insanların sanat ile kendilerini arındırma yönteminden söz etmekteydi. Bu etkinin uyandırılması için de tragedya yazarlarına büyük roller yükleyen Aristoteles onları adeta bir eğitimci konumuna getirmiştir.

Antik Yunan toplumunun tarihselliği içinde bilinen bir gerçek olarak Yunan toplumları geçiminin büyük çoğunluğunu deniz ticaretine dayandırmaktaydı. Yunan toplumu Antik dönemde göreceli olarak diğer toplumlardan daha müreffeh bir hayat tarzına sahip olup kendilerine ayırabilecek daha çok vakit elde edebilmekteydiler. Bu durum felsefenin Yunan'da başlamasının birincil etkeni olarak felsefe tarihçileri arasında kabul görmüştür. Günlük faaliyetlerinin dışında kendileri ve çevreleri ile daha çok ilgilenebilecek olan toplum öğrenmeye açık, sanatsal faaliyetlere düşkün bir görünüm sergilemekteydi. Bu nedenle Aristoteles ve öncesinde Sokrates toplumu eğitmenin bir aracı olarak toplumsal faaliyetlerden bahsedegelmişlerdir.

Her toplumda olduğu gibi alışlagelmişin ötesine geçen düşünceler Yunan toplumu tarafından da çeşitli tepkilere maruz kalmıştır. Bu tepkilerin bir sonucu olarak Sokrates'in baldıran zehrini içmek zorunda kalması örnek olarak sunulabilir. Şüphesiz Aristoteles de Sokrates'in başına gelen bu talihsizlikten yola çıkarak, kasıtlı veya hayatta kalma güdüsünün bir sonucu olarak, ondan farklı yöntemler geliştirmek durumunda kalmıştır. Bu yöntemler içinde en etkili olanlardan biri de katharsistir.

İnsanın doğasında yer alan acıma ve korku duyguları *Poetika*'da sıkça geçen kavramlardandır. Aristoteles, katharsisi sağlamanın yöntemini özellikle bu iki başat duyguya yüklemektedir. Katharsisin, bugünkü popüler anlamıyla bir 'empati' kurma sürecinden yola çıktığını varsayarsak "korku" ve "acıma" kavramlarının kathartik etkiyi meydana getirmede ne denli etkili kavramlar olabileceği de açıktır. Bu düşüncemizi *Retorik*'ten şu alıntılarla desteklemek mümkündür:

"(...) bizim gibi olan kimselere acıma duyarız; çünkü bütün budurumlarda, aynı talihsizliğin bizim başımıza da gelebilmesi, daha olasıdır. Burada da şu genel ilkeyi anımsamalıyız: Kendimiz için korktuğumuz şey

*başkalarının başına gelince bizde acıma hissi uyandırır.*¹⁶⁴

Acıma duygusuyla empatik bir biçimde başkasına acıyan izleyici, aynı durumun kendi başına gelmesinden korkarak hırslarından ve arzularından bir anlığına da olsa uzaklaşmakta ve Aristoteles'in sanat eserlerine yüklediği en önemli vaziflerden olan kathartik etkinin altına girmektedir. Böylelikle esasında içsel bir süreç yaşayan kişi nihayetinde kendi bireysel eğitimini almış olmakta, buradan hareketle de daha sağlıklı bir toplumun yapısı oluşturulmaktadır.

Aristoteles, kendi felsefesinde ideal bir devlet ve toplum yapısını bizlere açıkça sunmaktadır. Ancak bu ideal yapının tek tek bireyler tarafından oluşturulmak zorunda olduğu da açık bir gerçektir. Bu düşünce ve zorunluluktan hareketle Aristoteles'e göre önce insan eğitilmeli ve erdemli kılınmalıdır ki sağlıklı bir toplum ve nihayetinde devlet meydana gelsin. Bireyin eğitimi denildiğinde akla ilk olarak gelecek unsur tabii olarak formel yollarla yapılan ve yayılan eğitim faaliyetleri olacaktır. Ancak Aristoteles, sanatı ve sanatsal faaliyeti de işin içine katarak bireyin eğitimini informal bir tabana yaymakta ve kişinin kendi eğitimini yine kendi insan doğasında bulunan olanaklar ile sağlayabilmesini amaçlamaktadır. Bu olanaklardan en güçlüsü de yine insanı insan yapan akıl ve bu akılı etkileyebilecek, eğitebilecek duygular olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu noktada kathartik etkinin Aristoteles'in idealindeki devlet ve toplum düzeninin kurulmasını ve sonrasında korunmasını sağlayacak bireyleri oluşturacak bir unsur olduğu, bu amaç için Aristoteles'in sanata mutlak suretle büyük önem verdiği anlaşılmaktadır.

3.3.1. TRAGEDYA ve AHLAKİ ETKİLERİ

Tragedya, *Poetika*'da üzerinde en çok durulan sanat etkinliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Aristoteles'in sanata yüklemiş olduğu anlam ve sorumluluklar bakımından sanat dalları arasında bir ayırım yapmış olduğu söylenemese de, onun çerçevesini çizdiği sanat teorisi elbette her sanat dalında kendisini en iyi biçimde gösteremeyecektir. Bu nedenle *Poetika*'da tragedya kavramı kendisine geniş bir yer bulurken aynı eserde epik

164 Aristoteles, Retorik, (çev. Mehmet H. Doğan), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2. b, 1995, s. 118.

şiiir ile tragedyanın karşılaştırılması da kaçınılmaz hale gelmiştir.

Tragedya, ahlaki açıdan ağırbaşlı, başı ve sonu olan, buna bağlı olarak belirli bir gelişimi takip eden ve belli bir uzunluğa sahip eylemin taklididir.¹⁶⁵ Tragedyanın sanat anlamında geliştirilmiş ve güzelleştirilmiş bir dili olması onu sadece bir öykü olmaktan ayırır. Olayların birbirine sıkıca bağlı olduğu tragedyalarda anlatılanlar eylem halindeki kişilerce temsil edilerek gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle tragedyaların mimetik kapasitesinin diğer şiir türlerine kıyasla daha yüksekte olduğu söylenebilir. "Tragedya, ki şilerin değil, tersine onların eylemlerinin, mutluluk ve felaket içinde geçen bir hayatın taklididir. Mutluluk ve felaket eyleme dayanır; hayatımızın son ereği ise eylemdir."¹⁶⁶ diyen Aristoteles, bu söylemiyle tragedyanın hayata daha yakın bulunduğunu belirtmiş olmaktadır. Tragedya, sahip olduğu bu nitelikler neticesinde katharsisi pratik olarak daha etkili bir biçimde gerçekleştirebilecek bir güce sahip olmaktadır. Bu etkiyi istenilen düzeyde gerçekleştirebilmesi için de tragedya oyuncularının belirli niteliklere sahip olmaları gerekmektedir. Bu bakımdan tragedya eserinde oyuncuda aranması gereken en temel nitelik "uygunluk" ve "inandırıcılık" olarak betimlenir. Bu bağlamda inandırıcılık ile kastedilen unsur özellikle temsilde yer alan oyuncunun gerçek hayatta varolabilecek insanlara benzemesidir.

*"Antik Yunan tragedyaları insana her yeni durumda yeniden düşünme, yeniden değerlendirme alışkanlığı aşıl原因 oyunlardır (...) Örneğin cesaret gibi erkeğe özgü bir karakter, kadın için hiç de uygun değildir; çünkü genel olarak böyle bir karaktere (cesaret) kadında alışılmamıştır"*¹⁶⁷

Aristoteles'in tragedyada oyuncu olarak uygun ve inandırıcı olanı işaret etmesi elbette salt sanatsal kaygılarla da ifade edilebilir bir durum olarak değerlendirilebilir. Ancak genel anlamda sanata ahlaki bir misyon yüklemesi nedeniyledir ki Aristoteles'in bu tutumu sanatsal bir kaygıdan daha çok, katharsisi daha etkili bir biçimde meydana getirme arzusu ile ifade edilebilir.

Aristoteles, tragedyada yalnızca oyuncuların inandırıcılığını değil, bununla birlikte tragedyanın hayatın içinden olabilmesi için başka nitelikleri de ön plana çıkarmıştır. Bunlardan biri de tragedyadaki olayların zamansal sınırlaması ile ilgilidir.

165 Aristoteles, Poetika, (Çev. İsmail Tunalı), İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987, s. 23.

166 Aristoteles, a.g.e., s. 24.

167 Sevda Şener, "Klasikten Moderne Tiyatro Yazarının Etik Duyarlılığı", Erdem, Sayı: 44, (2006) s. 29.

Aristoteles, tragedyada öyküyü, güneş in doğuşu ve batışı arasında geçen zaman içinde tamamlamaya çalışmaktadır.¹⁶⁸ Böylelikle izleyici tragedyada zamansal anlamda mantıksal bir bütünlüğü yakalamaya daha yakın olmaktadır.

Tragedya'da tesadüflere yer verilmeyip tüm anlatılanların belirli bir neden-sonuç işleyişine bağlı oluşması, olayların olasılıklı ve kimi durumlarda zorunluluk ilkesi içinde gerçekleşmesi yukarıda sayılan durumlar ile de bir araya gelerek eserde hem mantıksal, hem de anlamsal açıdan bütünlüğü meydana getirmektedir. Kendi içinde bütünlüğe ulaşan eser gerçek hayattakine uygun ve inandırıcı oyuncular ile de hem sanatsal bakımdan hem de katharsisi gerçekleştirme anlamında kuvvetli bir yapıya sahip olacaktır.

Aristoteles'in sanat anlayışının onun etik anlayışından bağımsız olmadığını değerlendirdiğimizde görünen odur ki Aristoteles'in *Poetika*'da tragedya üzerinde daha çok yoğunlaşması tragedyanın ahlaki açıdan daha etkili olabileceği fikri ile doğru orantılıdır.

Tragedyada karşımıza çıkan bir başka kavram "baht dönüşü" kavramıdır. Baht dönüşü, kısaca olaylar zincirinin mutluluktan felakete veya felaketten mutluluğa dönüştüğü nokta olarak tanımlanmaktadır. Aristoteles, baht dönüşünün tragedyadaki kişi tarafından algılanmasını da "tanınma" olarak tanımlamıştır. Baht dönüşü ile tanınma süreci tragedyada olasılık ve zorunluluk ilkelerine bağlı bir şekilde meydana gelmektedir. Bu değişim, felsefî anlamda baht dönüşünü hareketin zıt yönde gelişmesi ve tanınmayı da bilgisiz olma durumundan bilgili olma durumuna geçiş olarak anlamlı kılmaktadır.

"...örneğin Oidipus'da çoban, sevindirici bir haber vermek, onu annesiyle ilgili korkulardan kurtarmak için Oidipus'a gelir. Ama Oidipus'un geçmiş ini örten örtüyü kaldırmakla dü şündüğünün tam tersi bir etki yapar."¹⁶⁹

Tragedya kahramanı baht dönüşünü, mutluluktan üzüntüye doğru yaşar. Ancak bu dönüş, kahramanın bir kusurunun sonucu olarak değil, bir hata sonucu gerçekleşmelidir. Öyle ki, bu hata ya da zayıflık seyirciyle bulunduğu ilk anda düşmanlık ya da nefret duygularını uyandırmayacak, seyircinin anlayışla karşılaşması söz konusu olacaktır. Tragedyaların merkezindeki yazgı olgusunun temelinde de, karakterin erdem

168 Aristoteles, a.g.e., s. 21

169 Aristoteles, a.g.e., s. 34.

yoksunluğuna değil bu hata ve bir tür “bilmeden eyleme” durumuna gönderme yapılmış olunacaktır. Bylelikle, baht dönüşü ve tanınmaya bağlı eylem; korku ve acıma duygularının uyanmasıyla, izleyeni katharsise götüren bir olgu olarak karşımıza çıkacaktır.

Poetika, tragedyanın temel niteliklerinin belirlenmesi üzerinde epey detaylı bir çalışma olarak değerlendirilebilirken, tragedyanın ya da sanatın ahlaki devi yahut belirleyiciliği üzerinde detaylı tespitler yapmamaktadır. Bu durum, Aristoteles'i bir sanat ya da estetik kuramcısı olarak düşünerek doğrudan sanat ve etik ilişkisi kurmaya çabalayan bir filozof olma yolunda işaret etmeyi güçleştirmektedir. Ancak Aristoteles'in felsefesi çerçevesinde tragedyanın *Poetika*'daki durumu incelendiğinde, dolaylı olarak da olsa, onun felsefesinde sanat-etik ilişkisinin varlığından söz etmek olanaklı görünmektedir. Bu yönüyle Aristoteles, felsefe tarihi açısından sanatın insan hayatındaki yeri ve önemi ile sanatın etik ile olan ilişkisi üzerine nc bir filozof olmuştur. Aristoteles'in sanat ve etik arasında ağlar boyunca çeşitli filozoflar, sanat kuramcıları ve sosyal bilimciler arasında sürecek "sanat-etik ilişkisi nedir ve olanaklı mıdır?" sorusuna çağının ötesinde etkiler bırakacak belirlemelerde bulunduğunu söylemek şu halde mümkün görünmektedir.

3.4. ARİSTOTELES'İN İZİNDEN: ANDREI TARKOVSKY'DE SANAT

Aristoteles, bir filozof olarak sanata felsefi bir bakış getirerek ona birtakım işlev ve sorumluluklar yüklemiştir. Ancak Aristoteles'in kendisi bir sanat üreticisi olmadığı gibi yalnızca çağının olanakları içerisindeki sanat eserleri ile ilgili çıkarımlarda bulunabilme fırsatını yakalayabilmiştir. Aristoteles'in yaşadığı dönemde sanatsal faaliyetler çeşitlilik bakımından oldukça kısıtlı olmasına rağmen o, etik ile ilişkisini kurduğu sanat etkinliklerini bu dar örneklemden de olsa ifade edebilmiştir.

Modern dönemlerde bilimlerin birbirinden ayrılıp çeşitlenmesi ve hatta yeni bilim dallarının türemesi gibi sanat etkinlikleri de İlkçağ'dan günümüze değişerek ve çeşitlenerek, kendisine yeni yollar bularak ilerlemiştir. Modern dönemlerde karşımıza çıkan en yeni sanatlardan biri olan 'sinema' da Aristotelesçi anlamda etik etkileri ön plana alınarak değerlendirilebilir mi? Yahut Aristoteles'in sanata ykledeği anlamı

günümüzdeki sanat etkinliklerinde de bulabilmek mümkün müdür? Bu sorulara bir cevap oluşturabilmesi bakımından bu bölümde Andrei Tarkovsky'nin sanat görüşüne kısaca değinilecektir.

Aristoteles'e göre sanatçının ödevi, gerçekten olan şeyi değil, tersine, olabilir olan şeyi, yani olasılık ya da zorunluluk yasalarına göre olanaklı olanı anlatmaktır. Bu noktada -daha önce de belirtildiği üzere- Aristoteles tarihçiyle bir karşılaştırma yapar ve tarihçinin olanı yazarken, şairin olabilir olanı yazdığını belirtir. Bunun için şiir, tarih yapıtına oranla daha felsefi olduğu gibi, daha üstün olarak da değerlendirilebilir. Çünkü şiir, daha çok genel olanı, tarihe tek olanı anlatır. Sanat bize genel insanlık durumlarını anlatma potansiyeline sahiptir. İnsan eylemleri tam da etiğin ortaya çıktığı yerdir. Etik değerlendirme yaparken biz eylemlere bakarız. Fakat kişisel eylem evrenimiz oldukça kısıtlıdır. Geçmişte Tragedya aracılığıyla başkalarının eylemleri üzerine düşünerek/içselleştirerek ruhsal bir arınma yaşama imkanından söz edilmekteydi (*katharsis*). Günümüzde ise *katharsis*in sinemayla gerçekleştirilebileceğini öne süren kişi ünlü Rus yönetmen Andrei Tarkovsky olmuştur. Tarkovsky, yalnızca bir yönetmen değildir, aynı zamanda sinemanın özü ve olanakları üzerine düşünen bir sinema "filozof"udur. Tarkovsky, bir yandan filmleriyle felsefe yaparken, yani filmlerinde felsefi sorunları ele alırken -ki bunların çoğu insanın varoluşunun anlamı ve amacı hakkındadır- diğer yandan sanat felsefesi yapmaktadır, yani o, sanatın neliği ve amacı üzerine düşünür. Tarkovsky, sanat felsefesinde bir yandan dal ayrımı olmaksızın genel olarak sanatın doğası, amacı, kimlere sanatçı denilebileceği gibi konular üzerinde düşünürken, bir yandan da sanatın bir dalı olarak hatta en yüksek formu olarak gördüğü sinema sanatını, kendine özgü olanakları bakımından ele alarak bir sinema kuramı ortaya koymaktadır.¹⁷⁰

Sinema tarihinin en önemli yönetmenlerinden olan ve aynı zamanda bir sinema/sanat kuramcısı sayılan Tarkovsky'ye göre sinema, yeni bir sanat fenomeni olarak seyirciyi etkilemiş ve insan dünyasında bir daha asla vazgeçilemeyecek bir sanatsal etkinlik haline gelmiştir.¹⁷¹ Sinemanın yalnızca bir gösteri veya basit bir temsil olmanın ötesinde bir sanat alanı olarak kendisini sunabilmesi için de bu alanda üretim

170 Andrey Tarkovsky, Zaman İçinde Günlükler, (çev. Seda Kervanoğlu Hay), İstanbul: +1 Yayıncılık, 2006, s.7.

171 Andrey Tarkovsky, Mühürlenmiş Zaman, (çev. Füsün Ant), İstanbul: Afa Yayıncılık, 1992, s.99.

yapanların sinemanın işlevi, amaçları ve olanakları üzerine düşünceler ortaya çıkarması beklenmektedir.

Genellikle insanın varoluşunun amacı ve anlamına dair sorgulamalar içeren, felsefi temellere oturan filmleri ile Tarkovsky, sanat ve etik arasındaki bağı Aristotelesçi anlamda en iyi kuran sanatçıların başında gelmektedir. Bu bağlamda Tarkovsky'nin sinema sanatının arka planında Aristoteles'in felsefesinin izlerini görmek mümkündür.

Aristoteles'in her insan etkinliğinin bir amacı olduğuna dair savını kendi etkinliği ile ilişkilendiren Tarkovsky'ye göre sinema sanatının amaçlarının belirlenmesi de son derece önemlidir.¹⁷² Tarkovsky'de sanat, ideal olana duyulan özlemi ifade etmektedir. Ancak ideal olana duyulan özlemden doğan sanat kendi ürünlerinde yalnızca ideal olanı resmetmez. Sanat eserleri, istenmeyen, kötü, kısaca ideal olmayan durumları seyirciye sunarak esasında ideal olanın izleyici tarafından düşünülmesini arzulamaktadır.

Tarkovsky de tıpkı Aristoteles gibi sanata ve sanatçıya toplumsal ve ahlaki sorumluluklar yükler. Ona göre sanat eseri manevi temeli bulunan ve insanlığa dair umutlar taşıyan, kişileri düşünmeye ve bir sonuç çıkarmaya yönelten tarzda olmalıdır. Bu temelden uzak eserler ise ne kadar yankı uyandırılırsa uyandırsınlar Tarkovsky için asla bir 'sanat eseri' olarak kabul görmezler. Tarkovsky, temelinde ahlaki ve toplumsal kaygıları barındırmayan eserler için 'entelektüel analiz' tabirini kullanmakta ve tarihin en büyük entelektüel analizcilerinden biri olarak da Picasso'yu göstermektedir.¹⁷³

Aristoteles'in sanatı bir bilgi türü olarak gördüğü gibi Tarkovsky de sanatı bir bilgi türü olarak görmektedir. Ancak sanatın bir bilgi türü olması onu öğrenilebilir bir niteliğe sokmamakta yalnızca içsel yaşantılarla ulaşılabilecek bir bilgi olduğunu ifade etmektedir. Burada sözü edilen içsel yaşantı da şüphesiz katharsis kavramını çağrıştırmaktadır. Tarkovsky, sanatın insanların manevi yaşantısına katkıda bulunduğunu düşünmektedir. Ona göre sanat ile edinilen bilgi bilimsel bir bilgi gibi değil, Aristoteles'in yaklaşımına uygun olarak kendi özüne dönük bir bilgi şeklinde değerlendirilmektedir.

Tarkovsky'e göre, sanatın anlamı ve varlık nedeni hakkında düşünmeye

172 Tarkovsky, a.g.e., s. 11.

173 Tarkovsky, a.g.e., s. 133.

yanaşmadan onu ele alıp değerlendirmeye kalkan bir kişinin, bir sanat eseri hakkında yaptığı yorumlar, kaba ve basit yorumlar olmaktan öteye gidemez; bu kişinin, “hakiki” bir sanatçı olması da imkânsızdır. Tarkovsky, böyle bir insanın savlarını, gökkuşağını tanımlamaya çalışan doğuştan kör bir adamın savlarına benzetir. “Bu kör insan, bir sanatçının gerçeği başkalarına açıklayabilmek uğruna çektiği acılara karşı tamamen duyarsız kalacaktır.”¹⁷⁴

Tarkovsky’e göre sanat, ideale duyulan özlemden doğar. Fakat Tarkovsky, amacının sanatta dünyevi “pislik”ten kaçınmak olmadığını vurgular; yani sanatın ideale özlem duyuyor olması, onun doğrudan doğruya ideal konuları göstermesi değil, kusurlu şeyleri göstererek, ideal olanı seyirciye düşündürmesidir: “Sanatsal görüntü daima, birinin yerine ötekini, büyüğün yerine küçüğü geçiren bir göstergedir. Canlıdan söz etmek isteyen sanatçı ölüden bahseder, sonsuz hakkında konuşabilmek için, sınırlı olanı sunar.”¹⁷⁵

Tarkovsky’e göre, sinema sanatı diğer sanat dallarıyla karşılaştırıldığında sanatın sağlayabileceği türde bilgiyi en yüksek düzeyde insanlara sunma olanağına sahip olan sanattır. Tarkovsky, “sinemanın, insanlığın gerçeği daha geniş bir şekilde benimsemek için gereksindiği teknoloji çağının bir aracı olarak doğduğunu” söyler. Ona göre, “her sanat dalı, tinsel ve duygusal dünyamızın ancak bir yanını kavrayabilir”¹⁷⁶ Bu bağlamda sinema da, hayatın özgül bir parçasını, dünyanın henüz kavranamamış bir boyutunu, diğer sanatlar tarafından ifade edilememiş bir boyutunu yansıtmak üzere doğmuştur.¹⁷⁷

Yaşadığı dönemin şartlarının etkisinde kalmış olan Tarkovsky, insanlığın geleceğine karşı karamsar bir tutum taşıyan sanatçılardandır. Ancak, bu karamsarlık sanatçıyı umutsuz bırakmamış aksine onu üretmeye yöneltmiştir. Tarkovsky yapıtlarında sanatsal amacını ortaya koyabilmek için genellikle kötü durumları yansıttığı sahneleriyle Aristotelesçi anlamda bir kathartik etki uyandırmayı amaçlamıştır. Bu görüşe onun şu sözlerinden ulaşmak mümkündür:

“Sanatsal bir yapıyla onu algılayanlar arasında oluşan o özel gerilim alanında insanlar; varlıklarının, o andan itibaren serbest kalmak için baskı yapan en iyi yanlarının bilincine varırlar. Böyle anlarda, olanaklarımızın

174 Tarkovsky, a.g.e., s. 48.

175 Tarkovsky, a.g.e., s. 45.

176 Tarkovsky, a.g.e., s. 96.

177 Tarkovsky, a.g.e., s. 95.

*tükenmezliğinde, kendi duygularımızın derinliğinde kendimizin farkına varır, kendimizi keşfederiz."*¹⁷⁸

Tarkovsky, kendi içinde yaşadığı karamsarlığı umut kırıcı bir etki olarak görmemektedir. Ona göre sanat eserleri umut kırıcı olmamalıdır. Tarkovsky'nin bu bağlamda trajedilerden etkilendiğini söylemek mümkün görünmektedir. Ona göre trajedi umut kırıcı değildir.¹⁷⁹ Tarkovsky'nin sahnelerinde yer verdiği yıkımlar esasında izleyicide bir umut hissi oluşturmak için kullanılmaktadır. Çünkü o, daha önce de değindiğimiz üzere katharsisi meydana getirmeyi amaçlamakta ve bu bağlamda trajedinin de insanı arındırdığını ifade etmektedir. Nitekim, Aristoteles de trajedilerde hayatın olağan akışına uygun olarak mutluluktan üzüntüye giden olay akışını işaret etmiştir. Bu bağlamda Aristoteles'in felsefi olarak gerçekleştirmek istediği, baht dönüşü ve tanınma kavramlarıyla açıklanan bu sürecin benzerini Tarkovsky'nin eserlerinde görmek mümkündür.

Aristoteles'in sanata ve sanatçıya yüklemiş olduğu anlam ve sorumluluklar çağının ötesine geçerek içinde bulunduğumuz çağa kadar çeşitli sanat alanlarında kendisini göstermiştir. Aristoteles'in özellikle trajediden yola çıkarak önemine değindiği katharsis anlayışının kendisinden asırlarca sonra, kendi zamanında olmayan bir sanat alanında ortaya konulmuş olması elbette bir tesadüf değildir. Aristoteles'in *Poetika*'da sanat eserlerinin amaçlarına ve işlevlerine yönelik meydana getirdiği kavramsallaştırmalar ilerleyen dönemlerde karşılık bulmuştur.

Poetika her ne kadar başlı başına bir sanat kuramı olmasa da ektiği tohumlar ile sanat kuramlarını ve kuramcılarını etkilemeyi başarmıştır. Bu bağlamda *Poetika*, Tarkovsky örneğinde olduğu gibi, özellikle sanat ve etik ilişkisinin sistematik bir biçimde bir araya getirilmesini ve ortaya çıkarılmasını olanaklı kılmıştır.

178 Tarkovsky, a.g.e., s. 49.

179 Tarkovsky, a.g.e., s. 58.

SONUÇ

İnsan içinde yaşadığı çağlar boyunca doğaya ve kendisine dair hep bir merak içinde olmuş, ancak insanların pek azı bu merak ve bilme arzusuyla felsefi ya da bilimsel bir yolda yürümeye çalışmıştır. Tarihi çağlar ve koşullar değişse de, insanın özüne dönük soru ve sorunları ile kendisi dışında var olan dünyaya bakışı hep belirli kavramlar üzerinden yürütülmüştür. Bu kavramlardan 'etik' ve 'sanat' kavramlarının izleri İlkçağ'a, Platon ve Aristoteles'e kadar gitmektedir. Felsefenin ve bilimsel düşüncenin yeşerdiği Antik Yunan coğrafyasında Platon ve Aristoteles'in kavramsallaştırmaları ve gerek kendileri gerekse kendinden öncekilerle hesaplaşmaları etkilerini içinde bulunduğumuz çağa değin sürdürebilmiştir.

Sanatın ve sanatsal yaratmanın neliği ile insanla olan ilişkisi ve insana etkisi üzerine yapılan ve çağlar boyu devam eden akıl yürütmelerden herkesin üzerinde hemfikir olabileceği bir sonuç elde edilememiştir. 'Sanat' kavramı, kavram olarak içinde bulunduğumuz çağın da en önemli problemlerinden birisidir. İnsanların doğanın ürettiklerine ek olarak estetik kaygıları dikkate alarak meydana getirdiği her üretimin 'sanat' olarak değerlendirilmesini savunanlar olduğu gibi, sanata başlı başına yeni ve özgün anlamlar yükleyen kimi görüşler de mevcuttur. Bu bağlamda İlkçağ Antik Yunan coğrafyasında üzerine kafa yorulan tanımlamalardan biri de sanat kavramı olmuştur. Sanatın kendi tarihselliği içinde felsefi düzlemde ilk defa ele alınması Platon'la başlayan ve Aristoteles'le devam eden bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sanata dair Platon'la başlayan ve Aristoteles'le devam eden çalışmalardan her iki filozofun da esasında salt 'sanat' kavramı üzerine bir kuram meydana getirme maksadı ile değil, toplum ve devlet düzeni üzerinde sanatın rolü ve yeri ile ilgili soruşturmalarda bulunduğu ifade edilebilir. İlkçağ'daki şartlarla bugünkü şartlar ele alındığında 'sanatsal faaliyet' ürünü olarak değerlendirilebilecek etkinlikler arasındaki nicel farklılıklar günümüzdeki sanat ile İlkçağ sanatı arasındaki temel farklılıklardan biridir. Aristoteles, kendi döneminde sanat ve zanaat arasındaki farklılıkları ortaya koymaya çalışarak o dönem içinde sanatların bir sınıflandırmasını meydana getirmiştir.

Geneli itibarı ile Aristoteles'in felsefesi değerlendirildiğinde onun bugün "sosyal

bilimler"deki tartışmalara dahil edebileceğimiz düşünceleri birbiri ile tamamlayıcı ve destekleyici bir bütünlük içinde görünmektedir. Aristoteles felsefesinin temelinde erdemli bireylerden oluşmuş bir toplum düzenini ortaya koyabilmek adına yapılan akıl yürütmelerin olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Aristoteles sanat üzerindeki fikirlerini yalnızca sanat için değil toplum için de ele almıştır. Böylece Aristoteles'te sanat kavramını yalnızca sanatın neliği üzerinden değil, sanatın ve sanatçının işlevi üzerinden değerlendirme zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

Aristoteles, etik üzerine yaptığı akıl yürütmelerden önce, etiğin bir 'politika' soruşturması olduğunu ifade ederek yola çıkmaktadır. Etik kavramı varlığını ve etkinliğini her çağda sürdürmüş, her dönemde temelinde olanlara ek olarak yeni ve farklı eklemelerle yoluna devam etmiştir. Aristoteles'in etiği politik bir tabanda incelemesi ile günümüzdeki koşullara bakıldığında bu bağlamda çok büyük farklılıklar görülmemektedir. Devletlerin kurulup yıkıldığı, politik çalkantıların her coğrafyada hüküm sürdüğü Birinci ve İkinci Dünya Savaşı yıllarında da 'etik' politik alanda üzerinde tartışılan bir kavram olmuştur.

Aristotelesçi anlamda ideal devlet ve toplum düzeninde etik varlığı yadsınamayacak bir kavram olurken, Aristoteles'in sanatı da etik amaçlara hizmet eden bir faaliyet alanına sahip görünmektedir. Aristoteles sanatı etiğin, etiği de politikanın temelini alarak ideal politik birliğe ulaşma yolunda akıl yürütmeler gerçekleştirmiştir. Bu düşünceden hareketle Aristoteles'in sanat felsefesi ile etiği arasında sıkı bir ilişki kurulabilmesi olanaklı hale gelmiştir.

Aristoteles'te sanat ve etik arasında kurulabilecek bir ilişkinin onun eserleri üzerinden takibi yapılmak istendiğinde elimizdeki ilk kaynak *Poetika* olmaktadır. Çünkü *Poetika* her ne kadar başlı başına bir sanat kuramı olarak değerlendirilemese de *Poetika*'nın Aristoteles felsefesinde konumlandığı yer Aristoteles'in sanata, sanatçıya ve sanatsal faaliyete biçmiş olduğu rolü ve sanatın etik işlevlerini ortaya çıkarmaktadır.

Aristoteles'e, Aristoteles'in sanat felsefesine ya da etiğine ilişkin pek çok akademik çalışma yürütülmüştür. Ancak bu akademik çalışmaların büyük çoğunluğu Aristoteles'in kavramsallaştırmalarının derinlemesine analizi şeklinde meydana gelmiştir. Oysa Aristoteles'te tek tek kavramların birbirinden bağımsız bir şekilde ele alınması onun felsefi görüşündeki bütünlüğün gözden kaçmasına sebep olmaktadır.

Aristoteles'te kavramlar birbirleri ile sıkı bir ilişki içinde belirli bir sistematığe dönüktür. Bu çalışmanın konusu olan sanat ve etik ilişkisi de bu sistematığın bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aristoteles'in gerek sanat gerekse etik görüşünde Platon'dan keskin çizgilerle ayrıldığı önemli pek çok nokta bulunmaktadır. Fakat Aristoteles her iki kavrama ait akıl yürütmelerinde tamamen Platon'dan farklı noktalarda durmaktadır denilemez. Aristoteles'in felsefi düşüncelerinin oluşmasında ve hatta değişmesinde Platon'un izlerini görmek mümkündür. Ancak Aristoteles, Platon'la hesaplaşarak felsefe tarihinde, felsefe adına yeni yol ayrımları açmayı başarabilmiştir.

Çağının ötesine etkisini ulaştırabilen Aristoteles'in sanata etik bağlamında biçmiş olduğu rol kendisinden sonraki sanat kuramlarının şekillenmesinde de etkili olmuş, sanat faaliyetleri çağlar boyunca çeşitlenirken en yeni sanat dalı olarak sayabileceğimiz sinemada dahi bu etkinin izleri görülür hale gelmiştir. O halde Aristoteles'in sanat ve etik kavramları arasında kurmuş olduğu ilişkinin sanat ve felsefe alanında belirli bir temele oturduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- ARİSTOTELES, Eudemos'a Etik, (çev. Saffet Babür), Ankara: BilgeSu Yayıncılık, 2015.
- ARİSTOTELES, Felsefeye Çağrı (Protreptikos) (çev. Ali Irgat), İstanbul: Sosyal Yayınlar, 2003.
- ARİSTOTELES, Metafizik, (çev. Ahmet Arslan), İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1996.
- ARİSTOTELES, Nikamakhos'a Etik, (çev. Furkan Akderin), İstanbul: Say Yayınları, 2015.
- ARİSTOTELES, Poetika, (Çev. İsmail Tunalı), İstanbul: Remzi Kitabevi, 1987.
- ARİSTOTELES, Retorik, (çev. Mehmet H. Doğan), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2. b, 1995.
- ARSLAN Ahmet, İlkçağ Felsefe Tarihi II: Sofistlerden Platon'a, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- ARSLAN Ahmet, İlkçağ Feslefe Tarihi III: Aristoteles, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- ARTUT Kazım, Sanat Eğitimi: Kuramları ve Yöntemleri, İstanbul: Anı Yayıncılık, 2004.
- BAĞLI Mazhar, Modernizme Direnen Estetik, İstanbul: Kapı Yayınları, 2010.
- BAKIR Melih, Aristoteles' in Politika Felsefesinde Yurttaşlık Anlayışı, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- BARNES Jonathan, Aristoteles, (çev. Bahar Öcal Düzgören), İstanbul: Altın Kitaplar, 2002.
- BRETERON Geoffrey, Principles of Tragedy: A Rational Examination of the Tragic Concept in Life and Literature Florida: U of Miami P, 1968, s. 11- 22.
- CEVİZCİ Ahmet, Felsefe, İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2008.
- CEVİZCİ Ahmet, Felsefe Sözlüğü, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002.
- COLLINGWOOD Robin George, The Principles of Art, USA: Oxford University Press, 1958.

- COPLESTON Frederick, Aristoteles, (çev. Aziz Yardımlı), İstanbul: İdea Yayınevi, 2013.
- ÇÜÇEN Abdulkadir, Felsefeye Giriş, Bursa: Asa Kitabevi, 2008.
- DEMİR Fethi, "Aristoteles'in, Novalis'in ve Todorov'un Metinleri Bağlamında Poetikanın Tarihsel Gelişimi", The Journal of Academic Social Sciences Studies, vol.1, (2013) s. 383 - 435.
- DEMİRALP Didem, "Aristoteles'in Sanata Dair Düşünceleri", Dini Araştırmalar Dergisi, Eylül-Aralık 2007, Cilt: 10, s. 30, S. 255-266.
- ELMALI Osman, Ömer ÖZDEN, İlkçağ Felsefe Tarihi-Metinlerle, İstanbul: Arı Sanat Yay., 2011.
- ELSE Frank Gerard, Aristotle's Poetics: The Argument, Brill Archive, 1963.
- ERKIZAN Hatice Nur, A.Kadir ÇÜÇEN, Felsefe Tarihi I Antik Çağ ve Orta Çağ Felsefesi Tarihi, Ankara: Sentez Yay., 2012.
- FROMM Erich, Erdem ve Mutluluk: Ahlak Psikolojisi Üzerine Bir İnceleme, (çev. Ayda Yörükkan, Turhan Yörükkan), İstanbul: İş Bankası Yayınları, 1997.
- GÖKBERK Macit, Felsefe Tarihi, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1990.
- GÜNDOĞAN Ali Osman, Felsefeye Giriş, İstanbul: Dem Yayınları, 2010.
- HANÇERLİOĞLU Orhan, Felsefe Sözlüğü, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982.
- KANT Immanuel, Yargı Yetisinin Eleştirisi, (çev. Aziz Yardımlı), İstanbul: İdea Yayınevi, 2011.
- KART Berfin, "Aristoteles ve Heidegger'in Sanat Kuramlarında Poiesis ve Phronesis", Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, S.25, Bahar (2015), s.77-88.
- KAVURAN Tamer, Bayram DEDE, "Platon ve Aristoteles'in Sanat Etiği, Estetik Kavramı ve Yansımaları", Sanat Dergisi: (2012) Sayı 23, s. 55-69.
- KUÇURADİ Ioanna, Çağın Olayları Arasında, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2010.
- KUÇURADİ Ioanna , Etik, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 1999.
- KUÇURADİ Ioanna , Uludağ Konuşmaları, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2009.

- MACINTYRE Alasdair, Etik'in Kısa Tarihi, (çev. Hakkı Hünler, S. Zelyut Hünler) İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2001.
- MENGÜŞOĞLU Takiyettin, Felsefeye Giriş, 8. b, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003.
- ÖZGÜL Kayahan, "Şiir, Şair ve Sair", Hece Dergisi, Sayı: 2, (2011), s. 210 - 223.
- ÖZLEM Doğan, Etik, İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2004.
- ÖZLEM Doğan, Etik Ahlak Felsefesi, İstanbul: Notos Kitap Yayınevi, 2014.
- PIEPER Annemarie, Etiğe Giriş, (çev. Gönül Sezar, Veysel Atayman) İstanbul: Ayrıntı Yay., 2012.
- PLATON, Devlet, (çev. Cenk Saraçoğlu – Veysel Atayman), İstanbul: Bordo – Siyah Yay., 2005.
- PLATON, Büyük Hippias Theages, (çev. Furkan Akderin), İstanbul: Say Yayınları, 2016.
- PLATON, Gorgias, (haz. Ahmet Cevizci), İstanbul: Say Yayınları, 2011.
- PLATON, Phaidon, (çev. Furkan Akderin), İstanbul: Say Yayınları, 2013.
- PLATON, Şölen, (çev. Cüneyt Çetinkaya), İstanbul: Bordo – Siyah Yayınları, 2003.
- ROSS David, Aristoteles, (çev. Ahmet Arslan), İstanbul: KabalcıYayınları, 1994.
- SOYKAN Ömer Naci, Estetik ve Sanat Felsefesi, İstanbul: Pinhan Yayınevi, 2015.
- SUMER Necdet, Poetika Klasik Çağ, Şiir ve Şiir Kavramı Üzerine Söylemler, İstanbul: DüzlemYayınları, 1996.
- ŞENER Sevda, Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2006.
- ŞENER Sevda, "Klasikten Moderne Tiyatro Yazarının Etik Duyarlılığı", Erdem, Sayı: 44, (2006) s. 18 - 29.
- TARKOVSKY Andrey, Mühürlenmiş Zaman, (çev. Füsün Ant), İstanbul: Afa Yayıncılık, 1992.

- TARKOVSKY Andrey, Zaman İçinde Günlükler, (çev. Seda Kervanoğlu Hay), İstanbul: +1 Yayıncılık, 2006.
- TODOROV Tzvetan, Poetikaya Giriş, (çev. Kaya Şahin), İstanbul: Metis Yayınları, 2001,
- TUNALI İsmail, Grek Estetik'i, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1970
- TUNALI İsmail, Sanat Ontolojisi, İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2002.
- TURGUT İhsan, Sanat Felsefesi, İzmir: Üniversite Kitabevi Yayınları, 1993.
- TÜRKERİ Mehmet, Etik Kuramları, Ankara: Lotus Yayınları, 2014.
- ÜLGER Emir, "Platon'un Sanat Kuramının Düşünsel Evrimi", Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, (2013), s. 17-27.
- YETİŞKEN Hülya, "Sanatın Neliği ve İşlevi", Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, S.19, (2012), s 27 – 35.
- WARBURTON Nigel, Klasiklerle Felsefe, (çev. Ahmet Fethi Yıldırım) İstanbul,: Alfa Yayınları, 2. b, 2016.
- ZELLER Eduard , Grek Felsefesi Tarihi, (çev. Ahmet Aydoğan), İstanbul: İz Yayıncılık, 2001.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Alper Elvan POLAT
Tez Adı	Aristoteles'in Poetika'sının Sanat ve Etik İlişkisi Açısından İncelenmesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Felsefe
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Elif NUYYAN
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☒ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 12.06.2018

İmza :